
2025

XXII МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЯ

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ НАУКИ В КРАЇНАХ ЄВРАЗІЇ

31 ЖОВТНЯ 2025 Р.

Переяслав

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ В ПЕРЕЯСЛАВІ

молодіжна громадська організація
«НЕЗАЛЕЖНА АСОЦІАЦІЯ МОЛОДІ»

студентське наукове товариство
«КОМІТЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ТА СУЧАСНОСТІ»

МАТЕРІАЛИ

XXII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції
«Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Євразії»

31 жовтня 2025 р.

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Переяслав – 2025

Матеріали XXII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції **«Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Євразії»** // Збірник наукових праць. – Переяслав, 2025 р. – 106 с.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Ю.В. Бобровнік,

кандидат історичних наук

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

С.М. Рик – к.ф.н., доцент;

Г.Л. Токмань – д.п.н., професор;

В.В. Поліщук – к. фіз. вих. і спорту;

В.В. Куйбіда – к.біол.н., доцент;

Т.Г. Кириченко – к.п.н., доцент;

Т.В. Кириченко – к.п.н., доцент;

С.М. Танана – к.п.н., доцент;

В.А. Вінс – к.псих.н.;

Ю.В. Бобровнік – к.і.н.;

Члени оргкомітету інтернет-конференції:

Ю.В. Бобровнік,

А.П. Король,

В.В. Поліщук,

Т.Г. Кириченко,

Т.В. Кириченко,

С.М. Танана,

Ю.С. Табачок.

Упорядники збірника:

Ю.В. Бобровнік,

А.М. Вовкодав.

СЕКЦІЯ: БІОЛОГІЧНІ НАУКИ

Лариса Борисенко
(Київ, Україна)

МОЗОК І СОН: ЯК ПРАЦЮЄ МОЗОК ПІД ЧАС СНУ

Кейс: «Сон учня про ЗНО, або як мозок рятує вночі»

11-класник Ігор вчить біологію до ЗНО. Ніч перед тестом. Голова вже переповнена термінами: цитологія, дихання, фотосинтез – усе змішалося, мозок просить відпочинку. О 23:30 хлопець засинає над підручником, обхопивши його, мов рятівне коло.

Ігор раптом опиняється... у велетенському клітинному місті. Кожен дім – це органела! Мітохондрії як електростанції з турбінами! **Рибосоми** штампують білки на конвеєрах. Ядро нейрона – мудрець у золотому плащі, говорить: «Щоб усе запам'ятати, ти мусиш побачити логіку життя зсередини!».

Ігор ходить по місті, розмовляє з ферментами, літає між нейронами, і в фіналі – складає химерний іспит у формі квесту. Він проходить його блискуче!

Прокидання: Ігор прокидається о 07:00 ранку з дивним спокоєм. Він пам'ятає не весь матеріал та кожен термін, але всі процеси і зв'язки стали зрозумілими і "живими".

Під час складання тесту його не збентежує жодне питання: він не просто вивчив - він усвідомив.

• **Що відбулося в мозку? Як можна пояснити цю ситуацію?**

Як зазначає український вчений-психолог О. Кокун, сюжети сновидінь в образній, фантастичній, символічній формі відображають основні мотиви й установки людини. Переживання і запам'ятовування сновидінь знаходиться в залежності від особливостей особистості, емоційного і фізичного стану перед сном [2]. Вище подана ситуація вказує на те, що під час сну активізувалась лімбічна система (емоції) і гіпокамп (пам'ять). Сон ніби-то трансформував матеріал у асоціативні образи, що значно краще, ніж зубріння. Ігор пережив «емоційне повторення знань», що підкріпило пам'ять. Це підтверджується сучасними дослідженнями: під час сну мозок «відтворює» засвоєний матеріал, створюючи нові нейронні зв'язки! Мозок активно працює уві сні, причому розв'язує задачі, робить відкриття, і навіть – створює шедеври мистецтва!

Сон – це нейрофізіологічний процес, який є життєво необхідним для нормального функціонування мозку та всього організму. Його регулюють різні системи мозку, зокрема ретикулярна формація, гіпоталамус, епіфіз, а також нейромедіатори (серотонін, дофамін, аденозин, гамма-аміномасляна кислота (ГАМК) тощо) [1]. Сон є критично важливим для когнітивної функції, фізичного здоров'я та емоційного балансу. Недосипання може призводити до серйозних порушень, включаючи проблеми з пам'яттю, імунітетом і психічним станом.

Розглянемо деякі наукові погляди щодо проблеми сну та його функцій.

Функції сну:

- відновлення організму та мозку (очищення від токсичних білків);
- консолідація пам'яті та навчання;
- регуляція емоцій та психічного стану;
- підтримка імунної системи.

Великий внесок у вивчення нейрофізіології сну та сновидінь зробив відомий сучасний нейропсихолог і психоаналітик – Марк Солмс.

Марк Солмс, нар. в 1961 р.

Марк Солмс – відомий південноафриканський нейропсихолог і психоаналітик, який здобув міжнародне визнання завдяки своїм дослідженням у галузі нейропсихології та сновидінь. Він є директором відділу нейропсихології в Університеті Кейптауна та лікарні Грооте Шур. Він є Член Британської, Американської та Південноафриканської психоаналітичних асоціацій; є автором понад 300 наукових статей та шести книг, зокрема "The Brain and the Inner World", яка була перекладена 13 мовами.

Марк Солмс відомий своєю інтеграцією сучасної нейронауки з психоаналітичними методами та теоріями, а також відкриттям механізмів переднього мозку, відповідальних за сновидіння. Головна ідея М. Солмса в тому, що **сон і сновидіння** – не біологічна пауза, а емоційно-розумовий процес, в якому людина опрацьовує свої потреби, конфлікти, спогади. Це не «побічний ефект», а важливий механізм емоційної регуляції і психічної інтеграції. Солмс вказує, що сон не пасивний стан, – це активна, динамічна діяльність мозку, яка має психологічне значення, а не лише біологічну функцію відновлення. Сновидіння – символічне

опрацювання внутрішніх бажань і конфліктів, як і в психоаналізі, але з нейронауковим обґрунтуванням [4]. Солмс відомий своєю працею у нейропсихоаналізі – напрямі, що поєднує нейронауку з психоаналітичною теорією Фрейда. Ця теорія перегукується з психоаналізом Фрейда, але Солмс її підтверджує нейронауково. Зокрема, за З. Фрейдом у ві сні раціональна свідомість (Его) відходить на другий план. Несвідоме (Ід) отримує шанс «виразити» себе – але не прямо, а в зашифрованій формі через символи, образи, абсурдні сюжети. У своїй фундаментальній праці «Тлумачення сновидінь» (1900) Зигмунд Фрейд заклав основи психоаналізу як методу дослідження несвідомого. Автор розглядає сні як символічне здійснення пригнічених бажань людини, аналізує механізми формування сновидінь – зміщення, символізацію та вторинну обробку. Книга стала поворотним пунктом у розвитку психології, нейропсихології, відкривши нове бачення внутрішнього світу людини [3].

Це трактування З.Фрейда узгоджується з сучасною точкою зору щодо мозкової активності мозку під час сну, що проявляється в таких формах: активується лімбічна система (емоції, мотивації); знижується активність префронтальної кори (логіка, контроль); це узгоджується з тим, що у сні емоції керують, а раціональність спить.

По-перше, визначальною ключовою роллю для сну людини є циркадні ритми. Циркадні ритми – це наш «вбудований годинник», який вказує тілу, коли спати, а коли бути активним. Вони дуже чутливі до зовнішніх сигналів – особливо до світла. Саме вони визначають, коли ми відчуваємо сонливість, коли легко засинаємо, та коли організм готовий прокидатися. Циркадні ритми – це як диригент оркестру, що керує злагодженою роботою всіх систем тіла, включно зі сном. Дослідження М. Солмса показали, що яскраве світло може ефективно змінювати фазу циркадного годинника незалежно від циклу сну-неспанья. Циркадними ритмами керує супрахізматичне ядро (SCN), яке розташоване у гіпоталамусі головного мозку людини. Це група нейронів, яка отримує сигнали про світло від очей і керує біологічним ритмом. Коли надворі темніє SCN дає сигнал епіфізу виділяти **мелатонін**, гормон сну. А коли сходить сонце – вироблення мелатоніну припиняється, і ми прокидаємось. Ці дослідження мають широке практичне застосування, включаючи розробку стратегій для покращення здоров'я та безпеки працівників, які працюють у нічні зміни, а також для підвищення продуктивності та зниження ризиків, пов'язаних з порушеннями сну [4].

Якщо порушити циркадні ритми (наприклад, через зміну часових поясів чи нічну зміну) – людина має труднощі із засинанням, прокидається вночі або почувається розбитою вранці. Підлітки та молодь, згідно з дослідженнями, мають зміщені циркадні ритми, бо часто вночі занурюються в соцмережі або граються в комп'ютерні ігри і їм природно хочеться прокидатися пізніше. Це призводить до порушення когнітивних функцій, фізичної та розумової втоми.

Загалом сон складається з двох основних стадій: повільного сну (NREM) і швидкого сну (REM). Повний цикл сну триває 90-110 хвилин і повторюється кілька разів за ніч.

Порушення сну та дисбаланс циркадних ритмів є важливою проблемою, яка безпосередньо впливає на когнітивну діяльність, емоційний стан і загальне здоров'я. Нейропсихологи вивчають, як зміни в мозковій активності під час сну впливають на ці процеси і які фізіологічні механізми стоять за різними стадіями сну.

За деякими дослідженнями існує ієрархічно побудована мозкова система, що регулює цикли сну і бадьорості. У регульованій контур цієї системи входить ретикулярна формація, що підтримує рівень бадьорості, синхронізуючі апарати, відповідальні за повільний сон, і ретикулярні ядра вароліва мосту, відповідальні за швидкий сон. У регулюючому центрі здійснюється взаємодія між цими апаратами, їхнє включення і зміна. Там само сон і бадьорість пов'язані з іншими системами організму – вегетативною, соматичною, психічною. Регулюючий центр знаходиться в межах лімбічно-ретикулярного комплексу. Усередині цього комплексу мають місце спеціалізовані апарати (судинорухальний і дихальний центри, ядра гіпоталамуса, що регулюють діяльність гіпофіза і підсилюють зрушення внутрішньому середовищі, зони, що забезпечують сон і бадьорість), і нейронні утворення, що здійснюють інтеграцію діяльності мозкових систем [2].

Однією з основних функцій сну вважається забезпечення процесів відновлення у головному мозку. Людина, якої позбавляють сну, гине впродовж двох тижнів. Вже через 50-80 год. Без сну у людини відбувається значне зниження швидкості реакцій, працездатності, здатності до зосередження уваги, псується настрій, з'являється плутаність мови, відбувається дезорієнтація в навколишньому середовищі, знижується точність роботи. Більш тривале позбавлення сну може призвести до розладів психіки.

Висновки. Сон – це психофізіологічний процес, що регулюється нейрофізіологічними механізмами. Він є критично важливим для когнітивної функції, фізичного здоров'я та гармонійного емоційного стану. Недосипання може призводити до серйозних порушень, включаючи проблеми з пам'яттю, імунітетом і психічним станом. Щоб покращити якість сну, важливо дотримуватися режиму дня, уникати блакитного світла перед сном і створювати комфортні умови для відпочинку.

Література:

1. Боярчук О. Д. Анатомія та еволюція нервової системи: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / О. Д. Боярчук. – Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2014. – 395 с.
2. Кокун О. М. Психофізіологія. / О.М. Кокун. Розділ 8. Психофізіологія сну. Київ, 2006. – 184 с.
3. Фрейд, З. Тлумачення сновидінь / пер. з нім. І. Кияка. – Фоліо, 2020. – 640 с.
4. Solms Mark. *The Hidden Spring: A Journey to the Source of Consciousness*. Routledge. 2015. – 342 с. Routledge <https://sleep.hms.harvard.edu/faculty-staff/charles-czeisler>

СЕКЦІЯ: ЕКОЛОГІЯ

Віра Магзер
(Бережани, Україна)

ЕКОЛОГІЧНИЙ СТАН БІОСФЕРИ ЯК ФАКТОР РИЗИКУ ДЛЯ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ

Екологічна ситуація у світі з кожним роком стає дедалі складнішою. Це зумовлено зростанням потужностей промислових підприємств, появою нових заводів, збільшенням кількості транспорту, інтенсивним використанням мінеральних добрив і хімікатів, розвитком технологічних процесів і нових виробництв. Такі зміни призводять до масштабного забруднення довкілля.

Навколишнє середовище поділяють на незмінне (самовідновлюване) і змінне (забруднене внаслідок людської діяльності). Змінне середовище негативно впливає на здоров'я людини, умови її життя та працездатність.

Соціальне середовище формує суспільні, матеріальні й духовні умови існування літосфери та гідросфери, де відбувається життя. В. І. Вернадський визначив активну оболонку живої речовини як «плівку життя».

З розвитком цивілізації діяльність людини вийшла за межі біосфери, охопивши стратосферу, космос і глибини землі. Так виникла ноосфера — нова оболонка планети, перетворена розумною діяльністю людини. Людина еволюційно пристосувалася до певних природних умов, тому будь-які їх зміни позначаються на її здоров'ї. Забруднення однієї території може мати наслідки на великих відстанях, як показав приклад Чорнобильської катастрофи.

У довкіллі діють абіотичні, біотичні та антропогенні фактори, які спільно визначають умови існування організмів. Проте надмірна господарська діяльність XX століття вивела біосферу на межу екологічної кризи.

В. І. Вернадський передбачив вихід із цієї ситуації — перехід людства до ноосферного мислення й соціальної автотрофності, тобто самозабезпечення ресурсами за принципом замкнених біотехнологічних циклів, подібно до фотосинтезу в рослин.

Сучасні глобальні проблеми включають витончення озонового шару, зміну клімату, танення льодовиків і підняття рівня океану, що становить загрозу для здоров'я людей і біосфери.

Масштаби хімічного забруднення вже досягли критичного рівня: понад два мільйони сполук потрапляють у навколишнє середовище, багато з яких мають токсичну або мутагенну дію. Особливо небезпечні сполуки свинцю та фенолу, що негативно впливають на репродуктивну систему, кровотворення та розвиток потомства.

Наукові дослідження доводять, що близько 70 % захворювань людей пов'язані із забрудненням довкілля. Це підтверджує, що охорона природи — основа збереження здоров'я та життя людства.

Сучасні медико-екологічні дослідження підтверджують тісний зв'язок між рівнем атмосферного забруднення та зростанням кількості хвороб органів дихання, серцево-судинної системи й онкологічних захворювань. До основних шкідливих компонентів повітря належать оксиди сірки, азоту, вуглецю, свинець, вуглеводні, сажа та інші токсичні речовини. Їх тривала дія призводить до подразнення слизових оболонок, розвитку бронхіальної астми, раку дихальних шляхів, патологій вагітності, а також зниження імунітету.

В Україні рівень захворюваності населення суттєво відрізняється за регіонами. Найвищі показники фіксуються у промислово розвинених південно-східних областях, де переважають хвороби органів дихання, новоутворення та психічні розлади. У центральних регіонах значну роль відіграє радіаційне забруднення. Таким чином, стан здоров'я населення прямо залежить від інтенсивності техногенного навантаження та екологічної ситуації території.

Особливо небезпечними є викиди автотранспорту, які містять сотні токсичних компонентів. Вихлопні гази зумовлюють отруєння організму, викликають патологічні зміни в легенях, серцево-судинній і нервовій системах, а також підвищують ризик онкозахворювань.

Забруднення ґрунту важкими металами, пестицидами та іншими хімічними речовинами призводить до їх накопичення у воді, повітрі та харчових продуктах, створюючи серйозну загрозу для здоров'я людини. Найбільш небезпечним є свинець, кадмій і ртуть, що спричиняють анемію, порушення роботи нирок, серцево-судинні хвороби та отруєння.

В Україні ситуація ускладнюється надмірною хімізацією сільського господарства. Щорічно у ґрунти надходять сотні тисяч тонн мінеральних добрив і пестицидів, разом із якими потрапляють токсичні елементи — свинець, кадмій, цинк, мідь. За даними досліджень, у зонах інтенсивного використання агрохімікатів рівень дитячої захворюваності на 170 % вищий, ніж у контрольних регіонах, а кількість вроджених вад розвитку — у три рази більша.

Пестициди накопичуються у біологічних ланцюгах, зокрема у материнському молоці, що підвищує ризики для новонароджених. Таким чином, забруднення ґрунтів є одним із головних чинників погіршення демографічного та медико-біологічного стану населення.

Сучасне соціально-виробниче середовище містить велику кількість шкідливих факторів, серед яких виділяють побутову хімію, полімерні матеріали, шум, вібрації, ксенобіотики та радіацію.

Тривалий контакт із синтетичними матеріалами в житлових і виробничих приміщеннях може викликати алергічні реакції, серцево-судинні порушення, гіпертензію та бронхіальну астму. Додатковим джерелом

небезпеки є побутові відходи, кількість яких в Україні перевищує 20 млрд тонн, що сприяє забрудненню ґрунтів і вод.

Шумовий фактор викликає порушення центральної нервової та серцево-судинної систем, а тривала дія інфразвуку призводить до структурних змін у мозку та серці. Потрапляння у тіло людини хімічних сполук (ксенобіотиків) порушує обмін речовин і викликає хронічну втоми, імунні розлади та генетичні зміни.

Особливо небезпечним є радіоактивне забруднення. Природний фон доповнюється штучними джерелами, серед яких — наслідки Чорнобильської катастрофи. Радіонукліди накопичуються в організмі, уражаючи щитоподібну залозу, кісткову тканину й репродуктивну систему. Перевищення допустимих доз опромінення підвищує ризик мутацій і онкологічних процесів, що вимагає постійного екологічного контролю та суворого дотримання норм радіаційної безпеки.

Атмосферне повітря є життєво необхідним компонентом довкілля. Людина може прожити без води кілька діб, а без повітря — лише декілька хвилин. Основна роль повітря полягає у забезпеченні організму киснем, необхідним для процесів окиснення та енергетичного обміну.

На стан людини також впливають інші параметри повітряного середовища: температура, вологість, швидкість руху повітря, атмосферний тиск, електричний стан атмосфери та її радіоактивність.

Температура повітря змінюється залежно від доби, пори року та географічної широти. Найвища вона поблизу екватора, найнижча — у полярних областях. Медичне значення мають і вологість (оптимальна — 30–55 %), і рух повітря, який впливає на теплообмін та самопочуття людини. Надмірна швидкість вітру може спричиняти переохолодження, тоді як повна відсутність руху повітря — порушення вентиляції приміщень.

Для аналізу напрямків вітру використовують розу вітрів, яка допомагає планувати забудову територій з урахуванням напрямку повітряних потоків, щоб уникнути забруднення житлових зон.

Мікроклімат приміщень визначається поєднанням температури, вологості, швидкості руху повітря та радіаційної температури поверхонь. Оптимальні умови забезпечують теплову рівновагу між організмом і навколишнім середовищем.

Втрата тепла людиною відбувається через випромінювання, конвекцію, кондукцію та випаровування поту. При порушенні цього балансу можливе як переохолодження, так і перегрівання, що в крайніх випадках може призвести до теплового удару.

Земля має власне електромагнітне поле, що виникає через різницю потенціалів між поверхнею Землі (негативний заряд) і атмосферою (позитивний заряд). Напруга цього поля змінюється залежно від метеорологічних умов і може посилюватися під час гроз, туманів або фронтальних явищ. Коливання електричного поля впливають на самопочуття людини, особливо ослаблених і літніх осіб — можуть спричиняти головний біль, підвищення тиску, загострення хронічних захворювань.

Геомагнітні бурі, які є наслідком сонячних спалахів, також впливають на серцево-судинну систему, збільшуючи ризик інфарктів, гіпертонічних кризів та інсультів. Крім того, електромагнітні поля, створені техногенними об'єктами — радіостанціями, лініями електропередач, локаторами, — можуть змінювати електричний стан атмосфери й чинити негативний вплив на здоров'я людей при перевищенні допустимих рівнів

Іонізація повітря відбувається під впливом космічного й сонячного випромінювання, а також радіоактивних елементів, що надходять із ґрунту. У місцях з інтенсивним рухом води — біля водоспадів, морських узбереж, гірських річок — формується значна кількість заряджених частинок, переважно позитивних іонів води. У результаті взаємодії іонів із молекулами газів, парів і домішок (пилу, диму, туману) утворюються легкі, середні та важкі іони, які постійно змінюють свій склад.

Більшість людей постійно проживають у звичних кліматичних умовах, до яких організм пристосовується завдяки формуванню динамічного стереотипу — системи умовних рефлексів, що забезпечують узгодженість між кліматом, мікрокліматом житла, харчуванням, одягом і режимом праці.

Однак із розвитком мобільності населення все більше людей змінюють місце проживання, потрапляючи в зони з іншими кліматичними умовами. Це викликає фізіологічний і психологічний стрес, адже організм змушений виробляти нові адаптаційні механізми. Такий процес називають акліматизацією — соціально-біологічним пристосуванням людини до нових кліматичних умов.

Акліматизація залежить від умов праці, побуту, харчування та загального стану здоров'я. Якщо організм не здатний сформувати новий адаптаційний стереотип, можуть виникати порушення здоров'я — безсоння, зниження працездатності, розлади обміну речовин. У таких випадках необхідно проводити лікувально-профілактичні та гігієнічні заходи, що полегшують процес пристосування.

Проблему забруднення атмосфери можливо вирішити лише шляхом державного контролю, міжнародного співробітництва, модернізації виробництв та підвищення екологічної культури населення.

Життєдіяльність людини ґрунтується на постійному обміні речовин між організмом і навколишнім середовищем. Людина отримує із довкілля кисень, воду та харчові продукти, які забезпечують енергію та будівельні матеріали для росту, розвитку, функціонування органів і тканин, підтримки обмінних процесів, здоров'я та працездатності. Харчування сприяє безперервності взаємопов'язаних процесів асиміляції та дисиміляції.

Склад і характер харчування змінювалися протягом історії залежно від рівня розвитку виробництва, клімату, господарської діяльності та культурних традицій. Раціон формувався під впливом економічного рівня, культурних особливостей і національних звичаїв.

Харчування є ключовою біологічною потребою людини. Як зазначав І.П. Павлов, їжа відображає життєвий процес у всіх його проявах – від фізіологічних до вищих психічних функцій. Неправильне харчування призводить до порушень розвитку, зниження захисних сил організму та виникнення хвороб. За даними В.І. Смоляра, понад половину передчасних смертей в Україні пов'язано з хворобами, розвиток яких обумовлений харчуванням.

Неправильне харчування підвищує ризик серцево-судинних захворювань, ожиріння, цукрового діабету, подагри, жовчно-кам'яної хвороби, деяких форм раку та інфекційних захворювань. Надлишок калорій, простих вуглеводів і тваринних жирів при дефіциті вітамінів, поліненасичених жирних кислот і харчових волокон провокує розвиток дегенеративних процесів.

Зниження негативного впливу екологічних факторів можливе лише через комплексний підхід.

Основними напрямками є:

- впровадження екологічно чистих технологій і систем очищення викидів;
- розвиток зеленої енергетики та зменшення споживання викопного палива;
- контроль за використанням добрив і пестицидів;
- моніторинг стану повітря, води, ґрунтів;
- підвищення рівня екологічної культури населення;
- урбаністичне озеленення міст і розширення природоохоронних територій.

Важливу роль відіграють освітні та просвітницькі програми, спрямовані на формування у громадян відповідального ставлення до природи. Профілактика екологічно зумовлених хвороб потребує активної взаємодії медицини, екології та державного управління.

Взаємозв'язок між станом довкілля та здоров'ям людини є беззаперечним. Екологічна деградація призводить до зростання захворюваності, скорочення тривалості життя та погіршення якості існування. Для запобігання цим наслідкам необхідна реалізація ефективної державної політики у сфері охорони навколишнього середовища, розвитку екологічної освіти, удосконалення законодавства та впровадження сталих форм природокористування.

Тільки збалансований розвиток суспільства, побудований на принципах екологічної безпеки, може забезпечити здорове майбутнє для нинішніх і прийдешніх поколінь.

Література:

1. Гребенюк Л. В. Екологія людини. – Київ: Вища школа, 2020. – 312 с.
2. Ковальчук І. І. Екологічна безпека та здоров'я населення. – Львів: Світ, 2021. – 300 с.
3. Лихачова О. В. Вплив антропогенних факторів на стан довкілля. – Харків: Основа, 2019. – 293 с.

Людмила Романчук, Наталія Рой
(Біла Церква, Україна)

РАДІАЦІЙНА БЕЗПЕКА ТА СОЦІАЛЬНО - ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ

У відношеннях сучасної технічної цивілізації з навколишнім середовищем настав час великого перелому, який не мав, навіть, приблизних аналогів в минулому. Так. Наступив час великих змін, але наша цивілізація до них не готова. Ні в технічному, ні в соціально - економічному, ні в духовному плані. Дегуманізація культури знецінила її сутність. Технічний розвиток людства аж ніяк не асоціюється з духовним розквітом, а ріст наукових знань з настанням епохи розуму. Нівеляція вищих духовних цінностей призводить до деградації і знецінення життя як такого, в усіх його проявах. Відповідно в геометричній прогресії зростає сама трагічна хвиля безумства, яка загрожує людству самознищенням.

Радіоекологія – це підрозділ сучасної науки, що вивчає вплив радіації на навколишнє середовище. Сам термін «радіація» походить від давньогрецького слова «radiatio», який означає в буквальному розумінні – випромінювання. І не тільки радіоізотопів. Випромінюють мікрохвильові печі, телефони, індуктивні нагрівачі, комп'ютери, телевізори і навіть звичайна лампочка. Всі види того чи іншого випромінювання мають негативний вплив на живі організми. Проте нас більше цікавить високоенергетичне іонізуюче випромінювання. Одиницею вимірювання дози радіації є Зіверт. Він визначає біологічний ефект енергій іонізуючого випромінювання. Іншими словами – наскільки сильно змінився живий організм в результаті будь – якого типу радіоактивного опромінення, або різних типів сумарно.

Джерела іонізуючого випромінювання за походженням поділяються на дві групи:

1) техногенна:

- випробовування ядерної зброї і використання ядерних боєприпасів;
- функціонування АЕС;
- видобування і переробка ядерної сировини;
- захоронення ядерних відходів;
- радіоізотопи в промисловому і науковому обладнанні;
- медичне обладнання
- побутова техніка, що створює електромагнітні поля.

2) природна:

- космічне випромінювання широкого спектру (протони, нейтрино, гамма випромінювання, ультрафіолет та інше)

- природний фон (граніти, радон, торон)

То як же прослідкувати за наявністю радіації? А ніяк. Її неможливо від слідкувати нашими органами відчуття. Відчутти на смак, понюхати, побачити чи доторкнутися.

Для цього створені спеціальні технічні пристрої-дозиметри і більш складні системи пошуку, що визначають тип, вид і потужність випромінювання. Загально прийнятий поділ радіації на два типи. Так звана «чиста радіація» високоенергетичного випромінювання і «брудна», що по суті є радіонуклідами. Вплив обох видів радіації полягає в руйнуванні або послабленні хімічних зв'язків в матеріалах чи живих тканинах. Інколи ці зв'язки можуть відновлюватися, але як правило, бувають незворотними.

Достеменно відомо, що для різних органів і тканин живого організму вплив радіації неоднорідний. Шкіра, кістки і нервова система більш стійкі до радіаційного впливу. А от найбільш вразливими є ендокринна система і репродуктивний апарат. Абсолютно доведеним є факт пагубної дії радіації на генетичний матеріал живих істот, а також на клітини, здатні до самостійного відтворення. Відомий і потужний мутагенний вплив випромінювання. Наскільки радіація небезпечна, залежить від її типу, дози і виду. Найбільш небезпечним вважають забруднення ізотопами, що мають властивість до накопичення, особливо в кістковій тканині. Потрібно зауважити, що питання впливу радіації на навколишнє середовище вивчене недостатньо. Всі наукові дослідження подібного плану базуються на основі матеріалів атомного бомбардування Хіросіми і Нагасакі та аварії на ЧАЕС. Звісно, є і певні матеріали ВПК по проведенню ядерних випробувань в різних частинах світу різними країнами. Це повітряні наземні, підземні і підводні вибухи. Відповідно хмари радіоактивного попелу розносилися вітрами, течіями і ґрунтовими водами по всьому світу. До яких наслідків це призводило ми можемо лише здогадуватися.

Справа в тому, що людство досягло такої вершини науково - технічного прогресу, коли без використання радіоізоотопів життя цивілізації стало неможливим. Енергетичні проблеми переслідують соціально - економічний розвиток суспільства. На жаль, без атомної енергетики, яка дає дешеву електроенергію повноцінна економічна діяльність неможлива. Альтернативні джерела електроенергії не можуть компенсувати її загальне споживання лише в локальних випадках.

Зауважимо і той факт - ТЕС, що працюють на кам'яному вугіллі є потужним джерелом викидів CO_2 , сірчистих кислотоутворюючих сполук і як це не дивно звучить – радіонуклідів урано- торієвої та радієвої груп. Бо потрібно пам'ятати, що радіоактивний фон нашої планети в древні часи був вищий на декілька порядків. Середній радіоактивний фон складає 2,4 міліЗіверта. Але є ділянки з гірськими породами, де він набагато вищий. Так в Португалії він становить 5 мЗв, Фінляндії – 7 мЗв, на Алтаї — 9 мЗв, а в деяких районах Бразилії - 130 мЗв. [1].

Цікаво те, що за довгі роки систематичних спостережень наука в усіх випадках не виявила ніяких відхилень у здоров'ї населення.

Використання радіоізоотопів в промисловості -рентгеноскопія матеріалів, генетиці-виведенні нових сортів рослин; медицині - рентген, томографія, опромінення ракових клітин та інше, вивели людство на нові рівні.

Використання радіоактивних елементів дало можливість швидко і легко контролювати якість зварювальних робіт, товщину матеріалів і їх щільність. Швидкість і об'єми потоків газів, рівень токсичних речовин у контейнерах та інше. Всі прилади, пристрої і контейнери, що містять ізоотопи, маркуються знаком «Радіація», відповідно позначаються і приміщення, адже всі вони є джерелом потужного випромінювання. На відміну від природного фону їхня потужність може сягати десятків Зіверт. І навіть короткий контакт з ними приводить до каліцтв або смерті.

Подібне приладдя має жорстко визначений регламент використання, норми експлуатації, правила зберігання і доступу.

За сучасними дослідженнями малі дози «чистої радіації» здатні стимулювати захисні реакції організмів. З давніх - давен відомий позитивний вплив слаборадіоактивних радонових ванн на опорно-руховий апарат людини.

В природі все взаємозв'язане. Нагадаємо, що за мільйони років існування людського виду його не знищили ні природний радіоактивний фон(інколи достатньо високий), ні потужна сонячна радіація, ні космічне випромінювання. Життєво необхідними для існування біологічних видів є ізоотопи калію та вуглекислого газу. Навіть в бананах присутній ізоотоп К-40, та нічого страшного не відбувається.

Існує і інша, більш суттєва небезпека. Мова йде про вторинні, більш віддалені наслідки людської діяльності. Глобальне використання Інтернету і мобільного зв'язку суттєво змінило електромагнітний хвильовий фон нашої планети. Потужна сітка ретрансляційних веж цілодобово продукує мікрохвильове випромінювання. Кажуть, що його вплив на організми є негативним, як і решта видів і типів радіації. Вже сьогодні вчені б'ють на сполох. З використанням цих технологій різко скоротилася популяція бджіл. Більшість рослин потребують запилення, бо не здатні до самостійного розмноження. Це призведе до неминучої глобальної продовольчої кризи вже в недалекому майбутньому.

Золотий вік людства, коли люди жили в гармонії з природою зник у глибині віків. З того часу по мірі розвитку людського суспільства діяльність людини все активніше впливала на оточуюче середовище. Зникали певні види рослин і тварин, змінювалися довколишні ландшафти. І незмінно ця діяльність призводила до екологічних катастроф. Древні цивілізації зароджувались і вмирали, виснажуючи

навколишній світ. «Homo sapiens» дивним чином визначив себе царем природи. Та природа не прощає подібних помилок і людина розумна стала еволюціонувати у вид «Homo covetous». Добре замаскований, глибоко законспірований, жорстокий і підлий, який визначається особливою безжальністю, жорстокістю і агресивністю. Не тільки до своїх ближніх, а і до природи.

Саме таке відношення нашого суспільства і владних структур призводить до екологічної кризи і поглиблення соціально – економічної кризи. Саме так еволюціонує вся біологічна система.

Радіаційна безпека, а чи і радіаційне забруднення є лише одним із пазлів. Розум дав людству можливість вижити і створити цивілізацію. Та на сьогодні навряд чи саме він сприяє виживанню планети. Нам рекомендують поменше відвідувати підвали бо там збирається радон. При потребі проводити дезактивацію одягу, захищати органи дихання. В місцях забруднення радіонуклідами зачиняти квартирки, поменше перебувати на сонці і т. д. Але чи впливає все це на загальну ситуацію?

- По – перше: чи можемо ми хоч якось вплинути на радіаційну небезпеку і відвернути її?

- По –друге: чи існують якісь інші фактори і чинники радіаційного впливу набагато потужніші і страшніші за своїми наслідками ?

Насамперед нагадаємо, що Сонце знаходиться на піку своєї активності. Кожні сто років його активність піднімається, а потім спадає. В науці цей двохсот річний цикл називається циклом Маундера.

І так вже сталося, що на наш вік припала інверсія полюсів Землі і їх рух з кожним роком прискорюється. І що в подібні моменти сильно просідає магнітне поле Землі. Саме воно захищає нас від іонізуючого космічного випромінювання. Рівень космічної радіації, що досягає земної поверхні зростає вразі.

Для прикладу приведемо невеликий зріз інверсій полюсів планети за даними палеомагнетизму. Любий вид радіації руйнує апарат ДНК, викликає потужні мутації організмів і часто – густо провокує онкологічні захворювання.

- 670000 років тому відбулася інверсія, яку назвали Stage17a. В цей час за дослідженнями генетиків розділилися за (МТ ДНК)F неандерталець і людина.

- 211000 років тому інверсія Jamaica-Pringle Falls а. За (МТ ДНК)е, з'явився предок людини сучасної.

- 41000 р. - Laschampa - мутація гена FOXP 22, який забезпечив творчі здібності людини, а також збільшив об'єм головного мозку.

Висновок дуже простий - потужна сонячна радіація викликає різноманітні ефекти. І потрібно пам'ятати, що біологічні зміни навіть позитивні в більшості випадків, є сильними мутаціями, як правило, нежиттєздатними. А це означає масові вимирання. Виживають одиниці. І, нарешті, чомусь призабули про озоновий шар планети, що захищає від ультрафіолетового випромінювання. Запуски космічних ракет давно зробили з нього друшляк, а відтак вплив набув жорсткого характеру. Сонце вже не гріє, а пече, палить.

Попри всі намагання тим чи іншим чином владнати екологічні проблеми наша цивілізація від локальних катастроф вступила в епоху глобальної невідворотності.

Діяльність людини не завжди була усвідомленою, вірніше, абсолютно продуманою і доцільною. Зміни навколишнього середовища, що ясно прослідковуються протягом людського життя, насправді складають лише незначну частину наступних в майбутньому змін. Бо занадто складним є ланцюг природних взаємозв'язків. Досить часто щохвилинна вигода призводить до екологічних збоїв і катастроф у майбутньому. Природа - дуже тонкий механізм і, навіть, при сучасних академічних знаннях ми не завжди можемо передбачити вторинні і більш віддалені наслідки наших втручань.

Економічна рентабельність виробництва має відійти на другий план. Людство отримало можливість в найкоротший термін знищити все живе на планеті. Продовження стихійного розвитку сучасної цивілізації в напрямку накопичення матеріальних благ неминуче приведе до виснаження природних ресурсів і критичного загострення екологічної кризи.

Література:

1. Вікіпедія [Електронний ресурс]. Режим доступу <https://surl.li/brdjyf>
2. Довгун І. О. Екологічні проблеми в Україні: аналіз та перспективи вирішення. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2014. – 180 с.

СЕКЦІЯ: ЕКОНОМІКА

Денис Ковальов
(Вінниця, Україна)

ОСОБЛИВІ АСПЕКТИ ЦІНОУТВОРЕННЯ ЩОДО НОВОГО ТОВАРУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Оскільки будь-яке підприємство прагне до виробництва та реалізації власних товарів з якомога більшою величиною економічної вартості, то постає питання, що пов'язані із ціноутворення, оскільки від цього залежить функціонування бізнес-процесів та участь на ринку товарів і послуг. Звісно, що у загальному вигляді ціна відображається розрахунком спланованих і внесених витрат на виробництво товарів, в результаті чого відображається зворотна реакція по співвідношенню «ціна – прибуток = витрати». Це означає, що підприємство розробляє технологію виготовлення товару таким чином, щоб підтримувати внесення витрат під час його виробництва (рис. 1) з орієнтацією на їх покриття грошовими надходженнями, після чого прибуток обов'язково повинен виникати у кінцевому результаті.

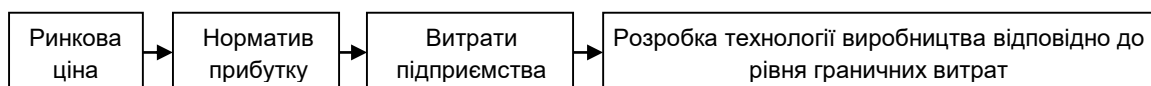

Рис. 1. Фундаментальний метод ціноутворення

І тут слід вказати, що те підприємство, яке прагне до власного розвитку та завоюванні ринкових позицій, часто усвідомлює для себе необхідність під час проектування та втілення до випуску товарних зразків таким чином, щоб урізноманітнити, поповнювати, розширювати та диверсифікувати існуючий асортиментний перелік за видами, формами, моделями випуску. Тому існує низка методів побудови цін на нову продукцію залежно від рівня її споживчих властивостей, а також з урахуванням нормативів витрат на одиницю зразка та її якісних параметрів. Отже, їхню основу становлять кількісні залежності між витратами, цінами та основними споживчими властивостями продукції.

Але поряд із цим економічним обґрунтуванням ціноутворення на підприємстві слід вважати внесену людську працю і зусилля, що спрямовані на формування товарного зразка або доповнення асортиментної групи. Від цього впливає, що ціна має стимулюючий ефект, оскільки спонукає кожного працюючого та задіяного у бізнес-процесах збільшувати обсяги виробництва, оновленні товарної асортиментної групи, досягати значних якісних параметрів, надавати і доповнювати конкурентні переваги, підвищувати інноваційну активність тощо. І саме від того ціна є тим важливим інструментом, за яким розглядаються та досліджуються всі аспекти функціонування бізнес-процесів на підприємстві.

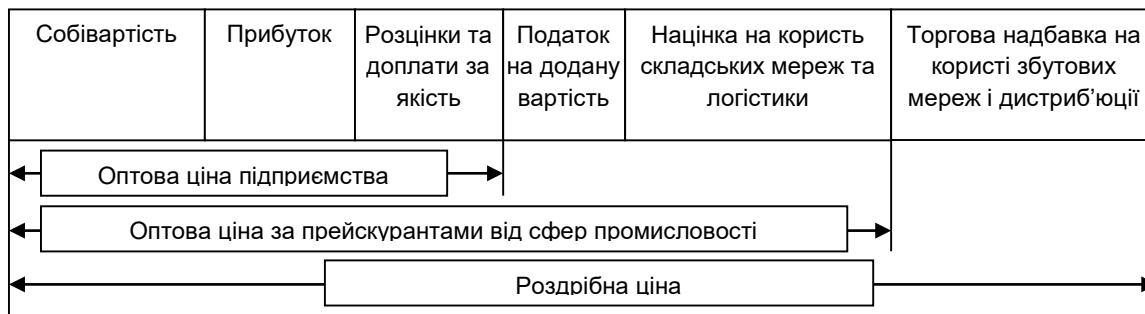

Рис. 2. Структура цін на випущені товари у сферах промисловості

Цим доведено, що за рахунок ціноутворення відбувається розвиток науково-технічного прогресу на підприємстві, розширюється і посилюється його інноваційна активність, доопрацьовуються та модернізуються бізнес-процеси, а істотним підсумком тут вважається підвищення ефективності виробництва товарів в цілому. І тоді на рис. 2 відображена у загальному вигляді структура цін на товари промислового призначення, для чого потрібно дотримуватись кожному підприємству таких умов:

- ціна повинна відповідати витратам, які вносить підприємство за обсягами виробництва і реалізації товарів, тобто – володіти компенсаційними особливостями, чим ґрунтується окупність використання всіх ресурсів;

- ціна повинна надавати чистий прибуток в тому розмірі, що є достатнім або мати максимальний рівень для віднесення часткових виплат у бюджет, поповнення фондів і накопичень, наприклад, для поліпшення і послідовної модернізації комплексу технологічного обладнання, підвищення інноваційної активності, впровадженню нових підходів і передового практичного досвіду для удосконалення бізнес-процесів та ін.;

- ціна повинна мати відношення до мотиваційного стимулювання працюючих на підприємстві, як – підвищення соціальної відповідальності, поліпшення побутових потреб, облаштування робочих місць за ергономічними характеристиками, а також з метою підвищення продуктивності праці, розширення науково-творчих заходів та ініціатив;

- ціна повинна сприяти підвищенню якості продукції, збільшенню обсягів споживчих властивостей і конкурентних переваг, створенню нових робочих машин та механізмів, підвищенню ступеня автоматизації і цифровізації систем управління та бізнес-процесів, включаючи сам процес ціноутворення за автоматизованими платформами, як BigData, інтернет-маркетинг та ін.

Таким чином доведено, що ціноутворення на підприємстві відіграє надзвичайно важливу роль та має безпосереднє значення у постійному розвитку підприємства, чим є не лише завоювання провідних позицій на ринковому сегменті, але і трансформація його бізнес-процесів згідно прогресивних умов сьогодення щодо ведення операційної чи виробничої діяльності.

Література:

1. Ларка Л.С., Павленко В.В. Ціноутворення в системі економічного управління розвитком бізнесу. *Приазовський економічний вісник*. 2021. Вип. 2. С. 105 – 107. <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-2-19>
2. Панченко М.О. Формування маркетингової цінової політики підприємства в сучасних умовах господарювання. *Маркетинг і цифрові технології*. 2023. Вип. № 3(6). С. 45 – 51. <https://doi.org/10.15276/mdt.6.3.2022.5>

Науковий керівник:

доктор наук з державного управління, доцент, Іванюта Павло Васильович.

Вікторія Кокоша, Алла Каленська
(Біла Церква, Україна)

РОЛЬ БІЗНЕС-ПЛАНУВАННЯ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНИХ ГРАНТІВ «ЗРОБЛЕНО В УКРАЇНІ»

Ефективність функціонування сучасного переробного підприємства, особливо в умовах значної економічної невизначеності та воєнних ризиків, прямо залежить від якості планування виробничих та фінансових процесів. Управлінські рішення мають бути виваженими та базуватися на ретельному аналізі даних за минулі періоди та порівнянні з показниками передових підприємств. Саме бізнес-планування виступає тим креативним та аналітичним процесом, який формує перспективні оновлені бізнес-плани, покликані залучити кредиторів та потенційних інвесторів.

Розробка бізнес-плану є критично важливою для будь-якого підприємця, незалежно від стадії розвитку бізнесу: запуск, масштабування чи залучення фінансування. Це не просто формальний документ, а стратегічний інструмент управління та планування.

Основні причини актуальності бізнес-плану для переробних підприємств:

1. Чітка стратегія та дорожня карта:
 - допомагає структурувати ідею, визначити місію, цілі та покроковий план їх досягнення;
 - є внутрішнім орієнтиром для команди, забезпечуючи скоординовані дії;
 - дає можливість оцінити життєздатність бізнес-ідеї ще до початку значних інвестицій.
2. Оцінка можливостей та ризиків:
 - включає глибокий аналіз ринку, конкурентів та цільової аудиторії, що дозволяє знайти свою ринкову нішу;
 - допомагає заздалегідь виявити потенційні загрози (ризики) та розробити плани їх мінімізації або подолання.
3. Фінансове планування та контроль:
 - містить детальні прогнози доходів, витрат та потреби у фінансуванні;
 - дозволяє контролювати фінансові потоки та порівнювати планові показники з фактичними, вчасно коригуючи діяльність.
4. Ефективне управління та прийняття рішень:
 - слугує основою для встановлення вимірних цілей і оцінки результативності бізнесу;
 - надає обґрунтовану базу для прийняття ключових операційних та стратегічних рішень.

Виходячи з того, що бізнес-план відіграє ключову роль у залученні зовнішнього фінансування та є незамінним елементом для участі у грантових, урядових чи міжнародних фондів програмах, його вагоме значення для пошуку коштів на сьогодні є беззаперечним. Оскільки обов'язкова вимога – у переважній більшості грантових конкурсів, бізнес-план, або детальний проєкт обов'язковим додатком до заявки, без нього заявка просто не буде розглянута.

Якісно складений бізнес-план демонструє грантодавцям:

- серйозність намірів та компетентність підприємця;
- реалістичність та життєздатність проєкту, підкріплену розрахунками;
- прозорість у використанні грантових коштів та механізми звітності.
- фінансову стійкість бізнесу після завершення грантового періоду у вигляді забезпечення «повернення» коштів у вигляді податків, створення робочих місць тощо.

Експерти грантових комісій використовують бізнес-план для оцінки проекту за ключовими критеріями - інноваційність, соціальний/економічний ефект, відповідність цілям донора, реалістичність бюджету, його якість.

Таким чином, бізнес-план перетворюється на «обличчя» підприємця, яке будує довіру та переконує донора в доцільності інвестування у проект.

Однією із програм підтримки підприємців є всеукраїнська економічна платформа, урядова ініціатива, спрямована на підтримку українських виробників та стимулювання економічного зростання через підтримку внутрішнього виробництва, створення сприятливого інвестиційного клімату та популяризацію українських товарів – це «Зроблено в Україні», її мета - змінити структуру економіки із сировинної на переробну і високотехнологічну. Вона об'єднує владу, бізнес і споживачів, пропонуючи конкретні інструменти, такі як гранти, пільгове кредитування, кешбек-програма.

Ключовими аспектами програми є:

- стимулювання бізнесу саме для українського виробника, шляхом створення та розвитку власної продукції з високою доданою вартістю;
- популяризація українського продукту з високими споживчими якостями;
- кешбек-програма, коли частина витрачених коштів на українські товари повертається покупцям на спеціальну карту, а повернені кошти можна витратити, повернувши їх в економіку країни;
- гранти та кредитна розвиток переробних підприємств (до 8 млн грн), доступні кредити, а також компенсації (наприклад, за придбання української сільгосптехніки);
- інвестиційний клімат, програма спрямована на залучення інвестицій у реальний сектор економіки та створення сприятливих умов для ведення бізнесу в Україні;
- регіональна підтримка, завдяки створенню створено Регіональних офісів, де підприємці можуть отримати консультації та якісну допомогу в написанні бізнес-планів.

Завдяки успішній реалізації політики «Зроблено в Україні», зокрема через грантові програми, як-от підтримка переробних підприємств, економіка країни зросла на 0,64% у 2024 році, а всі заявки, включно з бізнес-планами, подаються зручно - через портал «Дія».

Для підтримки підприємництва ключовою є програма - «Гранти для переробних підприємств» Програма, започаткована в 2023 році, є ключовим інструментом державної промислової політики, спрямованої на інвестиції в реальний сектор економіки та розвиток виробників, результати та параметри якої показано в Таблиці 1.

Таблиця 1

Досягнення програми «Гранти для переробних підприємств (станом на 28.07.2025 р.)
(упорядковано автором за матеріалами офіційного сайту Міністерства економіки України — програми підтримки підприємництва та інвестицій в Україні. URL: <https://me.gov.ua>)

Показник	Результат (станом на 28.07.2025 р.)
Загальна сума інвестицій	понад 5,1 млрд грн
Кількість підтриманих підприємств	1027
Максимальний розмір гранту (розвиток)	8 млн грн
Напрямки надання коштів	оновлення основних виробничих фондів та придбання сучасного обладнання
Максимальний розмір гранту (відновлення)	16 млн грн (але не більше підтверджених збитків)
Географія активності	Київ, Дніпропетровська, Київська, Одеська, Львівська, Харківська, Вінницька області.
Ключові галузі	Виробники харчових продуктів, меблів, металовиробів, продукції з деревини, поліграфії, текстилю.

Уряд систематично вдосконалює цю програму, адаптуючи її до викликів воєнного часу, враховуючи запити бізнесу, нові технологічні тренди та галузеві потреби [1]. Ключові зміни у програмі грантів для переробних підприємств за час дії програми за 2023–2025 р.р. показано в Таблиці 2.

Таблиця 2

Ключові зміни у програмі Грантів для переробних підприємств (2023–2025 р.р.)
(упорядковано автором за матеріалами офіційного сайту MadeinUkraine.gov.ua)

Рік	Дата/сфера зміни	Опис ключових змін та нових умов
2023	Підтримка деокупованих Територій	Запроваджено гранти до 80% вартості проекту, спрощено конкурсні вимоги та передбачено компенсацію частини власного внеску з місцевих бюджетів.
	Банки-партнери	До програми долучились й інші банки, у яких держава володіє понад 50% акцій (слідом за Ощадбанком).
	Вимоги до заявників	Уточнено вимоги: відсутність податкового боргу, прозорість структури власності та життєздатність бізнес-плану.

2024	Пільгові умови (дрони та військова сфера)	Виробники дронів отримали пільгові умови — держава фінансує до 80% вартості проєкту.
	Розширення пільгових умов	Пільгові умови поширено на підприємства з територій активних бойових дій та поліграфічну галузь.
	Створення робочих місць	Змінено вимоги до кількості створених робочих місць: тепер незалежно від суми гранту потрібно створити мінімум 5 (раніше від 5 до 25). Вимоги до ЄСВ збережено: виробник має сплатити ЄСВ із зарплати нових працівників на суму не менше 20% від суми гранту протягом трьох років.
2025	Квітень: новий напрям	Розширення на напрям «Зроблено для Перемоги». Виробники комплектуючих до озброєння та військової техніки можуть отримати до 8 млн грн.
	Липень: гранти на відновлення	Запроваджено новий напрям — гранти на відновлення виробничих потужностей, які постраждали від агресії (до 16 млн грн, але не більше фактичних збитків).
	Липень: повторна участь	Додано можливість повторної участі у програмі за умови виконання попереднього договору.
	Липень: підтримка українського обладнання	Встановлено пільгові умови співфінансування для тих, хто купує обладнання українського виробництва: 70% державний грант, 30% власний внесок.
	Липень: агросектор	Підприємства, що вирощують багаторічні культури та зареєстровані у Державному аграрному реєстрі, можуть отримати грант на закупівлю обладнання для після урожайної обробки агропродукції.
	Липень: R&D	Грантові кошти тепер можна спрямовувати на R&D (дослідження для запуску нової продукції).

Отже, програма «Гранти для переробних підприємств» демонструє високу адаптивність та стратегічну гнучкість, системно розширюючи підтримку на критично важливі сфери — від деокупованих територій та виробників дронів до оборонного комплексу, одночасно стимулюючи інвестиції в українське обладнання та інноваційні R&D дослідження.

Програма фінансується з двох джерел:

- бюджетних коштів (включаючи донорські внески до «Фонду відновлення та трансформації економіки»). Накази про надання грантів з бюджету видає Міністерство економіки в межах плану щомісячних бюджетних асигнувань;

- фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття. Накази про надання грантів видає Державна служба зайнятості на основі інформації від Міністерства економіки [2].

Інформацію проможливості та умови участі за програмою «Гранти для переробних підприємств» структуровано в Таблицю 3.

Таблиця 3

Умови участі та використання коштів програми «Гранти для переробних підприємств»
(упорядковано автором за матеріалами офіційного сайту «Зроблено в Україні»
URL: <https://madeinukraine.gov.ua/>)

Категорія	Показник	Деталі та умови
Хто може взяти участь?	Заявники	Підприємці, які:
		-вже працюють у переробній промисловості та планують розширити виробництво
		-планують реалізовувати новий проєкт з переробки (КВЕД С)
Розмір гранту	Максимальна сума (розвиток)	8 млн грн
	Максимальна сума (відновлення)	16 млн грн (але не більше суми фактично підтверджених збитків).
Напрями фінансування	Цілі використання	Грантові кошти можуть бути спрямовані на:
		-придбання, доставку та запуск нового обладнання;
		-розширення та модернізацію працюючих виробничих потужностей;
		-відновлення потужностей, які постраждали через збройну російську агресію.
Формат підтримки (співфінансування)	Базові умови	50% грант (держава) / 50% власний внесок
	Пільгові умови (українське обладнання)	70% грант / 30% власний внесок (при закупівлі обладнання виключно українського виробництва).
	Пільгові умови (спец. категорії)	80% грант / 20% власний внесок (для виробників безпілотників, поліграфії,

		підприємств у зонах бойових дій та підприємств, постраждалих від обстрілів).
Обов'язкові умови	Створення робочих місць	Бізнес має створити від 5 нових робочих місць.
	Термін роботи	Працювати щонайменше три роки, щоб повернути грантові кошти через податки та збори.

Ключовим і незмінно важливим елементом, що відкриває шлях до державного фінансування, є якісний бізнес-план. Цей документ є критично важливим для подачі заявки на всі напрямки грантового проєкту «єРобота», включно з «Грантами для переробних підприємств» та програмою «Власна Справа», і подається зручно разом із заявкою через державний портал «Дія».

Бізнес-план слугує не просто формальною вимогою, а головним інструментом для оцінки життєздатності та цільового використання коштів проєкту. Це означає, що план має бути реалістичним, обґрунтованим і демонструвати потенціал для тривалого функціонування (мінімум три роки). План повинен чітко обґрунтовувати використання коштів, оскільки гранти можна витратити лише на вище перераховані вимоги. Бізнес-план повинен доводити здатність підприємства виконати фінансові зобов'язання перед державою:

- створення робочих місць (від 5 для переробки, 1-2 для «Власної Справи»);
- зобов'язання сплатити обсяг податків та зборів, не менших за суму отриманого гранту (протягом 3 років).

Оцінка бізнес-плану є багатоетапною і проходить через банківську систему та державні органи. Кроки процедури отримання грантів показано в Таблиці 4.

Таблиця 4

Покрокова процедура отримання грантів (через «Дія»)
(упорядковано автором за матеріалами офіційного сайту Міністерства економіки України — програми підтримки підприємництва та інвестицій в Україні. URL: <https://me.gov.ua>)

Крок	Дія та відповідальний Орган	Опис процедури та ключові нюанси
Крок 1	Подання заявки (Портал Дія)	Заявник подає заявку разом із бізнес-планом через портал «Дія». Заявка автоматично перенаправляється до банку, вибраного заявником.
Крок 2	Перевірка (Банк-партнер)	Банк здійснює комплексну перевірку: кредитна історія, наявність податкових боргів, оцінка життєздатності бізнес-плану та візит на підприємство.
Крок 3	Ухвалення рішення (Мінекономіки / ДСЗ)	Остаточне рішення про надання гранту ухвалюють Міністерство економіки та Державна служба зайнятості. Перевага надається проєктам із прифронтових регіонів.
Крок 4	Виділення коштів (Банк / підприємець)	Кошти виділяються лише після внесення підприємцем власної частки співфінансування.

Очікуваний термін отримання грантових коштів – 1-1,5 місяця по хвилі, у яку була подана заявка [3].

Отже, програма «Гранти для переробних підприємств» є ключовим та динамічно адаптивним інструментом державної політики «Зроблено в Україні», що успішно стимулює перехід економіки до високотехнологічного виробництва. Завдяки обов'язковому бізнес-плануванню, яке забезпечує прозорість та життєздатність проєктів, програма за три роки залучила понад 5,1 млрд грн інвестицій, підтримавши понад тисячу підприємств, і продовжує розширювати пільгові умови для критично важливих секторів, включаючи оборонний комплекс та відновлення. А для сучасних українських підприємств в умовах значної економічної невизначеності та воєнних ризиків Програма є не просто джерелом фінансування, а ключовим інструментом виживання та розвитку.

Література:

1. Офіційний сайт Madein Ukraine — доступ до актуальних даних про державні програми підтримки українського виробництва та економіки. URL: <https://madeinukraine.gov.ua>
2. Офіційний сайт Міністерства економіки України — програми підтримки підприємництва та інвестицій в Україні. URL: <https://me.gov.ua>
3. Офіційний сайт «Зроблено в Україні» URL: <https://madeinukraine.gov.ua/>

Валентина Матвієнко
(Біла Церква, Україна)

СТРАТЕГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ У СУЧАСНИХ УМОВАХ: ЕВОЛЮЦІЯ ПАРАДИГМ ТА НОВІ ВИКЛИКИ

Стратегічний менеджмент як наукова дисципліна завжди був сконцентрований на питаннях довгострокового розвитку та адаптації організації до змін у зовнішньому середовищі. Класичні школи стратегічного планування, що домінували у другій половині XX століття, базувалися на ідеї раціонального аналізу, прогнозування та поетапної реалізації намічених цілей. Однак прискорення глобалізаційних процесів, розвиток цифрових технологій та посилення турбулентності середовища призвели до необхідності переосмислення традиційних підходів. Сучасна парадигма стратегічного менеджменту поступово зміщується від моделей, заснованих на жорсткому плануванні, до гнучких концепцій, орієнтованих на адаптацію, сталий розвиток та інновації. Актуальність дослідження полягає в необхідності систематизації сучасних трансформацій у теорії та практиці стратегічного управління. Метою даної статті є аналіз еволюції ключових парадигм стратегічного менеджменту та визначення основних викликів, що стоять перед ним у сучасних умовах. Для досягнення мети було поставлено такі завдання: простежити еволюцію теоретичних основ стратегічного менеджменту, охарактеризувати сучасні концепції, виявити та систематизувати нові виклики.

Еволюція теоретичних основ стратегічного менеджменту

Теоретичний фундамент стратегічного менеджменту формувалася під впливом низки ключових шкіл. Довгий час домінуючою була «школа дизайну», засновниками якої вважаються Кен Ендрюс та Ігор Ансофф. Вона розглядала формування стратегії як свідомий і контрольований процес усвідомлення сильних і слабких сторін компанії та їх відповідності можливостям і загрозам зовнішнього середовища (SWOT-аналіз). Ансофф запропонував модель формального стратегічного планування, яка включала визначення цілей, аналіз портфеля бізнесів та детальне бюджетування [1, с. 45-48]. Ця модель передбачала, що основна відповідальність за формування стратегії лежить на топ-менеджменті, який, як верховний архітектор, розробляє детальний план дій для всієї організації. Процес вважався формалізованим і послідовним, що забезпечувало передбачуваність і контроль. Однак, як зазначають сучасні дослідження, такий підхід демонструє свою неефективність в умовах швидкої зміни зовнішнього середовища, оскільки не враховує неможливість точного довгострокового прогнозування.

У 1980-х роках набула популярності «школа позиціонування», пов'язана з іменем Майкла Портера. Її представники зосередили увагу на аналізі галузевої структури та конкурентної позиції фірми. Портер запропонував концепцію п'яти сил конкуренції та архетипи конкурентних стратегій (лідерство за витратами, диференціація, фокусування), які стали класикою менеджменту [2, с. 34-41]. Ця школа змістила фокус з внутрішнього планування на зовнішнє середовище, зокрема на структуру галузі, в якій діє компанія. Вважалося, що прибутковість фірми зумовлена насамперед привабливістю галузі та її місцем у ній. Однак ця модель критикувалася за статичність та недостатню увагу до внутрішніх ресурсів організації. Вона не могла адекватно пояснити, чому компанії в одній і тій самій галузі демонструють різну ефективність, ігноруючи роль унікальних компетенцій та організаційних можливостей.

Відповіддю на цю критику стала «ресурсна теорія» та теорія ключових компетенцій, які зробили акцент на унікальних внутрішніх компетенціях та ресурсах фірми як джерелі її сталої конкурентної переваги. Праці таких дослідників, як Барні та Прахалад, довели, що саме специфічні, імітовано складні ресурси (наприклад, організаційна культура, знання, бренд) дозволяють компанії формувати ефективну стратегію [3, с. 112-115]. Ця теорія започаткувала перехід від зовнішньоорієнтованого до внутрішньоорієнтованого погляду на стратегію. Ключовим поняттям стало VRIO-рамка, яка допомагає оцінити, чи є ресурси компанії цінними, рідкісними, нездійсненними для імітації та використовуваними організацією. Таким чином, стратегія почала розглядатися не лише як вибір ринку, але й як розвиток і захист унікальних внутрішніх активів.

Сучасні концепції: гнучкість, інновації та екосистеми

У XXI столітті традиційні моделі зіткнулися з обмеженнями, зумовленими високою динамічністю бізнес-середовища. Це спричинило появу нових концепцій, серед яких центральне місце посідають гнучкі (agile) підходи. Agile-стратегія розглядається не як фіксований план, а як ітераційний процес експериментів, швидкого навчання та адаптації. Замість багаторічного стратегічного планування компанії переходять до короткострокових циклів планування (наприклад, OKR – Objectives and Key Results), що дозволяє оперативніше реагувати на зміни [4, с. 78-82]. Цей підхід, запозичений з практики розробки програмного забезпечення, передбачає децентралізацію стратегічних ініціатив, надаючи автономію невеликим командам, які тестують гіпотези та отримують зворотний зв'язок від ринку в режимі реального часу. Стратегічна роль керівництва в таких умовах зміщується від контролю до створення умов для експериментування та усунення перешкод на шляху команд. Дослідження показують, що компанії, які впровадили гнучкі методи, демонструють вищу швидкість інновацій та кращу адаптацію до кризових явищ.

Інновації перестали бути функцією лише науково-дослідних підрозділів і перетворилися на ключовий об'єкт стратегічного управління. Стратегія «блакитного океану», запропонована Кімом і Моборном, закликає компанії не конкурувати в існуючих запеклих ринкових нішах («червоні океани»), а створювати нові ринкові простори, де конкуренція стає неактуальною [5, с. 25-30]. Це вимагає стратегічного орієнтування на ціннісні інновації та переосмислення традиційних моделей бізнесу. Для цього автори пропонують використовувати

такі інструменти, як «стратегічна канва», яка допомагає візуалізувати нову криву цінності для споживача. Успіх таких компаній, як Cirque du Soleil або Nintendo Wii, є яскравим підтвердженням ефективності цього підходу. Він вимагає від менеджерів не тільки аналітичних здібностей, але й креативного мислення та готовності кинути виклик усталеним галузевим нормам.

Ще однією сучасною тенденцією є перехід від лінійних моделей ведення бізнесу до побудови екосистем. Компанії-лідери (такі як Apple, Google, Amazon) більше не розглядають себе як ізольовані гравці; вони формують навколо себе мережу взаємопов'язаних компаній, постачальників, розробників і клієнтів. Стратегічне управління в таких умовах полягає в координації спільної діяльності, управлінні платформами та створенні синергії між усіма учасниками екосистеми [6, с. 56-60]. Конкуренція відбувається вже не між окремими фірмами, а між екосистемами. Успіх залежить від здатності привертати якісних партнерів, встановлювати ефективні правила взаємодії та постійно підвищувати загальну цінність пропозиції для кінцевого споживача. Ця модель суттєво ускладнює стратегічне управління, оскільки компанія має враховувати інтереси та стратегії незалежних учасників екосистеми, на які вона не має прямого управлінського впливу.

Нові виклики для стратегічного менеджменту

Сучасні стратеги стикаються з низкою безпрецедентних викликів. По-перше, це забезпечення стійкості (resilience) організації в умовах перманентних криз, таких як пандемії, геополітична напруженість та порушення глобальних ланцюгів поставок. Це вимагає інтеграції аналізу ризиків у ядро стратегічного процесу та створення «антикрихких» бізнес-моделей, здатних не лише протистояти потрясінням, але й вигравати від них. На противагу традиційній ефективності, що часто досягалася за рахунок оптимізації та скорочення запасів (як у концепції «точно в час»), стійкість вимагає певної надмірності, гнучкості ланцюгів поставок та розвитку сценарного планування. Компанії змушені балансувати між ефективністю в стабільні періоди та резервами для дій у кризових ситуаціях.

По-друге, стратегічний менеджмент змушений інтегрувати в себе принципи сталого розвитку (ESG – environmental, social, governance). Інвестори, споживачі та регулятори дедалі більше тиснуть на компанії, вимагаючи демонструвати соціальну та екологічну відповідальність. Умовою довгострокового успіху стає здатність будувати стратегії, що поєднують економічну ефективність з позитивним соціальним і екологічним впливом [7, с. 91-95]. Це вже не публічні відносини чи філантропія, а складова частина стратегії, що впливає на доступ до капіталу, репутацію бренду та ліцензію на діяльність. Компанії, які ігнорують цей виклик, ризикують зіткнутися з фінансовими втратами, втратою довіри споживачів та обмеженнями з боку держави.

По-третє, стрімкий розвиток штучного інтелекту (ШІ) та аналітики даних трансформуює сам процес прийняття стратегічних рішень. Data-driven стратегія, що базується на аналізі великих масивів даних, поступово витісняє рішення, що приймаються виключно на основі інтуїції та минулого досвіду керівництва. ШІ дозволяє виявляти скриті закономірності, прогнозувати ринкові тренди з високою точністю та моделювати наслідки стратегічних рішень. Однак це ставить нові виклики щодо якості даних, етики застосування ШІ, захисту конфіденційності та професійних компетенцій менеджерів, які повинні навчитися «спілкуватися» з алгоритмами та інтерпретувати їх результати.

По-четверте, глибока трансформація ринків праці та організаційних структур створює виклик управління людським капіталом. Поява гібридного та віддаленого формату роботи, розвиток «економіки концертів» (gig economy) та зміна очікувань співробітників вимагають переосмислення традиційних моделей залучення, мотивації та утримання талантів. Стратегія компанії тепер має включати в себе продуману політику щодо корпоративної культури в віртуальному середовищі, управління благополуччям співробітників та розвитку їх навичок в умовах постійної необхідності вчитися (lifelong learning).

Таким чином, стратегічний менеджмент перебуває у стані постійної еволюції, що відображає зміну умов функціонування бізнесу. Від класичних моделей планування та позиціонування він пройшов шлях до гнучких, адаптивних підходів, орієнтованих на інновації, побудову екосистем та створення цінності в нових вимірах. Сучасна стратегія – це не фінальний документ, а динамічний процес, що вимагає від організації постійного діалогу зі зовнішнім середовищем, експериментування та готовності до радикальних змін.

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що основні сучасні виклики для стратегічного менеджменту полягають у необхідності формування стратегічної стійкості, глибокої інтеграції принципів ESG у бізнес-моделі, етичного та ефективного використання потенціалу штучного інтелекту та адаптації до нових реалій ринку праці. Майбутні дослідження, ймовірно, будуть зосереджені на розробці інтегрованих моделей, що поєднують ці різноманітні аспекти, а також на вивченні впливу нейротехнологій та квантових обчислень на процес стратегічного прогнозування та прийняття рішень. Успіх у сучасному бізнесі все більше залежить не від слідування готовим рецептам минулого, а від здатності організації до стратегічного навчання та перебудови в реальному часі.

Література:

1. Ansoff, H. I. (1965). *Corporate Strategy: An Analytic Approach to Business Policy for Growth and Expansion*. McGraw-Hill.
2. Porter, M. E. (1980). *Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors*. Free Press.
3. Barney, J. B. (1991). Firm Resources and Sustained Competitive Advantage. *Journal of Management*, 17(1), 99-120.

4. Doz, Y., & Kosonen, M. (2010). Embedding Strategic Agility: A Leadership Agenda for Accelerating Business Model Renewal. *Long Range Planning*, 43(2-3), 370-382.
5. Kim, W. C., & Mauborgne, R. (2005). *Blue Ocean Strategy: How to Create Uncontested Market Space and Make the Competition Irrelevant*. Harvard Business Review Press.
6. Adner, R. (2017). *The Wide Lens: A New Strategy for Innovation*. Penguin Books.
7. Eccles, R. G., Ioannou, I., & Serafeim, G. (2014). The Impact of Corporate Sustainability on Organizational Processes and Performance. *Management Science*, 60(11), 2835-2857.

Олексій Паньковецький
(Вінниця, Україна)

ВИЗНАЧЕННЯ СТРАТЕГІЧНОЇ ГРУПИ КОНКУРЕНТІВ НА ТОВАРНОМУ РИНКУ

Реальність ринкових умов така, що суб'єкти підприємницької діяльності, і водночас сприймаються як учасники ринку, прагнуть займати лідируючі позиції у відповідному сегменті, володіючи власними перевагами та сприятливим внутрішнім та зовнішнім середовищем, а також здатністю залучати споживачів за рахунок власної конкурентоспроможності. Тим і зумовлюється існування стратегічної групи конкурентів у будь-якому сегменті ринку. Оскільки, стратегічна група конкурентів – це певна сукупність підприємств, компаній, які посідають вигідні аналогічні позиції на ринку та змагаються між собою на основі схожих стратегій, однотипних товарів, кращих за споживчими властивостями, за рахунок чого є перспектива щодо збільшення обсягів їх збуту. Тобто, такі підприємства відносяться до стратегічної групи, що демонструє їх провідний рівень лише за наступних умов:

- наявність диверсифікованого товарного асортименту, розміщеного у декількох ринкових сегментах;
- пропонування споживачам при купівлі товарної продукції гарантійного обслуговування та підтримки під час експлуатації;
- прагнення до задоволеності споживачів існуючими товарними одиницями та асортиментними групами щодо надання їм кращих споживчих властивостей і забезпеченості їх конкурентними перевагами;
- дотримання «паритету» під час реалізації товарної продукції за параметрами «ціна – якість»;
- наявність чітких стратегічних орієнтирів, зрозумілих при цьому, усьому персоналу, за якими розписані «механізми» їх досягнення.

Чим «ближчими» до виконання існуючим підприємством є вищезазначені умови у порівнянні зі стратегічною групою конкурентів, за якими частіше усього є споживчі властивості товарів, а також їх конкурентні переваги, тим ретельніше слід їх вивчати та прогнозувати, оскільки від цього залежить здатність «притягувати» споживачів на свій бік.

Також слід зазначити, що будь-яка стратегічна група конкурентів наділена тими характеристиками, за якими розкривається відношення до галузі економіки, спеціалізації, виявлення чинників досягнення їх результативності та прибутковості, рівня конкурентоспроможності, ступеня «затребуваності» окремої продукції на ринку. І тут мова йде про застосування «карти стратегічних груп галузі», що здійснюється у такій послідовності:

1. Розглядають ті особливі характеристики товарів або підприємств, які перебувають у даному ринковому сегменті, після чого у єдиному форматі та вигляді обирають найголовніші.

2. Відображають табличну (матричну) форму ринкового сегменту за обраними найголовнішими характеристиками, а також умовами, які відрізняють один товар або підприємство від іншого за споживчими властивостями товарів та їх конкурентними перевагами.

3. Оцінюють та здійснюють співвідношення цих обраних характеристик щодо товару або підприємством, після чого їх розміщують на «карті».

4. А якщо виявлено те, що товари або підприємства за різнорідними ознаками, якими є споживчі властивості та конкурентні переваги, розташувалися близько один до одного, то їх слід об'єднати у стратегічну групу конкурентів.

А це свідчить про те, що «карта стратегічних груп галузі», де розміщено товари або підприємства у вигляді стратегічної групи конкурентів залежно від галузі економічної діяльності.

Найчастіше стратегію з точки зору товарного асортименту ототожнюють з позицією на ринках, із заходами, що дають змогу кожному підприємству зміцнити конкурентну позицію та збільшити власну частку на його існуючому сегменті, набуваючи здатність вести боротьбу за завоювання нових ринків та ін.

За більш широким визначенням стратегія – це конкретизована за відповідними критеріями позиція у ринковому сегменті, яку займає для себе підприємство, що також зумовлює своєрідну орієнтацію на внутрішнє і зовнішнє середовище. І саме цим з'являється спроба знаходити шляхи ефективного пристосування до зовнішніх чинників, за якими ґрунтуються зміни і вплив та їхні комбінації із внутрішнім операційним простором підприємства. А це взаємопов'язано із досконалістю та ефективністю бізнес-процесів щодо випуску товарів та просування їх до ринкових позицій, чим задана асортиментна політика підприємства.

Література:

1. Балан В.Г. Оцінювання привабливості стратегічних зон господарювання підприємства засобами нечіткої множинної теорії. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. Серія: Економіка і управління. 2020. Том 31 (70). № 3. С. 114-120. <https://doi.org/10.32838/2523-4803/70-3-19>.
2. Файчук О., Богданюк О. Управління міжнародною конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств в умовах військового стану (на прикладі ТОВ СП «Нібулон»). *Економіка та суспільство*. 2024. Випуск # 70. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-70-118>.

Науковий керівник:

кандидат економічних наук, Пиріжок Стелла Євгенівна.

Віта Помаз, Аміна Петрова
(Біла Церква, Україна)**МАРКЕТПЛЕЙСИ ЯК СУЧАСНА ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ ЕЛЕКТРОННОГО БІЗНЕСУ:
ПЕРЕВАГИ ТА РИЗИКИ**

У сучасній цифровій економіці маркетплейси стали однією з провідних форм організації електронного бізнесу. Вони поєднують численні продавців і покупців на єдиній платформі, що створює стимули для зростання мережевого ефекту, зниження транзакційних витрат і масштабованості бізнесу. Проте поряд із цим проявляються різноманітні ризики — від втрати контролю над брендом до шахрайства, захисту прав споживачів і залежності від платформи. У цій статті ми ставимо за мету проаналізувати переваги та ризики маркетплейсів як сучасного інструменту електронного бізнесу, а також виявити чинники, що впливають на їх ефективність і стійкість.

Маркетплейс — це електронна платформа, яка забезпечує взаємодію продавців та покупців, надаючи технічну, маркетингову, логістичну та фінансову інфраструктуру [1]. До найвідоміших міжнародних маркетплейсів належать Amazon, eBay, Alibaba, Etsy, а в Україні — Rozetka, Prom.ua, Allo, Epicentr Marketplace.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що маркетплейси трансформують традиційну модель торгівлі, знижують бар'єри входу для бізнесу, змінюють конкурентне середовище та формують нові виклики для продавців, покупців і державного регулювання.

Маркетплейси є ефективною формою організації електронного бізнесу, яка забезпечує економічні переваги для підприємців і споживачів, однак їх функціонування супроводжується низкою ризиків — залежність продавців, комісійна політика, кіберзагрози, логістичні проблеми.

Метою статті є проаналізувати особливості функціонування маркетплейсів як бізнес-моделі, визначити їх переваги та ключові ризики для учасників ринку.

У ході дослідження було застосовано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів, що забезпечили об'єктивність і достовірність отриманих результатів.

1. Аналіз наукових джерел. Здійснено систематизацію та критичне опрацювання праць провідних науковців, зокрема Ф. Котлера, Ж. Тірона, М. Портера, а також аналітичних матеріалів Європейської асоціації електронної комерції [2]. Це дозволило сформулювати теоретико-методологічну базу дослідження.

2. Порівняльний метод. Для ідентифікації ключових відмінностей функціонування застосовано порівняльний аналіз традиційної моделі інтернет-магазину та маркетплейсу.

3. SWOT-аналіз. Використано метод SWOT-аналізу з метою визначення сильних і слабких сторін маркетплейсів, а також можливостей і загроз їх розвитку.

4. Статистичний метод. Проведено аналіз статистичних даних міжнародних організацій та консалтингових компаній (eMarketer, Statista, Deloitte, Pro-Consulting) [3; 4], що дало змогу оцінити тенденції розвитку ринку електронної комерції та маркетплейсів.

У якості факторів, що впливали на результати дослідження, розглянуто рівень цифровізації економіки, характер державного регулювання, стан логістичної інфраструктури, доступність сучасних платіжних систем.

Розглянемо ключові переваги функціонування маркетплейсів у сучасних ринкових умовах:

Для суб'єктів господарювання (продавців) - маркетплейси забезпечують можливість оперативного виходу на ринок без необхідності значних фінансових вкладень у розроблення власної інтернет-платформи чи рекламної інфраструктури. Завдяки доступу до широкої клієнтської бази підвищується потенціал збуту продукції. Платформи також надають інтегровані інструменти для проведення платежів, організації логістики та аналітичного моніторингу діяльності, що оптимізує бізнес-процеси та сприяє прийняттю управлінських рішень [5].

Для споживачів – використання маркетплейсів створює умови для доступу до широкого та диверсифікованого асортименту товарів у межах одного ресурсу. Користувачі отримують можливість здійснювати порівняльний аналіз вартості продукції, якості сервісу, відгуків та умов доставки. Система

рейтингової оцінки продавців та механізми захисту прав покупця підвищують рівень довіри та безпеки під час електронних транзакцій.

У загалом для економічної системи функціонування маркетплейсів сприяє розвитку малого та середнього підприємництва, оскільки знижує бар'єри входу на ринок. Зростання обсягів електронної комерції забезпечує збільшення податкових надходжень до бюджету та формування нових робочих місць. Крім того, маркетплейси стимулюють цифровізацію торговельних операцій і підвищують прозорість фінансових та комерційних потоків, що позитивно впливає на економічну стабільність та конкурентоспроможність [6].

Окрім зазначених аспектів, функціонування маркетплейсів також супроводжується ризиком втрати контролю над брендом, коли продавець обмежений у можливості формування індивідуальної комунікації з клієнтом, що ускладнює побудову лояльності та впізнаваності торгової марки. Також спостерігається загроза цінових війн між продавцями, що призводить до штучного зниження вартості товарів, погіршення умов конкуренції та зменшення прибутковості суб'єктів господарювання.

До основних ризиків і недоліків діяльності на маркетплейсах належать:

– Залежність торгових суб'єктів від платформи, що проявляється у можливій зміні регламентів, алгоритмів функціонування або блокуванні продавецьких акаунтів, що може призвести до втрати каналів збуту та фінансових втрат.

– Високий рівень комісійних платежів, які у деяких маркетплейсах (наприклад, Amazon) можуть досягати до 15 % від вартості реалізованого товару, що знижує маржинальність бізнесу.

– Конкуренція з товарами власного виробництва маркетплейсу, як це спостерігається у випадку з лінійкою AmazonBasics, що ставить зовнішніх продавців у менш вигідні умови.

– Загрози кібербезпеці та витоку персональних даних, пов'язані з обробкою великої кількості інформації про користувачів та транзакції.

– Логістичні труднощі та проблеми з поверненням товарів, що можуть зумовлювати додаткові витрати та зниження рівня задоволеності споживачів.

Порівняння традиційної моделі інтернет-магазину та маркетплейсу дає змогу виявити суттєві відмінності у структурі витрат, рівні контролю над бізнес-процесами та масштабованості діяльності. Інтернет-магазини потребують значніших початкових інвестицій та забезпечують повний контроль над брендом, тоді як маркетплейси характеризуються низьким порогом входу, доступом до широкої аудиторії, але водночас – залежністю продавця від правил платформи й підвищеними комісійними витратами.

Таблиця 1.

Порівняння моделей

Показник	Інтернет-магазин	Маркетплейс
Інвестиції в старт	Високі	Низькі
Аудиторія	Обмежена	Масштабна (мільйони користувачів)
Комісії	Відсутні	5–20% за продаж
Контроль над брендом	Повний	Частковий
Ризики	Менші	Блокування, зміна політики, залежність

Джерело: сформовано автором на основі джерел [5, 4, 6].

Отримані результати дослідження підтверджують висунуту гіпотезу про те, що маркетплейси є однією з найбільш ефективних та перспективних форм електронного бізнесу в умовах цифрової економіки. Їхнє домінування пояснюється здатністю забезпечувати мережевий ефект, оптимізувати транзакційні витрати та створювати умови для швидкого масштабування бізнес-моделей без необхідності значних стартових інвестицій з боку продавців. Ці положення узгоджуються з концепцією теорії транзакційних витрат Р. Коуза та сучасними підходами до цифрової платформи як посередника між попитом і пропозицією.

Утім, поряд із перевагами, функціонування маркетплейсів супроводжується системою ризиків, що має структурний характер. До них належать платформна залежність суб'єктів підприємництва, асиметрія інформації між учасниками ринку, непрозора комісійна політика, а також зростання витрат на логістичні операції та повернення товарів. Подібні загрози відповідають теорії платформеного капіталізму (Н. Срічек), згідно з якою цифрові платформи набувають ринкової влади через контроль над даними та алгоритмами.

Порівняння отриманих результатів із аналітичними дослідженнями глобальної консалтингової компанії McKinsey та Європейського банку реконструкції і розвитку підтверджує загальносвітову тенденцію, що до 2028 року понад 60 % глобального обсягу електронної комерції зосереджуватиметься саме на маркетплейсах, що свідчить про трансформацію традиційних моделей роздрібної торгівлі на користь платформених рішень[3]. Національний контекст демонструє аналогічну динаміку. Зокрема, частка продажів через маркетплейси на українському ринку у 2024 році перевищила 52 %, що вказує на інтеграцію України у глобальні цифрові процеси та зростання ролі платформ у формуванні ВВП та податкових надходжень.

Таким чином, наукова цінність дослідження полягає у підтвердженні того, що маркетплейси виступають не лише як технологічна інновація, але й як нова форма організації економічної взаємодії, яка змінює конкурентне середовище, структуру ринку та механізми створення доданої вартості.

Література:

1. Лаудон К., Травер К. *Електронна комерція: бізнес, технології, суспільство* / К. Лаудон, К. Травер. – Pearson, 2023. – Режим доступу: <https://www.pearson.com/store/p/e-commerce-business-technology-and-society/P100000229801>
2. Котлер Ф., Картаджая Х., Сетиаван І. *Маркетинг 5.0: технології на службі людства* / Ф. Котлер, Х. Картаджая, І. Сетиаван. – Wiley, 2021. – Режим доступу: <https://www.wiley.com/en-us/Marketing+5.0%3A+Technology+for+Humanity-p-9781119764062>
3. eMarketer. *Глобальний прогноз розвитку електронної комерції на 2024–2028 роки* // eMarketer. – 2024. – Режим доступу: <https://www.emarketer.com/content/worldwide-retail-ecommerce-forecast-2024>
4. Statista. *Частка маркетплейсів у глобальній електронній комерції, 2023* // Statista. – 2023. – Режим доступу: <https://www.statista.com/statistics/1102649/marketplace-share-global-retail-ecommerce/>
5. Pro-Consulting. *Ринок електронної торгівлі в Україні, 2024* / Pro-Consulting. – 2024. – Режим доступу: <https://pro-consulting.ua/ua/publications/market-analysis/market-of-e-commerce-in-ukraine-2024.html>
6. Європейська асоціація електронної комерції. *Європейський звіт про електронну комерцію, 2023* / EcommerceEurope. – 2023. – Режим доступу: <https://www.ecommerce-europe.eu/>
7. Amazon. *Офіційна документація щодо комісій для продавців на платформі Amazon, 2024* / Amazon. – 2024. – Режим доступу: <https://sell.amazon.com/pricing>
8. Deloitte Україна. *Огляд цифрової економіки та електронної комерції, 2024* / DeloitteUkraine. – 2024. – Режим доступу: <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/technology/articles/digital-economy-2024.html>

Науковий керівник:

викладач, Помаз Віта Миколаївна.

Олексій Постовітюк**(Вінниця, Україна)****РОЛЬ СТРАТЕГІЇ У РОЗВИТКУ ТА УСПІШНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА**

Стратегія розглядається як аналог, еталон, тобто – той порівняльний пріоритет, який для будь-якого підприємства є чітким та зрозумілим орієнтиром його розвитку, зростання, підвищення та зміцнення власних конкурентних позицій на ринку товарів і послуг. Найчастіше таким індикатором є підприємницька структура як «гравець» на товарному ринку, що характеризується діловою репутацією повноправного виробника або торговельна організація, що наділена значними перевагами стосовно нововведень, фінансовим благополуччям та іншими перевагами. Безумовно, стратегію слід сприймати як найважливіший підхід щодо самовизначення підприємством власного руху у майбутню перспективу, встановлення пріоритетів щодо просування до провідних позицій на ринку товарів і послуг.

Саме від цього і відштовхується організаційно-управлінська концепція стратегія, за якою ґрунтуються здійснення заходів, підходів, дій і зусиль, спрямованих на підвищення підприємством власного рівня конкурентоспроможності за рахунок трансформації власного операційного простору за викликами часу, глобальних змін та споживчого попиту.

А це означає, що будь-яке підприємство, яке постійно проводить власну діяльність в обраній для себе галузі економіки, за визначеною спеціалізацією, розробленою загальною місією із розподілом на цілі, спирається на стратегічні напрями і пріоритети для отримання успішних результатів разом із значними досягненнями. І тому керівництво повинно бути добре проінформоване щодо обсягів та пропорцій усіх ресурсів на підприємстві, встановлюючи цільові призначення щодо докладання зусиль та доведення до реалізації ініціативних бачень і прагнень. Тому, загальна стратегія має враховувати не лише бажання та наміри керівного складу, але і ті можливості розвитку підприємства, які є у його розпорядженні з посиленнями на явища та події, що виникають із зовнішнього та внутрішнього середовищ. Таким чином, загальна стратегія, що сформована на підприємстві, характеризується основними чинниками, за якими ґрунтуються пріоритетні заходи, конкурентні переваги, інноваційні розробки, та інші напрацювання і досягнення, оскільки все це взаємопов'язано із особливостями бізнес-діяльності (рис. 1).

Рис. 1. Основні чинники за якими сформований зміст загальної стратегії підприємства

Це доводить, що стратегічні напрями і пріоритети розвитку підприємства безпосередньо пов'язані із його системою управління, що включає:

- розвиток і перебудову загальної структури управління підприємством, окремими структурними підрозділами;
- вдосконалення взаємозв'язків і комунікацій з керівниками всіх рівнів ієрархії;
- впровадження інформаційно-комунікаційних технологій і під'єднання до технічних засобів, які задіяні у безпосередній бізнес-діяльності.

Звідси випливає, що стратегією слід вважати у загальному вигляді як управлінський план дій, спрямований на досягнення важливих та пріоритетних цілей. Бо саме цим визначається, як підприємство буде функціонувати та розвиватися, а також яких конкурентних і функціональних заходів і дій слід здійснити для того, щоб досягати визначених результатів і надбань.

Література:

1. Гречан А.П., Шатіло О.В. Передумови застосування стратегічного управління на сучасних підприємствах. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Економіка. 2020. Випуск 1 (55). С. 90-96. [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2020.1\(55\).90-96](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2020.1(55).90-96)
2. Ковальов В.В., Дітковський Д.В. Сутність та принципи стратегічного управління підприємницькою діяльністю: теоретичний аспект. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Економічні науки. 2024. Випуск 51. С. 29-37. <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8030/2024-51-4>

Науковий керівник:

кандидат економічних наук, Піріжок Стелла Євгенівна.

Олександр Тарлецький
(Вінниця, Україна)

БЕНЧМАРКІНГ ЯК МЕТОД ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ПРОВІДНИХ РИНКОВИХ ПОЗИЦІЙ У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Коли підприємство, посилаючись на процеси, явища та події, які відбуваються у зовнішньому середовищі, складовою із яких є товарний ринок, проводить маркетингові заходи, що ґрунтуються на досягненні всіх цілей, встановлених відповідно до галузевих особливостей, спеціалізації, пріоритетних напрямів, торговельних відносин. Саме цим пояснюється необхідність застосування методу бенчмаркінгу у сфері підприємницької діяльності, чим зумовлюється відповідність винесеному на ринкові позиції товарів за асортиментними характеристиками, що включають у собі модельні ряди, споживчі властивості та якісні

ознаки інших суб'єктів як учасників торгівлі.

За історичними даними слід вказати, що термін «бенчмаркінг» виник із 1972 р. в Інституті стратегічного планування (м. Кембрідж, Великобританія) і означає переймання кращих розробок за споживчими властивостями, виявлених учасниками під час їх перебування на ринку товарів і послуг. Тоді як на практиці даний термін впровадився у міжнародній сталеливарній компанії «Арбед груп» (Люксембург), заснованої ще в 1882 р. А це викликано тим, що дане підприємство відчувало не самі найкращі часи власного існування, потерпало від численних кризових явищ внаслідок зниження обсягів державних замовлень, до чого додавалося ще й підвищення обсягів імпорту металу з інших країн. І саме за такими умовами дане підприємство започаткувало у власному виробничому просторі метод бенчмаркінгу з метою підвищення рівня конкурентоспроможності та при цьому забезпечувати зростання обсягів реалізації продукції у його ринковому сегменті. І відтоді сформулювався метод бенчмаркінгу у вигляді порівняльного аналізу споживчих властивостей, конкурентних переваг і якісних параметрів випущеного товару, на підставі чого до сих пір існують п'ять типів, що для кожного підприємства має основоположне значення:

– внутрішній, заснований на порівнянні і співставленні результатів діяльності підрозділів та структурних одиниць конкретного підприємства;

– конкурентний, заснований на порівнянні товарів або діяльності підприємства із тими споживчими і функціональними характеристиками, які винесені на ринковий сегмент конкуруючими учасниками, що узагальнюється обмеженістю інформаційного забезпечення;

– функціональний – порівняння з іншими учасниками ринку, які хоча і не є прямими конкурентами, але суттєво відрізняються провідними позиціями на ринку та особистими досягненнями, де позитивним моментом є можливість отримання інформаційних даних у значному обсязі для порівняльного аналізу;

– загальний – порівняння всього внутрішнього простору, яким володіє для себе підприємство, з іншими корпоративними структурами, їх вищим рівнем і провідними позиціями на міжнародному рівні, і навіть якщо не мають відношення до даної спеціалізації чи галузі економіки, але при цьому мають схожі характеристики за конкурентними перевагами, кращим і передовим досвідом;

– консультативний – порівняння підприємства з іншими суб'єктами діяльності, залучаючи при цьому консультативну службу, де її працівники та виконавці здатні діяти на автономній основі, збираючи й аналізуючи інформацію на власний розсуд і професійне переконання.

А якщо розглядати те, що відбувалося у вітчизняних умовах, то спочатку на науковому рівні даний термін знайшов тлумачення спочатку у Київському національному економічному університеті, а далі – у Львівському банківському інституті НБУ.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика отримання інформації в процесі маркетингових досліджень та бенчмаркінгу

Характеристика процесу дослідження	Спосіб отримання інформації	
	Маркетингове дослідження	Бенчмаркінг
Функціональне призначення	Розробка ефективних маркетингових заходів, пов'язаних із отриманням на ринку конкурентних позицій (залучення та утримання споживачів)	Розробка доцільного комплексу, що включають у собі маркетинг, напрями конкурентного позиціонування
Предмет дослідження	- потреби споживачів, їхня мотивація, поведінка; - чинники зовнішнього середовища, і зокрема – товарного ринку, де виявляються тенденції та процеси їх розвитку; - чинники мікросередовища (у т. ч. конкуренти, постачальники, дистриб'ютори, внутрішній простір підприємства та його конкурентоспроможність); - маркетинг-мікс.	- Методи і разом з тим підходи щодо ведення підприємницької діяльності, що задовольняють потреби споживачів та зумовлюють їхню бажану поведінку з урахуванням тих чинників і особливостей, які застосовуються у розширеному обсязі під час звичайних маркетингових досліджень.
Об'єкт вивчення	- потреби споживачів, їхня мотивація, сприйняття товарної пропозиції; - чинники середовища, які складаються із сфер підприємницької діяльності, операційних чи виробничих просторів, окремих господарських одиниць; - маркетинг-мікс.	Характеристики конкурентних переваг, напрями конкурентного позиціонування товарів, чинники функціонування на ринку та можливості щодо створення та набуття конкурентних переваг
Джерела інформації	Першого і наступного надходження	Провідні підприємства, конкуренти
Масштаби дослідження	Розширені, потребують значних ресурсів і внесків у будь-якій формі	Послідовні, не передбачають наявності потужної ресурсної бази (кадрової, фінансової)

Залежно від специфіки діяльності підприємства, його ресурсної бази, наявності успішної конкурентної практики та подібної ринкової ситуації, цільової орієнтації установи метод бенчмаркінгу узагальнюється тим,

що для проведення порівняльного аналізу потрібно бути обізнаним щодо шляхів отримання достовірної і об'єктивної інформації. Оскільки, на нашу думку, вибір завжди здійснюється щодо двох і більше альтернативних інформаційних джерел – якими є дані результатів щодо проведення маркетингових досліджень, зокрема – бенчмаркінгу.

І згідно цього слід зазначити, що різні напрями отримання інформації мають спільні характеристики з погляду її цільового призначення та функціонального використання (табл. 1). Це означає, що при здійсненні порівняльного аналізу за рахунок методу бенчмаркінгу відбувається паралельне здійснення таких заходів, як аналіз ринкових можливостей та вибір стратегії досягнення конкурентних переваг при цільовій орієнтації на конкретний ринковий сегмент. І тоді, залежно від обраного ринкового сегмента чи їх сукупності проводиться аналіз ринкових можливостей та формування конкурентних переваг з орієнтацією на ті підприємства чи корпоративні структури, які для себе володіють провідними позиціями.

Якщо бенчмаркінг здійснюється на стратегічному рівні, то формами аналізу є фінансові результати діяльності підприємств-еталонів, їх частка на ринку, стратегія розвитку, яка дозволяє досягнути очікуваних результатів. Якщо бенчмаркінг здійснюється на операційному рівні, то формами аналітичного порівняння виступають інструменти маркетингу підприємств-еталонів (продуктова, цінова, збутова, комунікаційна політики).

Таким чином доведено, що саме бенчмаркінг здатен надавати будь-якому підприємству значні досягнення, результативність і конкурентоспроможність на ринку під час перебування у його сегменті, чим ґрунтується здатність забезпечувати стабільне фінансове становище разом із провідними позиціями.

Література:

1. Дуднева Ю.Е., Обиденнова Т.С., Васильєва М.О. Бенчмаркінг як засіб підвищення конкурентоспроможності організації. *Modern Economics*. 2025. № 49. С. 72 – 78. [https://doi.org/10.31521/modecon.V49\(2025\)-10](https://doi.org/10.31521/modecon.V49(2025)-10)
2. Кравець О.В. Бенчмаркінг як метод для покращення діяльності підприємства. *Актуальні проблеми економіки*. 2023. Випуск # 12 (270). URL: https://eco-science.net/wp-content/uploads/2023/12/12.23._topic_Kravets-56-63.pdf
3. Шкуренко О. Бенчмаркінг як сучасний інструмент розвитку потенціалу підприємства. *Адаптивне управління: теорія і практика*. Серія «Економіка». 2020. Випуск 8 (16). URL: <https://amtp.org.ua/index.php/journal2/article/view/353/306>

Науковий керівник:

доктор наук з державного управління, доцент, Іванюта Павло Васильович.

СЕКЦІЯ: ПЕДАГОГІКА

Ольга Британ
(сmt. Дубляни, Україна)

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Інноваційні технології та їх використання на уроках англійської мови стають все більш популярними серед вчителів та учнів. Вони дозволяють зробити процес навчання більш цікавим, ефективним та зручним.

Застосування різноманітних онлайн ресурсів, мультимедійних презентацій, ігор та програм для вивчення англійської мови допомагає залучити учнів та створити атмосферу сприятливого навчання на уроках англійської мови. Такий підхід не лише збагачує процес вивчення мови, але й сприяє розвитку креативності та критичного мислення школярів.

Інноваційні технології на уроках англійської мови мають велике значення в сучасному освітньому контексті.

Мета статті – дослідити вплив новітніх технологій на процес навчання та вдосконалення навичок в оволодінні англійською мовою. Основним завданням є вивчення особливостей застосування сучасних методів використання технологій, а також можливих шляхів оптимізації навчального процесу за допомогою інноваційних засобів.

Розглядати та досліджувати нові технології, які можна впроваджувати на уроках англійської мови, є актуальним завданням відповідно до сучасних вимог та потреб у навчанні. У контексті швидкого технологічного розвитку важливо знайти ефективні підходи до використання інновацій [2].

Інноваційні технології на уроках англійської мови включають віртуальну реальність, мобільні додатки, інтерактивні дошки та онлайн-платформи для створення захопливого та інтерактивного навчального середовища. Також активно використовуються методи, як гейміфікація, технологія «Перевернутий клас», STEAM-підхід та інтеграція англійської мови з іншими предметами.

Зокрема, віртуальна реальність, як вид цифрових технологій, дозволяє учням зануритися в мовне середовище, імітуючи реальні ситуації для практики мовлення та розуміння, а також створювати віртуальні ігри.

Завдяки цьому методу учні можуть отримати змогу побувати в англійськомовному середовищі без покидання класу, що робить навчання цікавішим, відчувати себе, ніби вони насправді знаходяться у країні, де переважає англійська мова. Віртуальна реальність дозволяє створювати такі ситуації, де учні можуть спілкуватися на англійській мові, навчатися новим словам та фразам, використовуючи ці знання у практичних завданнях. Такий підхід стимулює зацікавленість учнів, поліпшує їх мовні навички та сприяє більш ефективному засвоєнню матеріалу. Це також допомагає покращити мовні навички учнів, забезпечуючи їм практику. Використання віртуальної реальності може стати важливою технологією у процесі вивчення англійської мови [4].

Використання мобільних додатків для вивчення мови та ігрових форматів активізує мовленнєві навички та розуміння. У сучасному світі використання мобільних додатків та ігор стає все популярнішим способом навчання англійської мови. Завдяки таким креативним підходам, вивчення мови стає захоплюючим та ефективним. При цьому, учні можуть не лише покращити свої мовні навички, але також відчувати задоволення від цього процесу. Використання мобільних додатків та ігор в навчанні англійської мови дозволяє створити цікавий та захоплюючий досвід, який стимулює краще засвоєння мови.

Інтерактивні дошки дозволяють ілюструвати матеріал і створювати спільні завдання, а онлайн-платформи забезпечують доступ до ресурсів і можливість навчання в будь-який час.

У процесі вивчення англійської мови використання інтерактивних засобів та онлайн-платформ стає ефективним та захоплюючим рішенням. Ці інноваційні засоби надають можливість взаємодії з матеріалами у вигляді візуальних елементів, інтерактивних вправ та ігор, що полегшує запам'ятовування та засвоєння нового матеріалу. Завдяки цьому учні можуть активно взаємодіяти з мовною інформацією, покращуючи свої навички, а також підвищуючи мотивацію до навчання [1].

Штучний інтелект (ШІ) може бути використаний у навчанні для персоналізації та створення інтерактивних завдань. У вивченні англійської мови штучний інтелект може бути надзвичайно корисним інструментом. Існує безліч онлайн-ресурсів та програм, які використовують штучний інтелект для поліпшення навичок у навчанні іноземних мов. Зокрема, інтерактивні чат-боти можуть допомогти у вивченні граматики, вимови та розвитку лексики. Крім того, інтелектуальні платформи можуть надати індивідуальний підхід у навчанні, адаптувати вправи до рівня знань та інтересів користувача. Використання штучного інтелекту у процесі вивчення англійської мови дозволяє ефективніше використовувати час, отримувати зворотний зв'язок та швидше досягати поставлених цілей.

Методики викладання на уроках англійської мови «Перевернутий клас» (Flipped Classroom):

Учні вдома дивляться відео та читають матеріали, а на уроці практикуються та застосовують знання. «Перевернутий клас» є однією з інноваційних методик, яка в останні роки стала досить популярною у навчанні англійської мови. Цей підхід передбачає зміну традиційного формату уроків, де учні вивчають матеріал самостійно перед заняттям, а потім вже на занятті активно використовують його у практичних завданнях, дискусіях та інтерактивних вправах. Основні переваги використання методики «Перевернутий

клас» у навчанні англійської мови включають більш індивідуалізований підхід до кожного учня, можливість самостійного вивчення матеріалу в зручний для себе час, а також підвищення активності та зацікавленості учнів. Для ефективного використання методики «Перевернутий клас» у навчанні англійської мови важливо створити наочні та доступні матеріали для самостійного вивчення учнями, регулярно відслідковувати їх прогрес та надавати підтримку у вирішенні можливих труднощів. Активне залучення учнів до діалогу та взаємодії на заняттях допомагатиме покращити їхні мовні навички та глибшого розуміння матеріалу.

Гейміфікація – це інноваційний підхід, який набув популярності в останні роки завдяки своїй здатності робити навчання веселим і захоплюючим. Коли справа доходить до вивчення англійської мови, використання методів гейміфікації може значно покращити навчальний досвід для учнів будь-якого віку.

Перетворюючи вивчення мови на гру, учні мотивуються до активної участі та занурення в процес навчання. Одним із ефективних способів використання гейміфікації під час вивчення англійської мови є програми для вивчення мови та онлайн-платформи, які пропонують інтерактивні ігри, вікторини та завдання. Ці інтерактивні елементи не тільки роблять вивчення англійської приємнішим, але й допомагають зміцнити словниковий запас, граматику та навички розуміння у веселій та захоплюючій формі [4].

Ще один спосіб включити гейміфікацію у вивчення мови – це рольові вправи, де учні приймають різні персонажі та сценарії, щоб практикувати свої мовні навички в реальних ситуаціях. Цей практичний підхід не тільки робить вивчення мови більш цікавим, але й допомагає учням розвинути впевненість у використанні англійської мови в щоденних розмовах. Загалом гейміфікація забезпечує унікальний інтерактивний підхід до вивчення англійської мови, який може принести користь учням, зробивши процес навчання більш приємним, захоплюючим і ефективним. Впроваджуючи методи гейміфікації у вивчення мови, учні можуть вдосконалювати свої мовні навички, водночас розважаючись. Шляхом впровадження елементів ігор у навчальну програму, учні отримують можливість не лише поглибити свої знання з мови, а й розвивати навички взаємодії, креативності та співпраці. Гейміфікація стимулює мотивацію та підвищує зацікавленість учнів у процесі навчання, допомагаючи їм досягати кращих результатів та запам'ятовувати матеріал краще.

STEAM: Інтеграція науки, технологій, інженерії, мистецтва та математики, де учні створюють проекти та презентують їх англійською.

У процесі вивчення англійської мови використання методології STEAM може значно покращити загальний досвід навчання учнів. Інтеграція різних предметів у вивчення мови може забезпечити більш цілісний і привабливий підхід. Впроваджуючи методи STEAM в уроки англійської мови, учні можуть скористатися мультидисциплінарним підходом, який покращує критичне мислення, навички вирішення проблем, креативність і співпрацю. Наприклад, учні можуть досліджувати поняття англійської мови за допомогою практичних наукових експериментів, технологічних проектів, інженерних завдань, художнього вираження та діяльності з вирішення математичних задач. Загалом інтеграція методології STEAM у вивчення англійської мови може допомогти учням глибше зрозуміти мову, а також розвивати навички, необхідні для успіху в житті [5].

У процесі вивчення англійської мови дуже важливою є методика використання методів візуалізації. Візуалізація дозволяє стимулювати пам'ять та розуміння матеріалу шляхом використання візуальних зображень, діаграм, схем та інших графічних елементів. Цей підхід допомагає учням краще усвідомлювати та запам'ятовувати слова, фрази та граматичні конструкції, що сприяє більш ефективному засвоєнню мовного матеріалу. Завдяки візуалізації учні можуть більш яскраво уявляти собі ситуації, пов'язані з використанням мови, що допомагає їм зрозуміти контекст та правильно використовувати вивчені вирази. Такий підхід до вивчення англійської мови сприяє не лише поліпшенню мовних навичок, а й розвитку творчого мислення та уяви учнів.

Використання хмар слів та карт понять для кращого запам'ятовування нової лексики.

У результаті дослідження використання інноваційних технологій на уроках англійської мови можна зробити такі висновки.

Спочатку, важливо відзначити, що використання технологій допомагає зробити навчальний процес більш цікавим та змістовним для учнів. Крім того, це сприяє активізації пізнавальної діяльності учнів та розвитку їх креативних здібностей. Також, інноваційні технології створюють для учнів більш динамічну та інтерактивну атмосферу на уроках, що сприяє покращенню засвоєння матеріалу та підвищенню мотивації до навчання. Використання інноваційних технологій може ефективно збагатити навчальний процес та підвищити якість навчання учнів з англійської мови.

Література:

1. Андреева В.М. Інновації на уроках. Англійська мова та література. 2004. № 29
2. Капітонов П.В. Використання нових інформаційних технологій у середній школі в процесі навчання. Англійська мова та література. 2006. № 32.
3. Пошетун О., Пирожено Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. К., 2004. 192 с.
4. Рошак Н.М. Англійська мова з комп'ютером. Комп'ютер у школі та сім'ї. 2010. №2.
5. Шевченко Е.Б. Використання інтерактивних технологій для розвитку пізнавального інтересу на уроках англійської мови. Англійська мова та література. 2005. № 24

СОЦІАЛЬНИЙ СУПРОВІД ЯК КЛЮЧОВИЙ МЕХАНІЗМ ПІДТРИМКИ СІМЕЙ У СЖО

Сім'я відіграє особливу й важливу роль та є необхідним компонентом соціальної структури будь-якого суспільства, а також головним осередком організації побуту, найважливішою його виробничою та споживчою одиницею. Поява складних життєвих обставин (СЖО) порушує функціонування сім'ї як суспільної одиниці [4, с. 84].

Поняття «складні життєві обставини» визначено у Законі України «Про соціальні послуги» – це обставини, що негативно впливають на життя, стан здоров'я та розвиток особи, функціонування сім'ї, які особа/сім'я не може подолати самотійно [1].

Даний Закон визначає складні життєві обставини як обставини, спричинені інвалідністю, віком, станом здоров'я, соціальним становищем, життєвими звичками і способом життя, внаслідок яких особа частково або повністю не має (не набула або втратила) здатності чи можливості самотійно піклуватися про особисте (сімейне) життя та брати участь у суспільному житті [1].

До осіб/сімей, які мають найвищий ризик потрапляння у складні життєві обставини через вплив несприятливих зовнішніх або внутрішніх чинників належать: сім'ї, у яких дітей відібрано у батьків без позбавлення їх батьківських прав; сім'ї, де триває процес розлучення батьків і вирішується спір між матір'ю та батьком щодо визначення місця проживання дітей, участі батьків у їх вихованні; сім'ї з дітьми, в яких тривала хвороба батьків перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки; сім'ї, у яких виховуються діти з інвалідністю, та сім'ї з дітьми, у яких батьки мають інвалідність; сім'ї, у яких батьків поновлено в батьківських правах; сім'ї з дітьми, де батьки є трудовими мігрантами; малозабезпечені сім'ї з дітьми; сім'ї, діти з яких перебувають у закладах інституційного догляду та виховання; сім'ї, дітей з яких влаштовано в сім'ю патронатного вихователя; сім'ї, у яких діти систематично самовільно залишають місце проживання; сім'ї, у яких діти систематично без поважних причин не відвідують заклади освіти; жінки, які виявили намір відмовитися від новонародженої дитини; неповнолітні одинокі матері (батьки); діти, які перебувають на вихованні в сім'ях опікунів, піклувальників, прийомних сім'ях, дитячих будинках сімейного типу; особи з числа дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування; особи з особливими освітніми потребами; внутрішньо переміщені особи; повнолітні недієздатні особи (у разі відсутності в них опікуна); особи, звільнені з місць позбавлення волі; особи, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, особи, які проживають на тимчасово окупованій території України та періодично перебувають на території України, особи, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України [2].

Суб'єктами виявлення осіб/сімей, які належать до вразливих категорій населення або перебувають у складних життєвих обставинах, є структурні підрозділи з питань соціального захисту населення районних у м. Києві та Севастополі держадміністрацій, виконавчі органи сільських, селищних, міських рад, центри соціальних служб, центри надання соціальних послуг, територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг), інші установи/заклади надання соціальних послуг, служби у справах дітей, соціальні менеджери, фахівці із соціальної роботи, соціальні працівники, заклади освіти, охорони здоров'я, установи з надання безоплатної первинної правничої допомоги, центри з надання безоплатної вторинної правничої допомоги, а також підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, громадські об'єднання, благодійні, релігійні організації, фізичні особи - підприємці та фізичні особи, які надають соціальні послуги з догляду без провадження підприємницької діяльності, волонтери [2].

Виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, здійснюється фахівцями шляхом відвідування, розгляду інформації, поданої суб'єктами, та звернень таких сімей (осіб) з метою своєчасного надання соціальних послуг.

Під час відвідування сім'ї (особи) фахівці проводять оцінку її потреб у наданні соціальних послуг, обстеження (за згодою) матеріально-побутових умов, визначають методи соціальної роботи.

Оцінювання має бути об'єктивним, конфіденційним і спрямованим на захист інтересів людини. За результатами оцінки приймається рішення про надання соціальних послуг, види і терміни яких визначаються індивідуально [5, с. 117].

Після проведення оцінки потреб у наданні сім'ї (особі), яка перебуває у складних життєвих обставинах, соціальних послуг, обстеження її матеріально-побутових умов керівник центру видає наказ про здійснення соціального супроводу сім'ї, призначає фахівця, відповідального за його здійснення, та укладає протягом семи робочих днів договір із сім'єю про здійснення соціального супроводу, у якому визначається індивідуальний план роботи, мета, завдання та очікувані результати [2].

Строк складання індивідуального плану не повинен перевищувати 5 робочих днів з дати завершення оцінки потреб отримувача соціальної послуги [3].

Один примірник індивідуального плану надається отримувачеві соціальної послуги або його законному представнику, інший залишається у суб'єкта, що надає соціальну послугу. У плані супроводу зазначається перелік соціальних послуг, що можуть бути надані суб'єктами відповідно до їх компетенції [3].

Соціальний працівник не лише надає допомогу, а й мотивує клієнтів до змін, сприяє розвитку їхніх життєвих навичок, соціальної активності, відповідального ставлення до власного життя і дітей.

Важливо, що під час усього процесу дотримуються основні принципи соціальної роботи: добровільність звернення, повага до гідності людини, конфіденційність, недискримінація, орієнтація на потреби отримувача. Особлива увага приділяється захисту прав дитини. У випадках, коли сім'я не спроможна забезпечити безпеку та розвиток дітей, соціальні служби мають право залучати службу у справах дітей або правоохоронні органи [5, 115].

Навантаження на одного надавача соціальної послуги не повинно перевищувати 10 сімей (осіб), із них не більше ніж п'ять - зі складними соціальними випадками.

Тривалість здійснення соціального супроводу визначається індивідуально для кожної сім'ї чи особи, що перебуває у складних життєвих обставинах. При цьому враховуються характер і гострота проблеми, рівень здатності самостійно подолати або мінімізувати її наслідки, а також наявність соціальних зв'язків та підтримки з боку оточення. Загальний термін надання соціального супроводу, як правило, не перевищує шести місяців. В окремих випадках, коли обставини потребують більш тривалої роботи, строк може бути продовжено за рішенням відповідної комісії або структурного підрозділу з питань соціального захисту населення — але не більше ніж до одного року [4, с. 78].

Завершення соціального супроводу є досить важливим етапом, оскільки неналежна увага може спровокувати рецидив – сім'я поступово втрапить напрацьовані надбання і навички і знову потрапить у ситуацію з якою самостійно не зможе впоратися.

Виконання плану соціального супроводу може бути припинено у кількох випадках: досягнення позитивного результату соціального супроводу, подолання/мінімізація сім'єю (особою) наслідків СЖО; закінчення строку дії договору про надання послуги соціального супроводу або порушення умов такого договору; зміна отримувачем соціальної послуги місця проживання чи перебування; письмова відмова отримувача послуги або його законного представника від її надання, якщо така відмова або її наслідки не спричиняють порушення прав і свобод інших осіб, особливо дітей; систематична неучасть отримувача послуги без поважних причин у заходах, передбачених індивідуальним планом соціального супроводу, за винятком ситуації, коли припинення надання послуги спричиняє порушення прав і свобод інших осіб, особливо дітей [6, с. 96].

Після завершення соціального супроводу надавач соціальної послуги відвідує сім'ю (особу) через два тижні та через місяць [3].

Таким чином, соціальний супровід є ключовим механізмом підтримки сімей у складних життєвих обставинах, поєднуючи виявлення потреб, надання соціальних послуг і системний супровід. Його ефективність визначається професійністю соціальних працівників, комплексністю підходу, партнерством із сім'єю та інтеграцією з іншими інституціями. Соціальний супровід не лише допомагає сім'ї подолати кризу, а й формує умови для її стабільності, самостійності та готовності до майбутніх викликів [5, с. 128].

Література:

1. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
2. Порядок організації надання соціальних послуг: Постанова Каб. Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 587: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-%D0%BF#Text>
3. Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах: Наказ Міністерства соціальної політики України від 31.03.2016 № 318 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0621-16#Text>
4. Капська А. Соціальна педагогіка. - К: Центр учб. літ., 2017. - 412 с.
5. Капська А. Соціальний супровід різних категорій сімей та дітей. - К: Центр учб. літ., 2017. - 232 с.
6. Кузьменко І. Теорія та практика соціального супроводу. - Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2021. - 263 с.

Данияр Джаханов
(Алматы, Казахстан)

РАЗВИТИЕ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У ШКОЛЬНИКОВ ПРИ ИЗУЧЕНИИ МЕХАНИКИ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ЦИФРОВЫХ ЛАБОРАТОРИЙ И СИМУЛЯЦИЙ

Современный этап развития физического образования требует перехода от репродуктивного усвоения знаний к формированию исследовательских компетенций. Критическое мышление, понимаемое как способность к анализу, выдвижению гипотез, интерпретации данных и аргументации, становится ключевым результатом обучения. Цифровые образовательные ресурсы, такие как специализированные лаборатории и симуляции, превращаются из вспомогательных инструментов в центральные элементы новой познавательной среды. Данная статья фокусируется на практическом опыте использования конкретных платформ — цифровых лабораторий «Архимед» и PHYWE, интерактивных симуляций PhET и Algodoo — для развития критического мышления школьников при изучении механики.

1. Цифровые лаборатории: от сбора данных к анализу и интерпретации

Цифровые лаборатории типа «Архимед» или PHYWE предоставляют уникальные возможности для организации учебного эксперимента. Их ключевое преимущество — возможность автоматизированного

сбора данных с высокой частотой и последующей математической обработки в реальном времени. Это позволяет сместить акцент с технической стороны эксперимента на его содержательный анализ.

Пример из практики: При изучении равноускоренного движения с использованием датчика движения системы «Архимед» учащиеся могут:

- Получить графики зависимости координаты $x(t)$, скорости $v(t)$ и ускорения $a(t)$ в реальном времени;
- Наглядно убедиться в том, что производная от $x(t)$ дает $v(t)$, а производная от $v(t)$ — $a(t)$;
- Экспериментально определить ускорение свободного падения, анализируя наклон графика $v(t)$.

Как отмечает **А.А. Оспенников**, «использование цифровых лабораторий трансформирует лабораторный практикум из репродуктивной процедуры в исследовательскую деятельность, где учащиеся имеют возможность проверять собственные гипотезы» [2, с. 156]. Критическое мышление развивается здесь через необходимость сопоставления теоретических предсказаний с экспериментальными данными, анализа источников погрешностей и интерпретации неидеальных графиков.

2. Интерактивные симуляции PhET: исследование идеализированных моделей

Платформа PhET Interactive Simulations (University of Colorado Boulder) предлагает коллекцию высококачественных интерактивных симуляций по физике, которые позволяют учащимся исследовать идеализированные модели, недоступные в условиях школьной лаборатории.

Методический пример: При изучении закона сохранения энергии можно использовать симуляцию «Energy Skate Park». Учащимся предлагается:

1. **Сформулировать гипотезу** о преобразовании кинетической и потенциальной энергии при движении скейтера по рампе.
2. **Провести виртуальный эксперимент**, измеряя энергии в разных точках траектории.
3. **Объяснить расхождения** между идеальной моделью (сохранение механической энергии) и реальными данными (наличие трения).

Исследования **Н. Рюттена и др.** показывают, что «симуляции PhET эффективно способствуют пониманию абстрактных физических концепций, так как позволяют манипулировать параметрами системы и немедленно наблюдать последствия этих изменений» [9, с. 141]. Техника «предсказание-наблюдение-объяснение», применяемая с симуляциями PhET, создает когнитивный конфликт, разрешение которого требует критического осмысления физических законов.

3. Интерактивная среда Algodoo: творческое моделирование физических явлений

Algodoo представляет собой уникальную 2D-физическую песочницу, где учащиеся могут создавать и исследовать собственные механические системы. В отличие от более структурированных симуляций PhET, Algodoo предоставляет возможности для творческого моделирования и решения открытых задач.

Практическое применение: При изучении законов динамики Ньютона в Algodoo можно:

- Сконструировать систему тел, соединенных нитями и пружинами;
- Визуализировать векторы сил, действующих на каждое тело;
- Изменять параметры системы (массы, коэффициенты трения, жесткость пружин) и наблюдать за изменением характера движения.

С.Г. Григорьев подчеркивает, что «создание собственных физических моделей в средах типа Algodoo развивает не только понимание физических законов, но и инженерное мышление, способность предвидеть поведение сложных систем» [3, с. 22]. Критическое мышление в этом контексте проявляется через необходимость анализа причинно-следственных связей в создаваемых моделях и коррекции этих моделей на основе наблюдений.

4. Сравнительный анализ возможностей цифровых инструментов

Каждый из рассмотренных инструментов обладает уникальным образовательным потенциалом:

Инструмент	Преимущества	Ограничения	Развиваемые аспекты критического мышления
Цифровые лаборатории («Архимед», PHYWE)	Работа с реальным оборудованием, высокая точность измерений	Ограниченный набор экспериментов, стоимость	Анализ реальных данных, оценка погрешностей
PhET симуляции	Идеализированные модели, мгновенная визуализация	Упрощение реальных процессов	Формулирование гипотез, анализ абстрактных моделей
	Творческое моделирование, открытость	Требует времени на освоение	Проектное мышление, системный анализ

Заключение

Интеграция конкретных цифровых инструментов — лабораторий «Архимед» и PHYWE, симуляций PhET и Algodoo — в учебный процесс по механике создает многогранную среду для развития критического мышления. Каждый инструмент вносит уникальный вклад: цифровые лаборатории формируют навыки работы с реальными данными, PhET-симуляции позволяют исследовать идеализированные модели, а Algodoo развивает творческое и проектное мышление.

Эффективность использования этих ресурсов напрямую зависит от методической грамотности педагога, его способности формулировать проблемные задания и организовывать исследовательскую деятельность. При правильном подходе, сочетающем разные типы цифровых инструментов, изучение

механики превращается в увлекательный процесс открытия физических закономерностей, развивающий гибкое и критическое мышление, необходимое для решения сложных задач в современном мире.

Литература:

1. Савенков А.И. Развитие критического мышления в цифровой образовательной среде // Педагогика. – 2020. – № 4. – С. 45-53.
2. Оспенников А.А. Цифровое моделирование в обучении физике: методология и практика. – М.: Прометей, 2019. – 328 с.
3. Григорьев С.Г. Использование виртуальных лабораторий для формирования исследовательских компетенций школьников // Физика в школе. – 2021. – № S2. – С. 18-25.
4. Булычев В.А., Червонный М.А. Формирование критического мышления на уроках физики с помощью компьютерного эксперимента // Современные проблемы науки и образования. – 2018. – № 5. – С. 112-
5. Роберт И.В. Теория и методика информатизации образования: психолого-педагогические и технологические аспекты. – М.: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2019. – 398 с.
6. Facione P.A. Critical Thinking: What It Is and Why It Counts. – San Jose: The California Academic Press, 2020. – 30 p.
7. De Jong T., Linn M.C., Zacharia Z.C. Physical and Virtual Laboratories in Science and Engineering Education // Science. – 2013. – Vol. 340, № 6130. – P. 305-308.
8. Triona L.M., Klahr D. Point and Click or Grab and Heft: Comparing the Influence of Physical and Virtual Instructional Materials on Elementary School Students' Ability to Design Experiments // Cognition and Instruction. – 2003. – Vol. 21, № 2. – P. 149-173.
9. Rutten N., van Joolingen W.R., van der Veen J.T. The learning effects of computer simulations in science education // Computers & Education. – 2012. – Vol. 58, № 1. – P. 136-153.
10. Honey M.A., Hilton M.L. (Eds.) Learning Science Through Computer Games and Simulations. – Washington, D.C.: The National Academies Press, 2011. – 174 p.

Научный руководитель:

Доктор педагогических наук, профессор: Нуркасымова Сауле Нуркасымовна.

Оксана Жигайло, Марія Гавдан
(Дрогобич, Україна)

РОЗВИТОК МАТЕМАТИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ В УМОВАХ НУШ

У сучасному освітньому просторі початкова школа виступає фундаментом формування ключових компетентностей учнів, серед яких особливе місце займає математична компетентність. На уроках математики учні не просто опановують арифметичні дії чи початкові геометричні образи, а розвивають здібності: логічне мислення, просторову орієнтацію, уміння ставити запитання й знаходити рішення. Водночас у контексті реформи Нова українська школа (НУШ) і зміни методичних підходів до навчання математики у початковій школі, актуалізується питання формування математичних здібностей молодших школярів.

Освіта в початковій школі України зазнає значних змін: вводиться новий Державний стандарт початкової освіти, змінюються методики викладання, підвищується роль компетентнісного підходу. Зокрема, у контексті математики важливим є не лише засвоєння знань і навичок, але й розвиток здатності учнів застосовувати ці знання в нестандартних ситуаціях, мислити критично й творчо. Здатність до математичної діяльності – це фактор успішного навчання, підвищення мотивації, а в перспективі – основа для подальшого засвоєння дисциплін із точних наук.

Дослідження українських вчених показують, що саме в початковій школі закладаються базові математичні компетентності: серед них – вміння оперувати кількісними, просторовими та логічними відношеннями. Окрім того, увага до математичних здібностей має посилюватися з огляду на виклики сучасності: цифровізація, вимоги до критичного мислення, складність інформаційного середовища. Таким чином, тема розвитку здібностей на уроках математики у початковій школі є надзвичайно актуальною.

Мета статті – визначити сутність математичних здібностей учнів початкової школи, дослідити умови їх формування на уроках математики та запропонувати рекомендації з організації навчального процесу, спрямованого на розвиток таких здібностей.

У педагогічній літературі здібності розглядаються як внутрішній потенціал учня до успішного оволодіння певною діяльністю. У контексті математики – це здатність учня розуміти математичні поняття, здійснювати математичні операції, логічно міркувати, знаходити зв'язки між елементами, застосовувати знання в нових ситуаціях.

Так, у дослідженні Математична обдарованість та математичні здібності учнів початкової школи Інни Хижняк і Катерини Сухоручко розкрито сутність понять «математичні здібності» та «математична обдарованість», визначено їхню взаємозалежність [3].

Інше дослідження аналізує складники математичних здібностей: когнітивні (логіка, пам'ять, уявлення), афективні (мотивація, інтерес) та діяльнісні (уміння навчатися) [2].

Отже, математичні здібності – це багатовимірне явище, яке охоплює знання, уміння, мотивацію і особистісну готовність до математичної діяльності.

Для розвитку математичних здібностей у молодших школярів важливі такі умови:

- *Ефективно організована навчальна діяльність*, що передбачає варіативні, цікаві завдання, проблемні ситуації, дослідницькі елементи.

- *Застосування інтерактивних технологій*, які активізують пізнавальну активність і спонукають учнів до самостійного мислення.

- *Цифрова й інформаційна освітнє середовище*, що сприяє залученню сучасних інструментів і форм роботи.

- *Диференціація та індивідуалізація навчання*, що дозволяє враховувати різний рівень здібностей учнів, підтримує їх сильні сторони.

- *Сприятливий мотивувальний клімат у класі*, коли учні заохочуються до дослідження, помилок як складової навчання, співпраці та взаємодопомоги.

Уроки математики у початковій школі мають трансформуватися від простої передачі знань до забезпечення розвитку математичних здібностей учнів. Нижче наведено кілька підходів.

Завдання, які не мають однозначного алгоритму чи рішення, стимулюють мислення, пошук, порівняння варіантів.

Активізація математичної діяльності відбувається через ігри, моделі, конструювання, зокрема, через застосування LEGO-технологій, які дозволяють розкривати когнітивний потенціал школярів. Ігрова форма завдання робить навчання доступнішим, знижує страх помилки, стимулює активне включення учнів.

У сучасній початковій школі важливим є використання освітніх додатків, інтерактивних дошок, платформ, що дають змогу учням працювати у власному темпі, експериментувати. Це дозволяє розвивати компетентність, самостійність, здатність учнів до самооцінювання [3].

Уроки мають передбачати не лише виконання завдань, а й обговорення результатів, визначення помилок, вибір кращих способів розв'язання. Це сприяє розвитку рефлексивного мислення, яке є складовою здібності до математичної діяльності.

Підсумовуючи, можна зробити такі висновки:

Математичні здібності учнів початкової школи – багатовимірне явище, що включає когнітивні, афективні та діяльнісні компоненти. Для їх успішного розвитку на уроках математики необхідні належні педагогічні умови: активна навчальна діяльність, інтерактивні технології, цифрове середовище, диференціація, мотивуюча атмосфера. Методичні підходи, орієнтовані на розвиток здібностей, включають дослідницьку діяльність, ігрові та моделювальні технології, інтерактивні ресурси, співпрацю та рефлексію.

Вчителю початкових класів доцільно планувати уроки таким чином, щоб кожен етап сприяв розвитку здібностей: формулювання проблеми, активний пошук, презентація результатів, обговорення, рефлексія.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на виявлення ефективних педагогічних моделей для розвитку конкретних типів математичних здібностей (наприклад, просторового чи логічного мислення) та оцінювання їх впливу на рівень навчальних досягнень.

Література:

1. Хижняк І., Сухоручко К. Математична обдарованість та математичні здібності учнів початкової школи. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*, 2025. 2(23), 187–202.
2. Масюк О. М. Розвиток математичних здібностей учнів у новій українській школі. Харків: ХНУРЕ 2019. 120 с.
3. Olefirenko N., Kostikova I., Ponomar'ova N., & Pikilniak A. E-learning resources for successful math teaching to pupils of primary school. *Pedagogy of Higher and Secondary Education*. 2024.

Оксана Жигайло, Ангеліна Курин (Надич)
(Дрогобич, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ У ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

У концепції загальної середньої освіти зазначено, що головним орієнтиром освіти XXI століття є виховання особистості, здатної до саморозвитку й самоосвіти, критичного мислення, творчого використання знань для розв'язання життєвих і професійних завдань, а також до відповідального ставлення до власного життя й розвитку суспільства [1]. Реалізація цих завдань передбачає необхідність оновлення змісту, форм і методів організації освітнього процесу, а отже – створення ефективних засобів діагностики якості освіти. Наукові дослідження свідчать, що комплексне вимірювання якості освіти є складним, однак окремі її складові можна визначити за допомогою кількісних і параметричних показників. Одним із найрезультативніших методів у цьому напрямку визнано тестування.

Аналіз наукових праць науковців, педагогів та методистів, присвячених проблемі контролю й тестування, показує, що попри певні досягнення, питання психолого-педагогічного обґрунтування технології контролю знань залишаються недостатньо розробленими. Зокрема, існуючі методики тестування з математики не завжди забезпечують об'єктивність, повноту діагностики та зворотний зв'язок у навчальному процесі. Часто вони оцінюють лише окремі компоненти навчальних результатів і не сприяють корекції пізнавальної діяльності учнів.

Мета статті – визначити основні вимоги до створення тестових завдань і обґрунтувати умови їх ефективного впровадження у процесі навчання математики в початковій школі.

Тестування у навчанні математики виступає дієвим методом діагностики рівня сформованості знань, умінь і навичок учнів. Його основна мета – забезпечення об'єктивного, стандартизованого та достовірного оцінювання навчальних досягнень.

Згідно з тлумачним словником, тест – це стандартне завдання або метод вимірювання, що використовується для кількісного оцінювання певних характеристик. Типова структура тесту включає інструкцію, набір завдань, аркуш відповідей та шаблони для перевірки. Інструкція має бути короткою, зрозумілою, а зміст завдань – чітко відповідати поставленим навчальним цілям.

Розрізняють кілька типів тестових завдань:

- а) відкритого типу;
- б) із розгорнутою відповіддю;
- в) закритого типу;
- г) на встановлення відповідності;
- д) на визначення правильної послідовності [3].

Переваги тестування полягають у стандартизації процедури, високій інформативності, об'єктивності, репрезентативності та зручності в обробці результатів. Якість тестів визначається за такими критеріями: валідність, об'єктивність, ефективність, надійність і діагностичність. Головним показником змістової якості завдання є його педагогічна спрямованість – тобто орієнтація на перевірку рівня засвоєння теоретичних знань і практичних умінь відповідно до державного стандарту.

Тестування виконує не лише контрольну, а й навчальну функцію. Його результати дають учителю інформацію для подальшої корекційної роботи, спрямованої на усунення типових помилок і труднощів. Така робота має бути не лише аналітичною, а й діагностико-корекційною, тобто передбачати виявлення причин помилок і пошук шляхів їх усунення.

Важливою складовою є організація самостійної роботи учнів із використанням тестів, адже вона сприяє розвитку самоаналізу, самооцінки та самоконтролю – ключових якостей сучасного учня. Тестування має виконувати діагностичну, організаційну, виховну та навчальну функції. У процесі навчання математики використовуються як стандартизовані, так і нестандартні тести – навчальні, контролюючі, проектні тощо.

Стандартизовані тести спрямовані на вимірювання загального рівня навчальних досягнень за тривалий період і не завжди придатні для поточного контролю. Для зворотного зв'язку ефективнішими є індивідуальні (проективні) тести, які створює вчитель відповідно до навчальної програми. Вони дають змогу оцінити засвоєння матеріалу та своєчасно коригувати навчальний процес.

Виділяють чотири рівні тестів для контролю знань:

1. Завдання на розпізнавання та співвіднесення (з підказкою).
2. Завдання на самостійне відтворення і застосування знань (типові задачі).
3. Завдання евристичного характеру – для перевірки умінь приймати рішення у нестандартних ситуаціях.
4. Завдання творчого рівня – тести-проблеми.

Створення якісних тестових завдань базується на принципах науковості, чіткості, доступності та реалістичності. Згідно з підходом Г. Селевка, технологія тестування включає концептуальний, змістовий і процесуальний компоненти.

Для ефективності тестових технологій необхідно забезпечити наступні умови: відповідність змісту тестів меті педагогічної діагностики; узгодження з державними стандартами освіти; покриття всіх розділів навчальної програми; баланс між простими, складними та творчими завданнями; різноманітність форм тестування; наявність чіткої специфікації кожного тесту; ознайомлення учнів із прикладами тестів і правилами роботи; аналіз не лише рівня знань, а й мотивації та пізнавальної активності; створення банку типових помилок і вправ для їх попередження; розробку індивідуальних завдань для корекції знань; формування навичок самоконтролю, самоперевірки, взаємоперевірки; обов'язкову оцінку результатів тестування.

Таким чином, визначено основні організаційно-методичні умови ефективного застосування тестових технологій у процесі навчання математики. Їх реалізація сприятиме формуванню в учнів здатності самостійно здобувати й аналізувати інформацію, оцінювати власні навчальні досягнення, здійснювати корекцію знань та навичок. Подальших досліджень потребує розробка навчально-методичного забезпечення системи тестування в початковій школі.

Література:

1. Локшина О. І. Інновації в оцінюванні навчальних досягнень учнів у шкільній освіті країн Європейського Союзу *Порівняльно-педагогічні студії* (2). 2009. С. 107-114.
2. Родигіна І. В. Компетентісно орієнтований підхід до навчання. Х.: Вид. група «Основа», 2005. – 96 с.
3. Тестові технології оцінювання ключових і предметних компетентностей учнів основної і старшої школи: монографія / За ред. Ляшенко О. І., Жука Ю. О. – К.: Педагогічна думка, 2014. 200 с.

Леся Колток, Анастасія Заболотських
(Дрогобич, Україна)

КЛАСИФІКАЦІЯ НАВЧАЛЬНИХ ПРОЄКТІВ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Освітній процес у сучасній школі має бути спрямований на досягнення такого рівня освіченості учнів, який був би достатнім для самостійного вирішення ними проблем прикладного чи теоретичного характеру. Ця мета може бути досягнута шляхом організації навчальної діяльності дослідницької спрямованості. Особливо актуальна ця проблема для учнів початкової школи, саме на цьому етапі навчальна діяльність є провідною та спрямована на розвиток пізнавальних здібностей особистості.

Проектно-дослідницька діяльність служить невід'ємною складовою освітнього процесу, що дозволяє ставити перед дітьми серйозні проблемні питання, дослідницькі завдання, а «потяг до таємниць» перетворює їх на «дослідників». Саме тому підготовка дитини до проектно-дослідницької діяльності, навчання її вмінням та навичкам дослідницького пошуку стає найважливішим завданням освіти сучасного вчителя. [1, с. 86]

Знання класифікації проєктів допоможе вчителям при розробці проєктів, їх структури, при координації діяльності учнів у групах. До типологічних ознак можна віднести:

1. Домінуючий у проєкті метод: дослідницький, творчий, прикладний і т.д.
2. Домінуючий у проєкті змістовий аспект: літературна творчість, природничо-наукові дослідження, екологічні, мовні, культурологічні (країнознавчі), географічні, історичні, музичні.
3. Характер контактів (серед учасників однієї школи, класу, міста, регіону, країни, різних країн світу).
4. Кількість учасників проєктів (індивідуальні, парні, групові);
5. За тривалістю проведення (короткострокові, довгострокові, епізодичні).

Відповідно до першої ознаки можна намітити такі типи проєктів: [3, с. 97]

• **Дослідницькі проєкти.** Такі проєкти вимагають добре продуманої структури проєкту, позначеної мети, актуальності проєкту для всіх учасників, соціальної значущості, продуманих методів, у тому числі експериментальних та досвідчених робіт, методів обробки результатів.

• **Творчі проєкти.** Такі проєкти, як правило, не мають детально опрацьованої структури, вона лише намічається і далі розвивається, підкоряючись логіці та інтересам учасників проєкту. У кращому випадку можна домовитися про бажані, заплановані результати (стінгазету, твір, відеофільм, експедицію, тощо). [4, с. 10]

• **Прикладний, ігрові проєкти.** У таких проєктах структура також лише намічається і залишається відкритою до закінчення проєкту. Учасники приймають певні ролі, зумовлені характером і змістом проєкту. Це можуть бути літературні персонажі або вигадані герої, що імітують соціальні чи ділові відносини, що ускладнюються придуманими учасниками ситуаціями. Результати таких проєктів можуть намічатися на початку проєкту, а можуть вимальовуватися лише до кінця. Ступінь творчості тут дуже висока.

• **Інформаційні проєкти.** Цей тип проєктів спочатку спрямований на збір інформації про якийсь об'єкт, ознайомлення учасників проєкту з цією інформацією, її аналіз та узагальнення фактів, призначених для широкої аудиторії. Такі проєкти так само, як і дослідні, вимагають добре продуманої структури, можливості систематичної корекції в процесі роботи над проєктом.

• **Практично-орієнтовані проєкти.** Ці проєкти відрізняє чітко означений із самого початку результат діяльності учасників проєкту. Причому цей результат обов'язково має чітко орієнтовані соціальні інтереси, інтереси самих учасників результат (газета, документ, відеофільм, звукозапис, спектакль, програма дій, проєкт закону, довідковий матеріал, т.д.). [4, с. 10]

За другою ознакою - домінуючому змістовному аспекту проєкти можуть бути:

• **Літературно-мистецький проєкт.** Це найпоширеніші типи спільних проєктів. Діти різних вікових груп, різних країн світу, різних соціальних верств, різного культурного розвитку, різної релігійної орієнтації поєднуються у бажанні творити, разом написати якусь розповідь, повість, сценарій відеофільму, статтю в газету, альманах, вірші тощо;

• **природничо-наукові проєкти** найчастіше бувають дослідницькими, що мають чітко означену дослідницьку задачу (наприклад, стан лісів у даній місцевості та заходи щодо їх охорони; найкращий пральний порошок; дороги взимку тощо);

• **екологічні проєкти** також вимагають залучення дослідницьких, наукових методів, інтегрованого знання з різних областей (кислотні дощі; флора і фауна наших лісів; пам'ятки історії та архітектури в промислових містах; безпритульні домашні тварини в місті тощо.);

• **мовні (лінгвістичні) проекти** надзвичайно популярні, оскільки вони стосуються проблеми вивчення іноземних мов, що є особливо актуальним у міжнародних проектах і тому викликає найжвавіший інтерес учасників проектів;

• культурологічні проекти пов'язані з історією та традиціями різних країн. Без культурологічних знань дуже важко буває працювати у спільних міжнародних проектах, оскільки необхідно добре розумітися на особливостях національних і культурних традицій партнерів, їх фольклорі;

• **спортивні проекти** об'єднують учнів, які захоплюються будь-яким видом спорту. Часто вони під час таких проектів обговорюють майбутні змагання улюблених команд (чи своїх); методики тренувань; діляться враженнями від якихось нових спортивних ігор; обговорюють підсумки великих міжнародних змагань;

• **історичні проекти** дозволяють їх учасникам досліджувати найрізноманітніші історичні проблеми; прогнозувати розвиток подій політичних, соціальних, аналізувати якісь історичні події, факти;

• **музичні проекти** поєднують партнерів, які цікавляться музикою. Це можуть бути аналітичні проекти, творчі, коли учні можуть навіть разом складати якийсь музичний твір, тощо.

Щодо таких ознак, як характер контактів, тривалість проекту та кількість учасників проекту, то вони не мають самостійної цінності та повністю залежать від типів проектів, вибраних за названими вище ознаками. [2]

Реалізація методу проектів та дослідницького методу на практиці веде до зміни позиції вчителя. З носія готових знань він перетворюється на організатора пізнавальної діяльності своїх учнів. Змінюється і психологічний клімат у класі, оскільки вчителю доводиться переорієнтувати свою освітню роботу та роботу учнів на різноманітні види самостійної діяльності учнів, пріоритет діяльності дослідницького, пошукового, творчого характеру.

Література:

1. Алексеев Н.Г. Проектирование та рефлексивное мышление. *Развитие личности*. 2012. №2. С. 85-103.
2. Артамонова О.А. Проектные технологии в образовательном процессе. 150sch-jhavoronky.edusite.ru/...proyektnayadeyatel.
3. Иванова Н.В. Возможность та специфика использования проектного метода у начальной школе. *Начальная школа*. 2004. № 2. С. 96-101.
4. Карачов А.А. Метод проектов та развитие творчества учеников. *Школа та производство*. 2017. № 2. С. 10.
5. Кашльов С.С. Сучасні технології педагогічного процесу: посібник для педагогів. К.: Вища школа, 2002. 95 с.

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент Колток Леся Богданівна.

Валентина Загалевиц, Олена Дужева
(Кам'янець-Подільський, Україна)

ПРАКТИЧНІ ВИКЛИКИ ТА МОРАЛЬНІ ДИЛЕМИ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ

Моральні норми є фундаментальним елементом професійної етики соціального працівника, оскільки саме вони визначають характер взаємодії між фахівцем і клієнтом, спрямовують його дії відповідно до принципів гуманізму, справедливості та поваги до людської гідності [1, с. 23]. Соціальна робота, як вид професійної діяльності, що має справу з особистими та суспільними проблемами людини, потребує високого рівня моральної відповідальності.

Основою моральної поведінки соціального працівника є принцип поваги до особистості. Кожна людина, незалежно від її соціального статусу, віку, статі, національності чи життєвих обставин, має право на гідне ставлення. Дотримання цього принципу сприяє створенню довірливих стосунків між працівником і клієнтом, що є передумовою ефективної соціальної допомоги.

Не менш важливими є норми чесності, конфіденційності та неупередженості. Соціальний працівник зобов'язаний забезпечувати збереження особистої інформації клієнта, діяти в його інтересах та уникати будь-яких форм дискримінації чи маніпуляції. Висока етична культура передбачає також уміння визнавати власні помилки та нести відповідальність за прийняті рішення [5].

Окреме місце серед моральних норм займає принцип співчуття та емпатії, який дозволяє глибше розуміти потреби клієнта, виявляти чутливість до його емоційного стану й сприяти формуванню атмосфери підтримки та взаємної поваги. Разом із цим, професійна етика вимагає збереження певної дистанції, що унеможливорює надмірну емоційну залученість і гарантує об'єктивність у прийнятті рішень [1, с. 85-91].

Професійна діяльність соціального працівника передбачає постійне зіткнення з моральними дилемами — ситуаціями, у яких необхідно обирати між двома або більше етичними нормами, кожна з яких має вагоме моральне обґрунтування. Ці дилеми виникають унаслідок складності людських стосунків, багатогранності соціальних проблем та обмеженості ресурсів [1, с. 53]. Згідно з етичними принципами Міжнародної федерації соціальних працівників, соціальна робота ґрунтується на повазі до гідності людини,

соціальній справедливості та професійній відповідальності [4, с. 6-11]. Проте в реальній практиці реалізація цих принципів супроводжується численними труднощами.

Одним із найпоширеніших викликів є конфлікт між конфіденційністю та обов'язком захисту клієнта чи суспільства. Соціальний працівник має зберігати приватність інформації, отриманої під час професійної взаємодії. Водночас, якщо існує реальна загроза життю чи здоров'ю клієнта або інших осіб, він зобов'язаний повідомити відповідні служби. Таким чином, фахівець опиняється перед етичним вибором між правом клієнта на приватність і суспільною відповідальністю за безпеку.

Іншим складним питанням є дотримання професійних меж. У соціальній роботі часто виникають ситуації подвійних стосунків (dual relationships), коли соціальний працівник взаємодіє з клієнтом не лише у професійному контексті, але й поза ним — як сусід, родич або знайомий. Такі ситуації можуть спричинити втрату об'єктивності, зловживання владою або залежність клієнта від працівника [3]. Для запобігання подібним випадкам фахівець має дотримуватися принципу професійної дистанції, не допускаючи емоційного чи матеріального впливу на клієнта.

Особливу групу викликів становлять дилеми розподілу обмежених ресурсів. Соціальні працівники часто змушені вирішувати, кому з клієнтів надати допомогу першочергово, коли матеріальні чи фінансові ресурси є обмеженими. У таких обставинах виникає конфлікт між принципами справедливості, рівності та ефективності. Вибір у подібних ситуаціях потребує глибокого етичного аналізу, колегіального обговорення й врахування конкретного контексту.

У сучасних умовах в Україні особливу актуальність набувають етичні виклики в умовах воєнного стану та гуманітарних криз. Соціальні працівники працюють із внутрішньо переміщеними особами, ветеранами, сім'ями загиблих, постраждалими від насильства. За таких обставин важливо дотримуватися моральних принципів співчуття, солідарності, толерантності та професійної стійкості. Як зазначає Бенкс саме в кризових умовах етична рефлексія стає визначальним чинником професійної ідентичності соціального працівника [4, 5].

Таким чином, моральні норми в соціальній роботі виступають не лише як набір абстрактних правил, а як реальний моральний орієнтир, який визначає професійну поведінку фахівця, забезпечує ефективність його діяльності та зміцнює довіру суспільства до соціальних інститутів.

Отже, практичні виклики та моральні дилеми в соціальній роботі є невід'ємною частиною професійної практики. Їхнє усвідомлення та здатність до етичного аналізу сприяють підвищенню ефективності соціальної допомоги, розвитку професійної компетентності та зміцненню довіри суспільства до інституту соціальної роботи.

Література:

1. Зозуляк-Слущик Р. В. Етика соціальної роботи: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Івано-Франківськ: НАІР, 2019. 190 с.
2. Про затвердження Етичного кодексу спеціалістів із соціальної роботи України: Наказ Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту від 9.9.2005 р. № 1965. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1965643-05>
3. Семигіна Т. В. Глобальні пріоритети соціального розвитку: імперативи для політики і практики *Наукові записки НаУКМА*: Психологічні, педагогічні науки та соціальна робота. 2013. Т. 149. С. 57-61.
4. Семигіна Т.В. Міжнародна соціальна робота: глобальні пріоритети соціального розвитку і нове визначення соціальної роботи *Вісник АПСУ*. 2015. № 1-2. С. 6-11.
5. Семигіна Т.В. НОВІ ГЛОБАЛЬНІ ЕТИЧНІ ПРИНЦИПИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ. URL: <https://www.iasw-aiets.org/wp-content/uploads/2019/03/Ukrainian-Global-SW-statement-of-Ethical-Principles.pdf>

Тетяна Кириченко
(Переяслав, Україна)

ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ПОЧУТТІВ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ НАРОДНОЇ ГРИ

У період становлення української державності гостро постає проблема патріотичного виховання підростаючої особистості, адже патріотизм складає найважливішу ціннісну основу будь-якого суспільства і виступає не лише чинником інтеграції української нації, а й суттєвим внутрішнім мотивом для саморозвитку і розкриття всіх потенційних можливостей кожного громадянина в духовній, економічній і соціальній сферах життя суспільства.

Любов до Батьківщини є однією із визначальних рис кожного справжнього громадянина.

Перші роки життя дитини закладають основи таких якостей, які глибоко і міцно пов'язують її зі своїм історичним корінням, впливають на формування пам'яті родоводу, любові до своїх батьків, отчого дому.

В дитячі роки зароджується національна самосвідомість особистості, почуття відданості Батьківщині. Окремі дослідники зауважують, що людині, яка змалку не відчуває нерозривного зв'язку зі своїм народом, важко визначитися, досягти успіху, реалізуватися в житті.

Несформованість патріотичних почуттів порушує цілісність особистості, спотворює її етнічну картину світу.

В умовах сучасного соціокультурного життя в Україні духовне відродження народних традицій стало одним із найважливіших напрямків виховання дітей дошкільного віку.

Дошкільний вік - це найважливіший етап життя людини, справжнє, яскраве, самобутнє, неповторне життя. І те, якою людиною стає сьогоднішня дитина, значною мірою залежить від виховання дошкільника. Тому, вважаємо, що дошкільний вік є сприятливим для формування патріотичних почуттів через народні ігри.

Народні ігри допомагають будувати тісні емоційні стосунки, знижувати напругу та страх перед іншими, оскільки вони усвідомлюють дитячий аспект поведінки.

Основний принцип ігрової корекційної терапії - це вплив на дитину з урахуванням специфіки ситуації та контакту. Суть цього принципу полягає у включенні механізмів перебудови поведінки дітей та їх вилучення з середовища, в якому вони проявляли небажану поведінку.

На думку дослідників, завдання ігрової терапії полягає в тому, щоб допомогти дитині:

- ✓ стати більш відповідальною у своїх діях та вчинках;
- ✓ розвинути більш позитивний образ себе;
- ✓ стати більш самостійним;
- ✓ розвинути більшу здатність до самосвідомості;
- ✓ здобути відчуття контролю;
- ✓ розвинути чутливість до процесу подолання труднощів;
- ✓ розвинути внутрішнє джерело оцінки;
- ✓ знайти впевненість у собі [5].

Вважаємо доцільним використовувати народні рухливі ігри в дошкільних закладах з метою формування у дошкільнят патріотичних почуттів.

Вміле використання народних рухливих ігор у виховній роботі дозволяє встановити тісний контакт між дошкільним закладом та сім'єю. Це надає життю дитини в дитячому садку звичного, домашнього затишку, що сприяє реалізації наступності та солідарності у вихованні дітей дошкільного віку батьками та вихователями [1, 3].

Зрештою, оптимальне формування особистості дитини можливе за умови сильних педагогічних позицій сім'ї та соціального виховання [3].

Дошкільнята виростають, опанувавши духовну спадщину народу, увічнюючи національні традиції, а також соціально-побутову культуру. У цьому випадку народна творчість, зазначає стає ефективним засобом розвитку мовлення дошкільника, інтелектуального формування та загального духовного розвитку, а також збагачення його емоційного, сенсорного та когнітивного досвіду [4, 6].

К. Д. Ушинський розглядав народні ігри на свіжому повітрі як «вікно», через яке дітям можна було показати ту чи іншу сторону народного життя. Він повністю усвідомлював виховну силу цих ігор. Адже завдяки народній творчості морально-етичні норми поведінки передавалися з покоління в покоління. Учитель пропонував використовувати скарби народної творчості у навчанні дітей, оскільки вважав, що навчання має бути виховним [2].

Народні ігри починаються рано в житті дітей - вже з першого року життя. Під час вибору гри слід враховувати вік дітей і чітко визначати мету кожної гри.

Вміле використання народних ігор на свіжому повітрі та в закладі дошкільної освіти у виховній роботі педагога створює у дитини відчуття звичного, домашнього затишку в дитячому садку, що сприяє наступності та налагодженню зв'язків у вихованні дітей дошкільного віку батьками та вихователями. Зрештою, оптимальний розвиток особистості дитини можливий за умови сильних педагогічних позицій сімейно - соціального виховання. Тоді дошкільнята виростають і опановують його.

Духовна спадщина народу, продовження національних традицій, соціально - побутова культура. У цьому випадку народне мистецтво стає ефективним засобом виховання патріотичних почуттів та загального інтелектуального розвитку дитини, збагачення її емоційного, сенсорного та пізнавального досвіду.

Народні ігри створюються народом, як і казки, прислів'я та загадки; вони передаються з покоління в покоління. Їхній зміст відображає національну психологію кожного народу.

В. Сухомлинський високо цінував народні ігри, зазначаючи: «Гра – це велике, світле вікно, через яке в психічний світ дитини впливається живильний потік уявлень і понять про навколишній світ. Гра – це іскра, яка запалює вогонь допитливості» [6].

Народні ігри охоплюють широкий спектр аспектів: етнографічний, лінгвістичний, природничий, пізнавальний, розважальний, оздоровчий [1, 2, 3, 4].

Народні ігри супроводжують свята та національні обряди, а їхній зміст відображає сезонні явища та звичаї, пов'язані з сільським господарством та сільськогосподарськими роботами [5].

Народні ігри зафіксували та закодували в генах наших вчинків не лише народну мудрість, а й нашу самосвідомість, наш національний характер. За допомогою народних ігор діти опановують перші ази грамоти, вивчають вірші, скороговки, лічбу напам'ять.

Народні ігри також були своєрідним «дитячим садком» у давнину. Батьки великих сімей постійно перебували в полях, а дітей об'єднували в самостійні групи для гри. Для багатьох дітей такі розваги були не лише формою дозвілля, а й своєрідною школою.

Народні ігри поділяються на такі групи:

- ✓ дидактичні ігри;
- ✓ рухливі ігри з обмеженим розмовним текстом;
- ✓ рухливі хороводи;
- ✓ ігри з орієнтацією на усне мовлення;
- ✓ ритуальні та звичаєві ігри;
- ✓ історичні ігри;
- ✓ ігри, що зображують трудові процеси та повсякденне життя людей.

Дидактичні ігри – це ігри на розумову орієнтацію, що вимагають використання раніше набутих знань, винахідливості та активного мислення [1, 2, 3].

Народні дидактичні ігри навчають дитину ненав'язливо, легко та захоплюють її змістом так, що вона навіть не помічає, як навчається.

Народні ігри можна проводити в будь-якій обстановці: в будинку чи на галявині, на подвір'ї чи біля ставка, на луках чи біля річки.

Народні ігри багатоваріантні. Одна й та сама гра має різні приспиви та повторення в різних регіонах України. Це легко побачити, наприклад, в такій народній грі «А ми сіяли просо».

Визначення ефективних психолого-педагогічних умов формування патріотичних почуттів дітей старшого дошкільного віку неможливе без з'ясування його природи. Це визначення реалізує необхідність розкриття сутності таких фундаментальних понять, як «емоція» та «почуття», а також визначення комплексу почуттів, що, будучи інтегрованими, визначає сутність дефініції «патріотизм».

Естетична складова патріотичних почуттів відображає емоційне ставлення патріотично налаштованого громадянина до краси образотворчого та театрального народного мистецтва, народної музики, художньої літератури своєї батьківщини, до краси рідної природи та оточення людини.

З вищесказаного можна зробити висновок, що патріотизм поєднує в собі такі основні почуття:

- почуття любові до Батьківщини, її природи та українського народу (проявляється в любові до дому, повазі до батьків, родини, «домашньої школи», «рідної вулиці», «міста», «села»);
- почуття національної гордості за свою країну, її культуру та її народ (захоплення символами Батьківщини, побутом, звичаями, народними та сімейними традиціями);
- почуття честі, самоповаги;
- почуття обов'язку перед Батьківщиною, що виражається в готовності служити її інтересам та захищати її у разі загрози національній безпеці;
- відчуття відповідальності за власні дії та поведінку;
- почуття гуманності та толерантності до представників українського народу, а також представників різних етнічних груп;
- почуття любові до праці на благо України (патріотично налаштований громадянин з радістю та ентузіазмом відгукується на різні види діяльності – працю, навчання, спорт на благо Батьківщини та її народу).

Народні ігри для дітей старшого дошкільного віку можна поділити на кілька груп.

До першої групи належать рухливі ігри з текстом-діалогом: «Кози», «Панас», «Чорне - біле», «Гуси», «У гусей», «Жмурки», «Квочка», «Крук», «Сірий кіт», «Залізний ключ» та ін. Наприклад, гра «Жмурки».

До другої групи належать хороводні ігри зі співом. Текст цих ігор ознайомлює дітей з трудовими процесами, із звичаями українського народу. Це такі ігри, як «Соловейко-сватку», «А ми просо сіяли, сіяли...», «Мак», «Задумала бабусенька» та ін.

Наступну групу становлять ігри розважального характеру, в яких відбито народні звичаї. Це ігри «Ягілочка», «Чий вінок кращий?», «Ходить Гарбуз по городі», «Як у нас біля воріт», «Ой є в лісі калина», «Ой на горі жито» та ін.

Однією з характерних рис народних ігор є їх синкретичне виконання, поєднання рухів з піснею або речитативом. В грі «Ой, щит, щит» діти лічилкою вибирають «Неньку», яка співаючи пісню, підходить по черзі до кожної дитини і кланяється, після чого цей учасник має стати позаду неї і покласти руки їй на пояс.

Змістовними є ігри-змагання, які прийшли до нас з козацьких часів. Ці ігри гартують спритність та уважність. Одна з таких ігор «Зняти шапку». Двоє учасників одягають шапки і тиснуть одне одному руки. Після слів «риба-карась, гра почалась» відпускають руки і намагаються відібрати один в одного шапку, той хто переміг змагається з наступним супротивником.

Більшість дослідників наголошують на важливості формування уявлень дитини про рідну домівку, своє місто чи село, життя людей у ньому, досягнення кращих громадян країни та ін. для особистісного зростання дошкільника.

Дошкільний вік як період становлення особистості має свої потенційні можливості для формування вищих моральних почуттів, до яких і відноситься почуття патріотизму. Справді, якщо патріотизм – це почуття приязні, відданості, відповідальності і т.д. до своєї Батьківщини, то дитину ще в дошкільному віці необхідно навчити бути приязною (до чого-небудь, бути відповідальною в її малих справах, вчинках).

Патріотизм як інтегроване почуття є одним з найглибших вищих почуттів, змістом якого є любов до Батьківщини. Розвиток патріотичних почуттів дітей старшого дошкільного віку в усіх його аспектах відбувається на основі поєднання когнітивного, емоційного та діяльнісного (поведінкового) компонентів.

Отже, народна гра – невичерпна виховна скриня для формування почуття патріотизму маленьких українців. Саме в народній грі відображаються темперамент, характер, почуття, побут, звичаї наших пращурів-українців.

Література

1. Бех І.Д., Чорна К.І. Національна ідея в становленні громадянина – патріота України. Черкаси, 2018. 156 с.
2. Богуш А.М., Лисенко Н.В. Українське народознавство в дошкільному закладі: навч. посібник. Київ: Вища школа, 2012. 407 с.
3. Ващенко Г. Виховний ідеал: підручник. Полтава: Вид-во «Полтавський вісник», 2001. 191 с.
4. Волин О.В. Національне виховання – невід’ємна складова гармонійного розвитку особистості. *Виховна робота в школі*. 2016. № 4. С. 2-4.
5. Карлова В. Формування патріотизму в сучасному українському суспільстві: стан, проблеми та шляхи розв’язання. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України* / за заг. ред. Ю.В. Ковбасюка. 2016. Вип. 2. С. 14-23.
6. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину. Київ: Радянська школа, 1976. С. 148-416.

Володимир Ковальчук, Іванна Сенів
(Дрогобич, Україна)

ВИКОРИСТАННЯ РОЗВИВАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У сучасних умовах розвитку освіти особливої актуальності набуває проблема формування в учнів початкової школи здатності мислити, аналізувати, робити висновки, застосовувати знання у практичних ситуаціях. Математика, як одна з базових навчальних дисциплін, має значний потенціал для розвитку інтелектуальних здібностей дитини. Тому важливо, щоб процес її вивчення був не лише засобом засвоєння арифметичних знань і вмінь, а й сприяв розумовому розвитку молодших школярів. Саме цьому сприяє використання технологій розвивального навчання, що ґрунтуються на принципі активної пізнавальної діяльності учнів. Розвивальні технології навчання — сукупність методів, прийомів і організаційних форм, що спрямовані на цілеспрямований розвиток розумових здібностей дитини — залишаються одним із центральних напрямів реформування математичної освіти в умовах Нової української школи (НУШ) та глобальних освітніх трансформацій.

Проблема розвивального навчання досліджується у працях багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Значний внесок у її теоретичне обґрунтування зробили Л. Виготський, Д. Ельконін, В. Давидов, які вважали, що навчання має випереджати розвиток і створювати умови для переходу дитини на новий рівень пізнавальної активності [4, с. 10].

Українські науковці досліджували різні аспекти розвивального навчання в початковій школі: використання методів проблемного навчання (Т. Байбара та ін.); формування загально-навчальних умінь і навичок (О. Савченко, Я. Кодлюк; Т. Довга та ін.); забезпечення взаємозв’язку навчання та розвитку особистості (М. Вашуленко, Н. Бібік, Л. Варзацька та ін.); дослідження концепції розвивального навчання (Г. Костюк, О. Дусавицький, А. Захарова та ін.). Результати цих досліджень послужили основою для розвитку проблеми розвивального навчання в досвіді роботи вчителів-практиків [3, с. 20].

У сучасних умовах ідеї розвивального навчання активно поєднуються з інноваційними педагогічними технологіями, зокрема з інтерактивними методами, ігровими підходами та використанням цифрових інструментів. Дослідження останніх років доводять, що застосування інформаційно-комунікаційних технологій на уроках математики підвищує рівень мотивації, забезпечує індивідуалізацію навчання, формує вміння самостійно здобувати знання та аналізувати результати своєї діяльності. Водночас ефективність використання таких технологій залежить від рівня професійної підготовки педагога, уміння поєднати традиційні методи з новими формами організації навчальної діяльності [7, с. 8].

Українські методичні розробки, зокрема програми «Росток», «Інтелект України», «SMARTKIDS», демонструють приклади системного впровадження розвивального підходу в навчанні математики. Вони орієнтовані на формування в учнів здатності мислити аналітично, знаходити закономірності, пояснювати свої дії та робити висновки. Таким чином, сучасні дослідження підтверджують, що поєднання теорії розвивального навчання з практикою використання новітніх педагогічних технологій є перспективним напрямом розвитку початкової освіти.

Розвивальне навчання в математичній освіті передбачає створення умов, у яких дитина не просто засвоює готові знання, а відкриває їх у процесі власної діяльності. Такий підхід сприяє розвитку логічного та критичного мислення, вміння аналізувати ситуацію, знаходити способи розв’язання задач і робити висновки. Основою розвивального навчання є діяльнісний підхід, відповідно до якого знання засвоюються через практичну дію, експериментування, спостереження й узагальнення [4, с. 11].

Навчально-виховний процес при розвивальному навчанні в початковій школі повинен відповідати потенційним можливостям і потребам учнів, а навчання має бути багатогранним та емоційно насиченим, яке б стимулювало інтенсивний розвиток учнів [6, с. 17].

На уроках математики це реалізується через *проблемно-пошукові ситуації, ігрові та дослідницькі методи, інтерактивні завдання й групові форми роботи*. Наприклад, урок може розпочинатися з

постановки проблемного запитання: як поділити предмети порівну, якщо кількість не ділиться без остачі, або як знайти найзручніший спосіб обчислення певного виразу. Такі ситуації спонукають дітей до активного пошуку розв'язків, висунення гіпотез і перевірки їх на практиці. У процесі обговорення учні вчаться пояснювати свої міркування, доводити правильність дій, порівнювати різні способи розв'язання, що є важливим елементом розвитку мислення.

Особливо ефективним є використання *ігрових технологій*, які поєднують навчальну та мотиваційну складові. Ігри математичного змісту — це не лише спосіб зацікавити учнів, а й потужний засіб формування логіко-математичних умінь. Вони створюють ситуацію успіху, забезпечують позитивний емоційний фон уроку, формують навички співпраці [7, с. 7]. Наприклад, гра «Магазин» допомагає відпрацьовувати арифметичні дії, розвивати навички усного рахунку й уміння орієнтуватися у практичних ситуаціях, а квестові завдання сприяють розвитку уваги, кмітливості, уміння працювати в команді.

Проблемно-пошуковий метод є ще одним важливим елементом розвивального навчання. Його суть полягає в тому, що учень не отримує готового способу дії, а самостійно відкриває його в процесі дослідження [1, с. 34]. Наприклад, під час вивчення теми «Площа фігури» діти можуть отримати завдання виміряти площу різних предметів, використовуючи різні способи. У результаті спільного обговорення вони самі формують правило, що площа вимірюється кількістю квадратних одиниць, які вміщуються у фігурі. Такий підхід розвиває здатність робити узагальнення, спостерігати закономірності, формувати висновки.

Важливе місце у структурі розвивального уроку математики займають *інтерактивні технології та інформаційно-комунікаційні засоби*. Використання інтерактивної дошки, віртуальних маніпулятивів, онлайн-платформ на зразок «Kahoot!», «Learning Apps», «Geo Gebra» допомагає зробити абстрактні поняття наочними, підвищує інтерес до предмета, дає змогу швидко перевіряти знання та здійснювати само оцінювання [2, с. 41]. Проте такі засоби мають бути не самоціллю, а лише інструментом реалізації розвивальних завдань, тобто засобом активізації пізнавальної діяльності.

Успіх розвивального навчання великою мірою залежить від учителя. Він виступає не лише джерелом знань, а фасилітатором, який організовує діяльність учнів, підтримує ініціативу, створює атмосферу співпраці та довіри. Учитель має вміти ставити запитання, які стимулюють мислення, допомагати учням самостійно знаходити відповіді, заохочувати до рефлексії. Тому важливо, щоб педагог володів методикою розвивального навчання, мав цифрову грамотність і вмів організовувати інтерактивне освітнє середовище.

Разом із тим, у процесі впровадження розвивальних технологій виникають певні труднощі. Часто вони пов'язані з недостатньою матеріально-технічною базою шкіл, браком часу для підготовки творчих уроків, а також із потребою постійного підвищення кваліфікації педагогів. Вирішення цих проблем потребує системного підходу: підтримки адміністрації школи, створення умов для методичної співпраці вчителів, розробки навчально-методичних матеріалів і курсів підвищення кваліфікації [3, с. 24].

Таким чином, використання розвивальних технологій на уроках математики в початковій школі забезпечує формування активної, мислячої, самостійної особистості. Такі технології перетворюють традиційний урок на простір дослідження, відкриття і співтворчості. Їхня ефективність полягає в тому, що учні не отримують готових знань, а набувають їх у процесі власної діяльності, спостережень і міркувань. Розвивальне навчання сприяє не лише засвоєнню математичних понять, а й формуванню загальнонавчальних і життєвих компетентностей: уміння ставити мету, планувати дії, аналізувати результати, працювати в команді.

Поєднання розвивальних методик із сучасними цифровими засобами відкриває нові можливості для навчання. Проте головним чинником успіху залишається педагог, його професіоналізм, творчий підхід і готовність до інновацій. Саме від учителя залежить, чи стане урок математики не просто навчальним, а розвивальним процесом, який допоможе дитині усвідомити власний потенціал і відчути радість пізнання. Отже, розвивальні технології в навчанні математики є одним із найперспективніших напрямів сучасної педагогіки, який поєднує наукові засади, методичну майстерність і гуманістичну спрямованість освіти.

Література:

1. Богданович М. В., Козак М. В., Король Я. А. Методика викладання математики в початкових класах: навчальний посібник. 4-те вид., переробл. і доп. Тернопіль: Навчальна книга. 2014. 270 с.
2. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посібник. К.: Академвидав, 2004. 352 с.
3. Дусавицький О. К. Розвиваюче навчання: Найважливіші напрями роботи. Початкова школа. 2006. № 20. С. 20-25.
4. Новікова Т. Розвивальне навчання та формування ключових компетентностей учнів. Початкова освіта. 2008. №41. С. 9-11.
5. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: підручник для студентів педагогічних факультетів. Київ: Генеза, 2002. 368 с.
6. Толмачова І. Особливість уроку в системі розвивального навчання. Початкова освіта. 2009. №17. С. 16-18.
7. Червонецька Г. Розвивальне навчання на уроці математики. Початкова школа. 2012. №1. С. 7-8.

Науковий керівник:

доктор педагогічних наук, професор Ковальчук Володимир Юльянович.

Володимир Ковальчук, Діана Яцків
(Дрогобич, Україна)

РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ МАТЕМАТИКИ

Пізнавальний інтерес є важливою складовою успішного навчання, адже саме він визначає активність учня, його ставлення до навчального процесу та здатність до самостійного пошуку знань. У молодшому шкільному віці формуються базові навчальні мотиви, відбувається становлення внутрішньої мотивації до пізнання світу, закладається ставлення до школи і навчання загалом. Саме тому важливо, щоб початковий етап шкільного навчання був наповнений позитивними емоціями, відчуттям успіху й зацікавленості [4, с. 10]. Математика в цьому контексті має особливе значення, адже вона не лише формує логічне мислення, а й розвиває інтелектуальну допитливість, уміння міркувати, робити висновки та застосовувати знання в різних життєвих ситуаціях.

Проблема формування пізнавального інтересу в педагогіці та психології розглядається як одна з ключових. Питанню формування пізнавального інтересу присвячені дослідження Т. Сухомлинського, К. Скрипченка, А. Маркової, Т. Костюка, К. Ушинського, Я. Каменського та ін. Закономірності пізнавальної діяльності, моделювання як засіб пізнання та ін. розглянуто в роботах Г. Балла, А. Брушлівського, Л. Виготського, П. Гальперіна, Г. Костюка, О. Леонтьєва, О. Матюшкіна та ін. [4, с. 10].

Українські науковці – О. Савченко, В. Паламарчук, Н. Бібік – розглядають пізнавальний інтерес як основу активного навчання, що реалізується через створення проблемних ситуацій, використання ігрових технологій, залучення учнів до пошукової діяльності. Дослідники підкреслюють, що саме в початковій школі, коли дитина відкриває для себе закономірності світу, варто приділяти особливу увагу створенню умов, які підтримують природну допитливість.

У сучасних педагогічних дослідженнях наголошується, що розвиток інтересу до математики пов'язаний не лише зі змістом навчання, а й зі способом його подання. Проблемне навчання, застосування інтерактивних і цифрових технологій, ігрові методи, міжпредметні зв'язки – усе це сприяє залученню учнів до активного пізнання. Психологи зазначають, що молодші школярі краще сприймають матеріал, якщо він має емоційне забарвлення, практичну спрямованість і доступний рівень складності. Важливим є також позитивний емоційний фон на уроці, адже відчуття успіху зміцнює віру дитини у власні сили й формує внутрішню мотивацію до навчання [6, с. 71].

Розвиток пізнавального інтересу на уроках математики потребує системного підходу, який охоплює зміст, методи та організаційні форми навчання. Важливо, щоб кожен урок містив елемент новизни або відкриття, який стимулює дітей до активного мислення. Створення проблемних ситуацій є одним із найбільш дієвих методів підвищення інтересу. Коли дитина стикається із завданням, що викликає запитання і потребує пошуку відповіді, вона починає міркувати, робити припущення, висувати гіпотези [2, с. 19]. Наприклад, учитель може запропонувати дітям практичну задачу, пов'язану з їхнім досвідом, – розрахувати витрати на покупки чи визначити кількість матеріалів для створення аплікації. Такі завдання не лише розвивають математичне мислення, а й формують переконання, що математика є корисною в повсякденному житті.

Ігрові технології також займають важливе місце у формуванні пізнавального інтересу. Гра створює природне середовище для навчання, у якому дитина діє активно, з інтересом і без страху помилитися. На уроках математики можна використовувати математичні квести, сюжетно-рольові ігри, інтерактивні змагання [3, с. 21]. Наприклад, під час гри «Магазин у класі» учні розігрують ситуацію купівлі-продажу, виконуючи арифметичні дії в реальному контексті. Такий підхід поєднує навчання з практичною діяльністю, а отже, забезпечує глибше розуміння матеріалу.

Суттєву роль у підтримці інтересу до математики відіграють сучасні інформаційно-комунікаційні технології. Використання інтерактивних програм, онлайн-платформ та віртуальних маніпуляторів створює можливість для індивідуалізованого навчання. Учні отримують завдання різного рівня складності, можуть самостійно контролювати свій прогрес і бачити результати. Це формує почуття відповідальності, підвищує мотивацію й викликає інтерес до подальшого вдосконалення. Цифрові інструменти, такі як Kahoot! або Learning Apps, сприяють залученню дітей до колективної діяльності, створюють дух співпраці та змагання [3, с. 23].

Щоб урізноманітнити традиційні заняття, використовують наступні види робіт: усні вправи, історичні повідомлення по темі, моменти змагань, вікторини, закодовані вправи, естафету, завдання по відшукуванню помилок, картки з вибором відповіді, диференційовані завдання для роботи біля дошки та на місці. Вище перераховані види робіт не вимагають багато часу для виконання поставлених завдань так і для перевірки знань. Оцінюється велика кількість дітей та є зрозумілим рівень засвоєння знань [6, с. 72].

Ефективним засобом розвитку пізнавального інтересу є між предметні зв'язки, інтегровані уроки. Коли вчитель поєднує математичний матеріал із природознавством, образотворчим мистецтвом чи мовними дисциплінами, учні усвідомлюють, що знання не існують ізольовано. Головне місце на таких уроках відводиться елементам творчого пошуку. Інтеграція, як об'єднання в ціле певних частин чи елементів, вважається дидактичним засобом, за допомогою якого можливо створити в учні вцілісну картину світу [3, с. 25]. Наприклад, під час проєкту «Математика в навколишньому світі» діти можуть вимірювати довжину шкільного подвір'я, визначати площу ділянок або створювати міні-дослідження про симетрію в

природі. Такі завдання сприяють не лише розвитку математичних умінь, а й підвищують пізнавальний інтерес через усвідомлення практичної цінності знань.

Особливе значення має створення сприятливого психологічного клімату на уроці. Учитель має бути не лише джерелом знань, а й натхненником, який підтримує допитливість дитини, заохочує до пошуку, схвалює навіть невеликі успіхи. Атмосфера довіри й взаємоповаги, гумор, емоційна підтримка – усе це чинники, які безпосередньо впливають на рівень зацікавленості. У процесі спілкування з учнями педагог може використовувати відкриті запитання, що стимулюють роздуми, пропонувати творчі завдання, де важливий не лише правильний результат, а й сам хід міркування. Важливо, щоб дитина відчувала, що її думка має значення, що в навчанні немає єдиного шляху до істини, а кожне відкриття є цінним [1, с. 32].

Розвиток пізнавального інтересу потребує також постійної діагностики. Учитель має спостерігати за поведінкою учнів, виявляти, які теми чи види діяльності викликають у них найбільше зацікавлення, і на цій основі будувати подальшу роботу. Індивідуальний підхід дозволяє підтримати інтерес кожної дитини: одним важливо дати можливість працювати швидше, іншим – отримати додаткову допомогу або пояснення. Усі ці чинники формують позитивне ставлення до навчання й забезпечують стійке прагнення до пізнання.

Отже, розвиток пізнавального інтересу молодших школярів у процесі вивчення математики є багатограним і складним завданням, яке потребує системної організації навчання. Інтерес виникає там, де навчання має особистісний сенс, де дитина бачить результат своєї діяльності й відчуває задоволення від власних досягнень. Ефективними засобами його формування є створення проблемних ситуацій, застосування ігрових і цифрових технологій, організація практично значущих завдань і міжпредметних проєктів. Важливим чинником виступає емоційна підтримка з боку вчителя, адже саме позитивний емоційний фон є основою внутрішньої мотивації. Розвиток пізнавального інтересу до математики в початковій школі забезпечує не лише якісне засвоєння знань, а й формує основу для подальшого самостійного навчання, творчого мислення й інтелектуального розвитку дитини.

Література:

1. Коваль Л.В. Методика навчання математики: теорія і практика: підручник для студентів за спеціальністю 6.010100 “Початкове навчання”, освітньо-кваліфікаційного рівня “бакалавр” / Л.В. Коваль, С.О. Скворцова. – [2-ге вид., допов. і переробл.]. Х.: ЧП “Принт-Лідер”, 2011. 414 с.
2. Матвієнко О. Формування пізнавального інтересу у молодших школярів на уроках математики. *Педагогічні науки*, 2024. С. 18-21.
3. Пометун О.І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посіб. / О.І. Пометун. Київ: АСХ, 2004. 192 с.
4. Савченко О. Пізнавальний інтерес у структурі навчальної діяльності молодшого школяра. К., 2023. С. 9-15.
5. Сокіл І. Пізнавальні задачі на уроках математики. Початкова освіта. 2007. №6. С. 24-26.
6. Столяр В. Розвиток пізнавального інтересу молодших школярів у процесі вивчення математики. *Молодь і ринок*. 2015. №7 (126). С. 71-76.

Науковий керівник:

доктор педагогічних наук, професор Ковальчук Володимир Юльянович

Галина Кулеба
(с. Зимна, Вода, Україна)

СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНИЙ РОЗВИТОК І НАВЧАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

В сучасному суспільстві соціально-емоційний розвиток дітей дошкільного віку є надзвичайно важливою та актуальною проблемою. У цьому контексті важливо враховувати специфіку цього вікового періоду, відомого своєю особливою чутливістю та швидкими змінами у розвитку особистості.

Соціально-емоційний розвиток – це процес, за допомогою якого формується вміння розу дітей дошкільного віку контролювати свої власні емоції, вміння розпізнавати почуття інших людей та будувати здорові стосунки з ними.

Тема є надзвичайно актуальною у сучасному світі. Діти дошкільного віку перебувають на етапі інтенсивного виховання та формування особистості, тому важливо надати їм необхідні знання і навички для успішного розвитку. Соціально-емоційний розвиток в дитинстві має велике значення для подальшого життя дитини. Він впливає на формування особистості, відносини з оточуючими, вміння спілкуватися та вирішувати конфлікти.

Навчання в цьому віці повинно спрямовуватися на розвиток інтелектуальних, фізичних та емоційних здібностей дитини. У сучасному світі соціально-емоційний розвиток дітей дошкільного віку набуває особливого значення через зростання стресових ситуацій, зміни в суспільстві та технологій. Відповідно до цього, вихователям і батькам важливо бути уважними до потреб дітей, створювати сприятливе середовище для їхнього розвитку та надавати підтримку та наставництво [2].

Тема соціально-емоційного розвитку дітей дошкільного віку є також актуальною тому, що вона відіграє важливу роль у формуванні особистості у ранньому віці. Соціально-емоційний розвиток визначається взаємодією дітей з оточуючими суб'єктами, в тому числі рідними, вихователями та однолітками. Відповідно, велике значення має якість взаємин та стимулююче середовище для розвитку цих навичок. Діти у цьому віці активно вивчають світ навколо себе та формують свої здібності та інтереси. Важливо створити сприятливі умови для навчання, щоб діти могли розвивати свою творчість та інтелектуальні здібності.

Таким чином, тема соціально-емоційного розвитку і навчання дітей дошкільного віку є надзвичайно актуальною у сучасному світі і вимагає уваги та проведення додаткових досліджень, інновацій у педагогічній практиці та розвитку програм для покращення якості виховання та навчання дітей [3].

Мета даної роботи полягає в дослідженні та аналізі соціально-емоційного розвитку, а також процесу навчання у дітей дошкільного віку. В основу роботи покладено вивчення впливу соціального та емоційного середовища на формування особистості дитини, її взаємодії з оточенням та розвитку комунікативних навичок і спрямована на виявлення найефективніших методів підтримки та стимулювання соціально-емоційного розвитку у дошкільників з метою оптимізації їхнього навчання та адаптації до суспільства.

Отже, головною метою навчання є попередження майбутніх проблем у поведінці та емоціях дітей, підтримка розвитку їхнього емоційного інтелекту та соціальної адаптації.

Основні складові навчання дітей дошкільного віку [4]:

- ✓ Самосвідомість – вміння розпізнавати свої емоції та почуття.
- ✓ Саморегуляція – навички керування своїми емоціями та поведінкою.
- ✓ Соціальна обізнаність – розвиток співчуття та здатності розуміти почуття інших людей.
- ✓ Навички міжособистісної взаємодії – здатність дітей дошкільного віку створювати та підтримувати позитивні відносини.

✓ Відповідальне ухвалення рішень – розуміння та усвідомлення дітьми дошкільного віку про відповідальність за можливі наслідки своїх дій.

✓ Емоційна грамотність – підтримка дітей дошкільного віку у намаганні називати та розуміти свої власні почуття, та створювати безпечне середовище для їх вираження.

✓ Розвиток співчуття – спонукайте дітей дошкільного віку переживати разом з іншими і щиро їм співчувати, обговорюючи почуття героїв у книгах або мультфільмах.

✓ Встановлення режиму – передбачуваність та чіткий графік дня створюють відчуття безпеки.

✓ Навчання саморегуляції – вчіть дітей дошкільного віку здоровим методам подолання стресу та розчарувань.

✓ Створення безпечного середовища – для дітей дошкільного віку важливо мати впевненість, що їх почують та підтримають, не осуджуючи.

✓ Сприяння самостійності – розвивайте в дитині впевненість та вчіть її просити допомоги, коли це потрібно.

Вихователь може використовувати гру як засіб для розвитку соціально-емоційних навичок дітей дошкільного віку, враховуючи їх вік і інтереси. Також використовуйте рольові ігри чи театралізовані вистави. Через них у дітей дошкільного віку покращаться навички спілкування та розв'язання конфліктів. Читання та обговорення книг дуже позитивно впливає на покращення розвитку соціально-емоційних навичок.

Важливо залучати батьків до процесу розвитку соціально-емоційних навичок, навчати їх як підтримувати цей розвиток вдома.

Для успішного соціально-емоційного розвитку дітей дошкільного віку необхідно створити сприятливе середовище, де вони можуть вільно виражати свої емоції, розвивати навички спілкування та взаємодії з оточуючими [1].

Насправді навички, які підпадають під егіду соціально-емоційного навчання, складаються з навичок, необхідних дітям, щоб навчатися протягом усього життя, бути хорошими членами суспільства та колись успішними дорослими, які можуть співпрацювати, вирішувати проблеми та вирішувати конфлікти з колегами та однолітками по всьому світу. Соціально-емоційні навички, мабуть, найважливіші навички, які коли-небудь знадобляться дитині.

Соціально-емоційний розвиток — це здатність дитини ефективно виражати емоції, слідувати правилам і вказівкам, формувати позитивні стосунки з іншими та набувати впевненості. На соціально-емоційний розвиток впливає багато факторів, таких як біологія дитини, домашнє середовище, шкільне середовище та життєвий досвід.

Щоб навчатися в класі, діти повинні вміти керувати своїми почуттями, звертати увагу на вказівки, грати та добре працювати з іншими. Діти, які навчаються робити ці речі, з більшою ймовірністю будують дружні стосунки з іншими дітьми свого віку, розвивають сильніші вербальні навички та навички вирішення проблем, дотримуються правил вдома та в школі, швидко зосереджуються та працюють над завданням, завжди впевнені, щодо спроби створення чогось нового.

Соціально-емоційне навчання починається з моменту нашого народження, і батьки можуть почати відстежувати соціально-емоційний розвиток своєї дитини вже у два місяці, думаючи про те, що більшість дітей вміє робити в цьому віці.

Важливо виявляти розуміння та терпіння у взаємодії з маленькими дітьми, сприяючи їхньому відкриттю світу та самовираженню.

Особливу увагу слід звертати на позитивне підтримання та стимулювання відчуттів, впевненості та самостійності у дітей дошкільного віку, розвивати їх емоційну інтелектуальну сферу, навчати розпізнавати свої емоції та емоції оточуючих.

Крім того, важливо пам'ятати про індивідуальний підхід до кожної дитини, враховуючи її особливості та потреби.

Забезпечення психологічної безпеки та довіри допоможе створити сприятливі умови для розвитку соціальних навичок та емоційного інтелекту.

Одним із важливих аспектів цього навчання є не нав'язування порад, а сприяння в розвитку саморозуміння та контролю над власною поведінкою. Підтримка дорослими емоцій дітей є визнанням і прийняттям їхніх почуттів.

Дослідження свідчать, що внутрішнє самопочуття міцно пов'язане з фізичним здоров'ям. Тому не дивно, що навчання соціально-емоційним навичкам також має суттєвий вплив на фізичний стан дитини. Діти, які освоюють ці навички, краще впораються зі стресом, мають менше проблем з тривогою та депресією, а це знижує ризик виникнення захворювань, що спричинені стресом, наприклад серцевих або цукрового діабету.

Наприклад, діти з невеликим рівнем тривоги сплять краще, мають здоровий апетит та пізніше у житті менше схильні до шкідливих звичок, як переїдання чи споживання алкоголю. Це також сприяє покращенню навчальних досягнень у школі. Участь у програмах соціально-емоційного навчання, як вказують дослідження, підвищує академічні успіхи учнів на 11%. Це зумовлено тим, що діти з розвинутими соціально-емоційними навичками краще зосереджуються, ефективно використовують час та працюють у групі.

Зважаючи на важливість соціально-емоційного розвитку у дітей дошкільного віку, можна зробити такі висновки [4]:

1. Середовище і взаємодія з іншими людьми грають важливу роль у формуванні соціальних навичок та емоційного інтелекту дитини.
2. Вчителі та батьки мають велике значення в стимулюванні соціально-емоційного розвитку дітей, сприяючи їхньому самовираженню та вихованню емпатії.
3. У процесі навчання дітей дошкільного віку важливо надавати можливість дітям розвивати навички співпраці, вирішення конфліктів та взаємодії з оточуючими.
4. Розвиток соціально-емоційних компетенцій має позитивний вплив на загальний успіх у навчанні та загальне самопочуття дитини.
5. Ефективна програма підтримки соціально-емоційного розвитку у дітей дошкільного віку може сприяти створенню здорового емоційного середовища, де діти зможуть розвивати свої здібності та відчувати себе комфортно.

Соціально-емоційне навчання дітей дошкільного віку допомагає їм вирости у впевнених, співчутливих та відповідальних дорослих, готових до подолання життєвих викликів. Завдяки підтримці своїх наставників вони набувають необхідні навички для подальшого життя.

Таким чином, педагогічний досвід у сфері соціально-емоційного розвитку та навчання дітей дошкільного віку вимагає комплексного підходу, враховуючи індивідуальність кожної дитини та створюючи сприятливі умови для її розвитку.

Література:

1. Компанець Н.М. Психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями емоційно-вольової сфери: Науково-методичний посібник. Київ, 2023.
2. Тарнавська Н. П. Емоційно-розвивальний простір дошкільника в дошкільному навчальному закладі та родині. Київ: ЛІПС, 2010. С. 201-206.
3. Тімченко О.В., Похілько Д.С. Аналіз сучасних методів діагностики емоцій у дітей. *Вісник Харківського національного педагогічного університету*. 2017.
4. Титаренко Т. М. Психологічне здоров'я особистості: засоби самопомогі в умовах тривалої травматизації: монографія. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2018. 160 с.
5. Трофаїла Н. Д. Емоційний розвиток дітей дошкільного віку. *Педагогічні науки*. Вип. 1. № 45(106).

Оксана Мойко, Вікторія Березна
(Дрогобич, Україна)

КРЕАТИВНА ІНФОРМАТИКА: ЯК ГРА РОЗВИВАЄ МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ УЧНІВ

Сучасна освіта перебуває в процесі глибоких змін, спричинених швидким розвитком цифрових технологій. Інформатика як навчальний предмет набуває особливого значення, адже формує не лише базові знання про комп'ютери, а й розвиває мислення, здатність до аналізу, творчості та самовираження. У молодшому шкільному віці надзвичайно важливо поєднувати навчання з грою, оскільки гра є природною формою діяльності дитини, через яку вона пізнає світ, набуває досвіду і розвиває свої здібності. Саме тому використання ігрових технологій у викладанні інформатики створює ефективне освітнє середовище, у якому навчання стає цікавим, змістовним і розвивальним.

Креативна інформатика — це не просто засвоєння технічних навичок, а цілісний процес формування творчої особистості, здатної створювати нове, мислити нестандартно та застосовувати знання у життєвих ситуаціях. Важливим завданням учителя стає пошук таких методів, які допоможуть поєднати пізнавальну діяльність і гру, зробивши навчання одночасно захопливим і корисним [1, с. 18].

У сучасному світі, де технології стрімко змінюються, вміння адаптуватися, мислити творчо та шукати нові рішення є одними з ключових компетентностей. Молодші школярі з раннього віку знайомі з цифровими пристроями, однак їх взаємодія з технікою часто має поверховий, розважальний характер. Завдання школи полягає у тому, щоб навчити дітей не лише користуватися технологіями, а й розуміти їх, бачити в них інструмент для творчості та самовираження [6, с. 14].

Ігрові технології є складовою частиною педагогічних технологій, однією з унікальних форм навчання, яка дозволяє зробити цікавою і захоплюючою не тільки роботу учнів на творчо-пошуковому рівні, але і буденні кроки по вивченню навчальних предметів. Впроваджені у навчальний процес з інформатики, вони допомагають розвивати в учнів не лише технічні вміння, а й увагу, логіку, увагу, уміння працювати в команді. Вони сприяють переходу від пасивного сприйняття матеріалу до активної діяльності, яка передбачає дослідження, експериментування та самостійне відкриття знань. Саме тому розвиток креативного мислення через гру є одним із найперспективніших напрямів сучасної педагогіки [5, с. 32].

Питання розвитку креативності дітей молодшого шкільного віку досліджувалося багатьма науковцями. Зокрема, Е. Торренс, Дж. Гілфорд, Г. Альтшуллер визначали креативність як здатність людини створювати нові ідеї та продукти, відмінні від наявних. У педагогічній науці розвиток творчого потенціалу дитини розглядався у працях О. Савченко, Л. Виготського, Н. Морзе, які підкреслювали, що саме у молодшому віці формуються базові риси мислення, у тому числі креативне [2, с. 152].

Сучасні дослідження українських педагогів — зокрема, О. Співаковського, І. Гуржія, Л. Литвинової, О. Пінчук — звертають увагу на необхідність упровадження в навчальний процес інноваційних методів, пов'язаних з цифровими технологіями. Вчені наголошують, що використання ігрових форм на уроках інформатики стимулює навчальну активність, формує позитивне ставлення до предмета, розвиває здатність до творчого мислення та вирішення проблем. Гейміфікація освіти, інтерактивні середовища, освітні платформи — усе це створює нові умови для розвитку пізнавальної діяльності школярів.

Гра в навчальному процесі з інформатики виконує роль не лише засобу мотивації, а й педагогічного інструменту формування мислення, уяви та самостійності учнів. Вона створює безпечне середовище, у якому дитина не боїться помилятися, експериментує, шукає різні способи вирішення проблеми. Саме у грі відбувається перехід від репродуктивного до творчого рівня мислення — коли учень починає не лише виконувати завдання, а й модифікувати його, придумувати власні рішення [3, с. 34].

Гра активізує пізнавальні процеси: увагу, пам'ять, мислення, сприяє розвитку інтелектуальної гнучкості. Наприклад, під час створення проєктів у Scratch учень вчиться планувати послідовність дій, комбінувати різні елементи коду, аналізувати результат і вносити зміни — це розвиває критичне та творче мислення. Використання ігрових платформ дозволяє також розвивати емоційний інтелект: діти вчать співпрацювати, підтримувати однокласників, спільно досягати мети.

Роль гри полягає і в тому, що вона знімає емоційне напруження, полегшує засвоєння складних понять і формує позитивне ставлення до навчання. Дитина відчуває задоволення від процесу пізнання, що є передумовою до формування внутрішньої мотивації — найвищого рівня навчальної активності.

Розвиток креативного мислення молодших школярів у процесі вивчення інформатики відбувається через активну, діяльну форму навчання. Ігрові технології виконують у цьому процесі кілька *важливих функцій* [2, с. 154]:

- **навчальна функція** полягає в тому, що гра допомагає засвоювати новий матеріал у доступній та привабливій формі. Учні отримують можливість практично застосовувати знання, перевіряти свої ідеї, експериментувати.

- **розвивальна функція** гри проявляється у формуванні мислення, уваги, пам'яті, уяви. Діти навчаються не лише запам'ятовувати, а й аналізувати, узагальнювати, робити висновки.

- **виховна функція** реалізується через формування в учнів самостійності, наполегливості, вміння працювати в колективі, дотримуватись правил гри та спільно досягати мети.

- **мотиваційна функція** полягає в тому, що гра викликає інтерес до предмета, створює позитивний емоційний фон, а отже — сприяє більш глибокому засвоєнню матеріалу.

Важливим завданням в курсі інформатики є засвоєння дітьми правильної предметної термінології. Вирішувати поставлене завдання допомагає робота з ребусами, кросвордами та сканвордами. Цей вид головоломок містить в собі великі педагогічні можливості. При розгадуванні сканворду здійснюється повторення матеріалу, розширюється кругозір учнів, розвиваються наочно-образне і просторове мислення, увага, відпрацьовується грамотне написання термінів [6, с. 21].

Використання на уроках інформатики квестів та методу кейс-стаді допомагають перетворити навчання на цікаву пригоду з елементами дослідження й вирішення проблем. Учні пропонують розв'язати певну задачу або проблему, застосовувавши отримані знання на практиці. Такий метод розвиває критичне мислення та навички командної роботи.

Ігрові методи перетворюють урок інформатики на середовище творчої діяльності, де учень не просто виконує інструкцію, а створює власний результат. Наприклад, середовище *Scratch* дозволяє дітям створювати власні анімаційні історії, ігри та інтерактивні проєкти. У процесі роботи зі Scratch учні навчаються

мислити алгоритмічно, розробляти логічні послідовності дій, тестувати власні ідеї, виправляти помилки — тобто розвивають здатність мислити творчо і водночас системно. Кожен проєкт у Scratch є унікальним результатом творчої діяльності дитини, що стимулює її самовираження та впевненість у власних силах [6, с. 27].

Не менш важливою є програмний комплекс «Сходинки до інформатики», який розроблений спеціально для початкової школи. Він поєднує елементи гри, вправи з логічного мислення, завдання на створення малюнків, простих програм і мультимедійних історій. Завдяки використанню ігрових ситуацій, казкових героїв і сюжетних завдань діти навчаються сприймати інформатику не як складну науку, а як цікаву пригоду. Це сприяє розвитку уваги, уваги, логічного мислення і водночас закладає основи цифрової грамотності.

Цікавою для початкової школи є також освітня платформа «Скарниця знань», яка містить інтерактивні ігри, вправи та тестові завдання для закріплення матеріалу. Її використання допомагає розвивати креативність через елементи гейміфікації: учні отримують нагороди, переходять на нові рівні, змагаються з однокласниками. Такий підхід підвищує мотивацію до навчання, розвиває самостійність і вміння працювати в умовах обмеженого часу.

Платформи Kahoot! і Quizizz, призначені для створення інтерактивних вікторин, перетворюють навчання інформатики на захопливий процес змагання, що стимулює інтерес і активність учнів. Їх можна ефективно використовувати для перевірки знань, повторення понять або розв'язання логічних задач, адже вони сприяють розвитку швидкого мислення, концентрації уваги, пам'яті та здатності до аналізу інформації. Відповідаючи на запитання, учень не лише відтворює вивчений матеріал, а й тренує навички прийняття рішень у ситуації обмеженого часу, що формує гнучкість мислення, уміння працювати під тиском і зберігати самоконтроль.

Навчальні комплекти LEGO Education поєднують конструювання з елементами програмування. Використання LEGO на уроках інформатики дозволяє створювати інтерактивні моделі, розв'язувати реальні завдання та досліджувати принципи роботи механізмів.

Такі заняття формують у дітей креативне, просторове та логічне мислення, вчать планувати дії, працювати з інструкціями, виявляти ініціативу та самостійність. Учні навчаються бачити зв'язок між віртуальними алгоритмами та реальним світом.

Ігрові технології в інформатиці мають очевидні **переваги**. Вони підвищують інтерес до предмета, активізують пізнавальну діяльність, сприяють розвитку мислення, уваги, комунікативних навичок. Гра допомагає долати страх перед складними завданнями, адже учень сприймає процес навчання як цікаву діяльність, у якій помилки — це не невдача, а частина шляху до успіху [5, с. 33]. Крім того, гра формує позитивний емоційний клімат у класі, покращує співпрацю між учнями та вчителем.

Водночас існують і **негативні сторони** надмірного або неправильного використання ігрових технологій. Якщо навчання надто зосереджене на розважальному аспекті, учні можуть втратити увагу до навчальної мети. Також існує ризик зниження дисципліни або появи надмірної змагальності між дітьми. Важливо, щоб учитель вмів правильно дозувати гру, визначати її місце у структурі уроку, забезпечуючи баланс між навчанням і розвагою [5, с. 33]. Крім того, не всі школи мають належну матеріальну базу для використання сучасних ігрових технологій, що може обмежувати можливості педагогів.

Загалом, грамотне використання гри в навчальному процесі з інформатики сприяє формуванню в учнів уміння мислити нестандартно, знаходити творчі рішення, працювати самостійно і в команді. Учні починають сприймати інформатику як засіб самовираження, розуміють її практичне значення у повсякденному житті, що формує у них мотивацію до подальшого навчання.

Отже, ігрові технології у викладанні інформатики є важливим засобом розвитку креативного мислення молодших школярів. Вони сприяють переходу від репродуктивного навчання до творчого, формують позитивне ставлення до навчального процесу, розвивають уміння працювати з інформацією, аналізувати, синтезувати й створювати нове. Успішне використання ігрових технологій потребує від учителя високого рівня підготовки, здатності поєднати педагогічні та технологічні підходи, а також створення умов для самовираження кожного учня.

Таким чином, креативна інформатика — це не просто навчання роботи з комп'ютером, а виховання творчої особистості, яка здатна мислити, досліджувати і створювати. Через гру дитина відкриває світ технологій і себе в ньому, набуваючи навичок, які стануть основою її успішного розвитку в інформаційному суспільстві.

Література:

1. ДарданТ.С. Комплексні, інтегровані уроки як засіб розвитку креативності школярів. *Обдарована дитина*. 2013. №5. С. 17-21.
2. Павленко В.В. Розвиток креативності молодших школярів як педагогічна проблема. *Проблеми освіти: Наук.-метод. зб.. Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України*. Київ, 2015. Вип.85. С. 152-158
3. Биков В.Ю., Литвинова С.Г., Мельник О.М. Ефективність навчання з використанням електронних освітніх ігрових ресурсів у початковій школі. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Т. 62, вип. 6. С. 34-46.

4. Буяк Р. Р. Навчаємо граючи. Ігровий метод навчання в початкових класах. *Початкове навчання та виховання*. – 2016. – № 25– 26. – С. 26-52.
5. Вонсул Я. Використання інтерактивних ігрових технологій на уроках. *Початкова школа*. 2017. №11. С. 32-33.
6. Глинський Я.М. Особливості викладання інформатики в школі на сучасному етапі: навч. посібник. Національний університет «Львівська політехніка», 2004. 125 с.

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент Мойко Оксана Степанівна.

Оксана Мойко, Марта Буцяк
(Дрогобич, Україна)

ВИКОРИСТАННЯ ПРОЄКТНИХ МЕТОДІВ У НАВЧАННІ ІНФОРМАТИКИ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Сучасна початкова освіта спрямована не лише на засвоєння учнями певного обсягу знань, умінь і навичок, а й на формування їхнього творчого потенціалу, здатності мислити нестандартно, знаходити оригінальні рішення, бути ініціативними у навчальній діяльності. Одним із найефективніших засобів розвитку творчих здібностей учнів є впровадження проєктних методів у навчальний процес, особливо під час вивчення інформатики. Інформатика як предмет надає широкі можливості для застосування проєктної діяльності, адже поєднує логічне мислення, креативність, уміння працювати з інформацією та технологіями [4, с. 11].

В умовах цифровізації освіти важливо формувати в молодших школярів не лише базові навички користування комп'ютером, а й уміння самостійно здобувати знання, працювати з інформацією, створювати власні продукти — презентації, графічні малюнки, мультимедійні історії, мінісайти чи прості програми. Такий вид діяльності стимулює творче мислення, самостійність, уміння аналізувати та узагальнювати інформацію. Проєктна діяльність дає змогу перетворити учня з пасивного споживача знань на активного їх творця, а урок інформатики — у лабораторію творчих пошуків і експериментів [8, с. 9].

Проблема розвитку творчих здібностей школярів набуває особливої ваги в контексті реформування української освіти відповідно до концепції «Нова українська школа», де одним із ключових завдань визначено формування креативної особистості, здатної до самовираження та інноваційної діяльності. Саме тому звернення до проєктного методу як педагогічної технології є надзвичайно актуальним.

Питання розвитку творчих здібностей дітей досліджували багато українських і зарубіжних науковців. Психологічні аспекти творчості розглядали Л. Виготський, який підкреслював роль уяви у творчому розвитку дитини; С. Рубінштейн, котрий визначав творчість як активну діяльність суб'єкта у перетворенні дійсності; О. Леонтьєв, який пов'язував розвиток творчих здібностей із провідною діяльністю дитини [6, с. 18].

Серед українських науковців значний внесок у розроблення проблеми зробили В. Андреев, який обґрунтовував педагогічні умови розвитку творчої активності учнів; І. Бех, який розглядав виховання творчої особистості у контексті гуманістичної педагогіки; В. Сухомлинський, який наголошував, що творчість є природною потребою дитини, а завдання педагога — створити умови для її вияву.

Особливу увагу ролі проєктної діяльності у навчанні приділяли сучасні українські дослідники. Так, О. Пометун і Л. Пироженко визначають метод проєктів як дієвий засіб формування компетентностей, розвитку пізнавальної активності та креативності учнів [5, с. 23]. Н. Морзе, О. Спірін, М. Шишкіна у своїх працях аналізують можливості використання інформаційно-комунікаційних технологій для розвитку творчого потенціалу школярів у процесі навчання інформатики. О. Савченко у своїх дослідженнях підкреслює значення діяльнісного підходу в початковій освіті, де проєктні методи виступають логічним продовженням дослідницької активності дітей.

Таким чином, проблема розвитку творчих здібностей молодших школярів засобами проєктної діяльності має потужну теоретичну базу, але потребує подальшого практичного осмислення в контексті саме уроків інформатики.

Метод проєктів у навчанні інформатики полягає в організації діяльності учнів навколо певної проблеми чи теми, яка потребує самостійного пошуку інформації, її аналізу, узагальнення та створення кінцевого продукту. У початковій школі проєктна діяльність має бути доступною, цікавою, зорієнтованою на життєвий досвід дітей.

Проєктні методи базуються на кількох психологічно-педагогічних принципах, які безпосередньо пов'язують їх з розвитком творчості [8, с. 10]:

- **Проблемність і мотивація.** Проєкт завжди починається з реальної або імітованої проблеми, що викликає пізнавальну зацікавленість. Мотивація підвищує готовність шукати нові рішення.

- **Активне пізнання.** Учні самостійно (у групі чи індивідуально) планують дії, здійснюють пошук інформації, тестують гіпотези — процес, який стимулює генерацію ідей.

- **Автономія й вибір.** Можливість обирати тему, форму продукту або інструмент реалізації розширює простір для творчих варіантів.

• **Рефлексія й презентація.** Оцінювання результату, обговорення та публічна презентація спонукають учнів осмислити процес і результати власної діяльності, підвищують відповідальність за якість продукту.

Ці принципи відповідають сучасним уявленням про творчу діяльність як поєднання когнітивних (генерація ідей, комбінування), мотиваційних (цікавості, самореалізації) і соціальних компонентів (комунікація, співпраця).

Проектний метод дозволяє реалізувати проблемне навчання, дозволяє навчати самостійного мислення і діяльності, системному підходу в самоорганізації, дає можливість навчати групового взаємодії.

Існує кілька видів проектів. Один з видів - творчі проекти, які застосовуються в якості повторення або узагальнення пройденого матеріалу. Основною метою таких проектів є формування креативного мислення учнів. Причому проекти можуть бути невеликими, розраховані на один-два уроки. Або більш тривалими, розраховані на певний термін і виконуються в рамках самостійної роботи вдома [1, с. 3].

На уроках інформатики це можуть бути такі види проектів: створення електронної листівки до свята, розробка мініпрезентації про улюблену тварину, створення шкільного календаря чи віртуальної виставки малюнків. У процесі виконання таких завдань учні не лише вчать працювати з програмами (PowerPoint, Paint, Word, Scratch тощо), а й розвивають фантазію, естетичний смак, уміння співпрацювати з однокласниками [4, с. 52].

У початковій школі проекти доцільно робити короткостроковими та доступними за змістом, щоб дитина могла побачити результат своєї праці швидко й отримати позитивне підкріплення. Наприклад, під час вивчення теми «Комп'ютер і його можливості» учні можуть створити проект «Мій перший комп'ютерний словничок», де пояснюють значення слів «монітор», «мишка», «флешка» за допомогою малюнків і коротких текстів.

На етапі вивчення основ графіки учні можуть створювати міні-проекти в середовищі Paint або Canva: «Мій улюблений казковий герой», «Електронна листівка до Дня матері», «Шкільний календар». Під час цього учні не лише опановують технічні навички, а й проявляють уяву, добирають кольори, створюють композицію, експериментують із формами.

Більш старші учні (3–4 класи) можуть реалізовувати колективні проекти — наприклад, «Правила безпечного Інтернету» (створення спільної презентації чи плакату), «Моя школа у майбутньому» (анімаційна історія в Scratch) або «Екологічні проблеми мого міста» (інтерактивна доповідь). У таких проектах учні розподіляють обов'язки, шукають інформацію, створюють контент, оформлюють його, а потім представляють результати. Це формує не лише творчі здібності, а й комунікативні, організаторські та аналітичні навички.

Найбільша перевага методу проектів полягає в його здатності поєднати навчання й творчість. Учень стає не спостерігачем, а активним творцем. Проект дає можливість дитині самостійно обирати тему, підхід, форму подання результату, що сприяє формуванню інтересу й внутрішньої мотивації.

Проектна діяльність формує в молодших школярів такі важливі якості, як ініціативність, наполегливість, самостійність у прийнятті рішень. Робота над проектом передбачає етапи планування, виконання, аналізу й презентації результатів — тобто повний цикл творчої діяльності. Учні вчать розподіляти ролі, шукати оптимальні шляхи досягнення мети, критично оцінювати власні дії [1, с. 4].

Важливим чинником успіху є роль учителя, який виступає не стільки джерелом знань, скільки наставником, консультантом і партнером у спільному пошуку. Учитель має вміло поєднувати інструктивні пояснення з елементами самостійності, підтримувати ініціативу дітей, створювати доброзичливу, творчу атмосферу на уроці.

Ефективність проектного методу полягає у тому, що він сприяє одночасному розвитку інтелектуальних і емоційних складових творчості. Виконуючи навчальні проекти, учні вчать бачити проблему з різних боків, знаходити нестандартні рішення, використовувати комп'ютер не лише як інструмент, а як засіб самовираження.

Крім того, проектна діяльність у навчанні інформатики забезпечує інтеграцію знань з інших предметів — мови, образотворчого мистецтва, природознавства, що робить навчання більш змістовним і наближеним до реального життя. Саме така міжпредметність і практична спрямованість сприяють розвитку цілісного творчого мислення [2, с. 41].

Отже, використання проектних методів у навчанні інформатики є дієвим чинником розвитку творчих здібностей молодших школярів. Цей підхід сприяє формуванню активної, самостійної, ініціативної особистості, здатної мислити нестандартно, шукати нові рішення та втілювати власні ідеї за допомогою цифрових технологій.

Розвиток творчості через проектну діяльність забезпечує комплексний вплив на інтелектуальну, емоційну та мотиваційну сфери дитини. Важливо, щоб учитель інформатики не лише навчав технічним навичкам, а й створював умови для самовираження кожного учня, підтримував інтерес і віру у власні сили.

Отже, проектний метод у навчанні інформатики виступає не просто педагогічною технологією, а засобом формування сучасного учня — мислячого, творчого, здатного до саморозвитку і самореалізації в умовах інформаційного суспільства.

Література:

1. Ірина Буравська. Проектні технології в школі. Застосування методу проектів. *Директор школи*. 2006, № 48 (432). с. 3-4
2. Коршунова О. В. Інформатика 2-4 класи: Навчально-методичний посібник. Харків: ФОП Співак Т. К., 2010. 358 с.
3. Кульчицька О.І. Творчі здібності та особливості їх прояву в дитячому віці. *Обдарована дитина*. 2003. № 1. С. 10-15.
4. Морзе Н.В. Методика навчання інформатики. Ч.1. Загальна методика навчання інформатики. К.: 2004. 256 с.
5. Пометун О., Пироженко Л. Інтерактивні технології навчання. К.: А.С.К., 2003. 192 с.
6. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів. К.: Генеза, 2002. 368 с.
7. Сисоева С.О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня: монографія. Київ: Поліграфкнига, 2001. 406 с.
8. Ящук С. Розвиток творчого потенціалу учнів у процесі проектно-технологічної діяльності. *Рідна школа*. 2004. №4. С. 9-11.

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент Мойко Оксана Степанівна.

Лаззат Муратова
(Алматы, Казахстан)**ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В МЕТОДИКЕ ОБУЧЕНИЯ РЕШЕНИЮ ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНЫХ ЗАДАЧ ПО ЭЛЕКТРОМАГНИТИЗМУ**

Современный этап развития образования характеризуется активным внедрением цифровых и интерактивных технологий в учебный процесс. В преподавании физики, особенно в разделе «Электричество и магнетизм», использование таких технологий позволяет не только повысить уровень наглядности и вовлеченности учащихся, но и развить у них исследовательские, аналитические и экспериментальные умения.

Решение экспериментальных задач по электромагнетизму традиционно вызывает трудности у школьников, так как требует не только теоретических знаний, но и практического опыта, умения применять законы физики в реальных и моделируемых условиях. В связи с этим актуальной становится разработка методики, основанной на современных образовательных технологиях, которые позволяют учащимся проводить виртуальные эксперименты, моделировать физические процессы и анализировать результаты с высокой степенью точности.

1. Значение экспериментальных задач в изучении электромагнетизма

Экспериментальные задачи являются важным инструментом формирования у учащихся научного мышления. Они развивают способность видеть связь между теорией и практикой, понимать физическую природу явлений и осознанно применять законы электромагнетизма в новых ситуациях. Как отмечает А.И. Гиголо (2020), «возможности цифровых технологий позволяют не только наблюдать физические процессы, но и оценивать уровень сформированности экспериментальных умений учащихся» [4].

Таким образом, использование компьютерных симуляций, датчиков, цифровых лабораторий и интерактивных моделей значительно расширяет педагогический арсенал преподавателя и делает учебный эксперимент более доступным и эффективным.

2. Цифровые технологии и симуляции как инструмент обучения

Одним из наиболее перспективных направлений в обучении электромагнитным явлениям является применение цифровых симуляций, таких как ресурсы PhET (Physics Education Technology). Исследования показали, что «использование PhET-симуляций способствует повышению понимания учащимися ключевых понятий электромагнитного поля и тока, а также усиливает их мотивацию к обучению» (Banda, 2022) [8].

Цифровые симуляторы позволяют учащимся экспериментировать с параметрами, которые трудно воспроизвести в школьной лаборатории: изменять силу тока, напряжение, направление магнитного поля и т. д. Это даёт возможность наблюдать закономерности, проводить виртуальные опыты и самостоятельно формулировать выводы, что особенно ценно при формировании исследовательских компетенций.

3. Виртуальные и дополненные лаборатории

Развитие технологий виртуальной (VR) и дополненной (AR) реальности открывает новые горизонты для обучения физике. Исследование Ibáñez-Espigares и García-Sánchez (2014) показало, что «использование технологий дополненной реальности при изучении электромагнитных явлений повышает вовлеченность учащихся и способствует более глубокому пониманию материала» [2].

С помощью AR-приложений учащиеся могут визуализировать силовые линии магнитного поля, взаимодействие токов и магнитов, распределение электрического потенциала. Это не просто иллюстрации,

а интерактивные модели, позволяющие экспериментировать с параметрами и наблюдать мгновенные результаты.

Кроме того, виртуальные лаборатории дают возможность выполнять эксперименты в безопасных условиях, без риска повреждения оборудования. Как отмечается в работе «Virtual experimentation in electromagnetism» (2015), «веб-лаборатории по электромагнетизму позволяют формировать навыки исследовательской деятельности даже при отсутствии физической лабораторной базы» [9].

4. Интерактивные методы и кейс-технологии

В методике обучения физике всё чаще используется кейс-технология, которая объединяет теорию, практику и исследовательскую деятельность. По мнению Н.В. Зубовой (2014), «комплексная кейс-технология в преподавании физики способствует развитию критического мышления и позволяет студентам самостоятельно находить решения экспериментальных задач» [1].

Кейс-задания по электромагнетизму могут включать анализ реальных ситуаций — например, проектирование электромагнитного замка, оценку мощности электродвигателя или определение индукции поля в заданной конфигурации. Такие задания развивают умения применять знания в нестандартных условиях и искать рациональные пути решения задач.

5. Информационно-коммуникационные технологии в физическом эксперименте

Современные ИКТ позволяют не только моделировать физические процессы, но и проводить реальные измерения с помощью цифровых датчиков. Как отмечает З. Акимханова (2020), «внедрение ИКТ в преподавание физики способствует повышению точности эксперимента и развитию исследовательских умений у учащихся» [5].

Например, использование датчиков тока, напряжения, магнитного поля, подключённых к компьютеру, позволяет учащимся самостоятельно собирать экспериментальные данные и анализировать их с помощью программных средств. Это делает процесс обучения более исследовательским, приближенным к реальной научной деятельности.

6. Преимущества и трудности внедрения технологий

Несмотря на очевидные преимущества, внедрение цифровых технологий в преподавание физики сопровождается рядом трудностей. Среди них — необходимость технического оснащения школ, подготовка педагогов и адаптация учебных программ. Однако, как показывает опыт зарубежных школ и университетов (Turekhanova et al., 2020) [3], даже при ограниченных ресурсах возможно эффективное использование бесплатных онлайн-симуляторов и открытых образовательных платформ.

Кроме того, важно учитывать возрастные особенности учащихся и их уровень подготовки. Избыточное насыщение урока цифровыми эффектами может отвлекать от сути физических явлений, поэтому технологии должны использоваться осознанно — как средство, а не цель обучения.

7. Методические рекомендации

Для эффективного внедрения современных технологий в обучение решению экспериментальных задач по электромагнетизму можно выделить следующие рекомендации:

1. Использовать PhET-симуляции и AR-модули для визуализации сложных явлений.
2. Включать в уроки мини-проекты и кейс-задания, требующие экспериментального подхода.
3. Применять цифровые лаборатории для проведения измерений и анализа данных.
4. Организовывать смешанное обучение (blended learning), сочетая реальные и виртуальные эксперименты.

5. Разрабатывать собственные цифровые учебные материалы, адаптированные под уровень конкретного класса.

Заключение

Использование современных образовательных технологий в обучении решению экспериментальных задач по электромагнетизму способствует формированию у учащихся исследовательских компетенций, развитию критического мышления и повышению интереса к физике. Технологии не заменяют учителя, но становятся мощным инструментом, который позволяет сделать процесс обучения более наглядным, гибким и интерактивным.

Современная методика преподавания физики должна строиться на принципе интеграции традиционных и инновационных подходов, где цифровые средства становятся естественным элементом учебного эксперимента и научного познания.

Литература:

1. Зубова Н.В. Реализация комплексной кейс-технологии в вузе при изучении темы «Электромагнетизм» // Вестник. — 2014. — № 2. — С. 1-8.
2. Ibáñez-Espigares M.B., García-Sánchez J. Experimenting with electromagnetism using augmented reality // Computers & Education. — 2014. — Vol. 75. — P. 189-200.
3. Turekhanova K.M., Akimkhanova Zh.Ye., Gani J.B. Modern education technologies in teaching electromagnetism: problems and prospects // Bulletin of Pedagogic Science (KazNU). — 2020. — № 3. — С. 47-55.
4. Гиголо А.И. Возможности оценки экспериментальных умений по физике с использованием цифровых технологий // Научно-педагогический журнал. — 2020. — № 4. — С. 22-29.

5. Акимханова З. Преподавание физики с использованием современных информационно-коммуникационных технологий // Вестник педагогических наук (KazNU). – 2020. – № 5. – С. 33-41.
6. Banda H.J. The Impact of Physics Education Technology (PhET) simulations on student learning // PLoS ONE. – 2022. – Vol. 17(4). – P. 1-10.
7. Virtual experimentation in electromagnetism, mechanics and optics: web-based learning // Conference Proceedings. – 2015. – P. 101-110.
8. Technology-based electromagnetic education // ResearchGate. – 2001. – P. 55-60.
9. Electromagnetism supercharged!: Learning physics with digital simulation games // Research Paper. – 2010. – P. 90-96.
10. Xolboyev Y. Methodology of teaching the topic of "Electromagnetic Field" // Procedia. – 2025. – Vol. 14. – P. 22-28.

Научный руководитель:

PhD, ст. преподаватель: Оспанбеков Ербол Анарбекович.

Софія Османова
(Богуслав, Україна)

СПІВПРАЦЯ З БАТЬКАМИ ЯК УМОВА УСПІШНОГО НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

Сьогодні в умовах модернізації української освіти та успішного впровадження Концепції «Нова українська школа» виникає потреба в удосконаленні освітнього процесу, який би був спрямований на демократизацію стосунків учителя з учнями та нові підходи до навчання: зміна рольових позицій сучасного педагога, відмова вчителя від ролі єдиного наставника та джерела знань. Педагогіка партнерства – один із факторів ефективної взаємодії учасників освітнього процесу [1].

В основу конструктивної співпраці всіх суб'єктів освітнього процесу (батьки, учителі, учні) покладено спільні цілі, прагнення та переконання. Учителі та учні є рівноправними учасниками освітнього процесу і відповідають за його результат. Це партнерство засноване на повазі, довірі, рівності, відповідальності, добро-вільності всіх його учасників. Тому дослідження особливостей співпраці з батьками є актуальним для забезпечення ефективного навчального процесу і виховання молодших школярів.

Оскільки Нова українська школа працює на засадах педагогіки партнерства, виникає потреба розкрити значення окремих понять, що допоможе осмислити суть цієї проблеми [5, с. 115].

У сучасній педагогічній науці поняття партнерства набуває особливого значення як ключовий чинник розвитку взаємин між усіма учасниками освітнього процесу. Партнерство розглядається не лише як форма співпраці, а як система взаємодії, що ґрунтується на засадах довіри, взаємоповаги, відповідальності та рівноправності.

Загалом партнер – це суб'єкт, який бере участь у спільній діяльності разом з іншими, маючи спільну мету та поділяючи відповідальність за результат. Відповідно, партнерство можна визначити як добровільну співпрацю двох або кількох осіб, об'єднаних спільними інтересами та цінностями. Така форма взаємодії вважається найвищим рівнем співпраці, адже передбачає усвідомлений вибір, довіру та активну участь усіх сторін [5, с. 83].

У науковій літературі термін «партнерство» трактується по-різному. Зокрема, його визначають як:

- систему відносин, що формується в процесі спільної діяльності;
- спосіб взаємодії, організований на принципах рівності, добровільності, взаємодоповнюваності та рівнозначності всіх учасників;
- організаційну форму співпраці, що передбачає узгоджений розподіл функцій, обов'язків і відповідальності;
- вид соціальних відносин, у межах яких зберігаються права кожної зі сторін і забезпечується узгодженість дій, спрямованих на досягнення спільного результату [2].

Сутність педагогіки партнерства полягає в об'єктивному ставленні до учнів, забезпеченні їхніх прав на вибір, на власну суб'єктивну позицію, на повагу, право бути такими, якими вони є, а не такими, якими хоче їх бачити оточення.

Педагогіка партнерства є складовою нової освітньої парадигми, орієнтованої на гуманізацію та демократизацію навчально-виховного процесу. Вона передбачає побудову системи взаємин між учителями, учнями та батьками, що ґрунтуються на засадах рівноправності, взаємоповаги, довіри та відповідальності кожної сторони. Така взаємодія організовується на принципах добровільності та спільності інтересів, враховує права й обов'язки всіх учасників та ціннісні орієнтири кожного [5, с. 57].

Сім'я виступає першим соціальним середовищем, у якому дитина засвоює базові моральні норми, формується її ставлення до навчання та праці. Після вступу до школи роль батьків у цьому процесі не зменшується, а трансформується: вони стають активними партнерами вчителя.

Батьки мають бути залучені до побудови освітньої траєкторії учня. Педагогіка партнерства передбачає безумовну рівність у праві на повагу, довіру, доброзичливе ставлення і взаємну вимогливість.

Л. Іщук у своїх дослідженнях наголошує, що у співпраці з батьками основним постулатом розвитку стосунків є перенесення їх у горизонтальну площину, учителі та батьки мають одну мету - виховати успішного, адаптованого до життя громадянина. І це, мабуть, на її думку, основний принцип, за яким мають бути вибудовуванні взаємини батьки-школа [4].

Л. Іщук виокремила різні типи батьків:

1. Батьки-партнери:

1-й тип зазвичай добре навчалися в школі, вихідці з благополучних родин, у яких батьки мали високий соціальний статус у селищі. Батьки цікавилися їхнім навчанням, проте зазвичай вони мали досить свободи у своїх вчинках і, розуміючи відповідальність, яку на них покладала ця свобода, не переходили межу. Таку ж свободу надають дітям, проте завжди підтримують учителя, якщо останній має рацію;

2-й тип гано навчалися в школі, із покоління в покоління заслуговують свій авторитет важкою працею, їхні родини поважають у селищі. Вважають своїм обов'язком допомагати вчителю, а обов'язком дітей - дослухатися до вчителя.

2. Батьки-агресори:

1-й тип - добре навчалися в школі, але не мали авторитету серед однолітків і отримували мало уваги від учителів; вважали себе недооціненими і звинувачували в цьому батьків і вчителів. Це зазвичай вихідці з родин, що дали другий тип батьків-партнерів;

2-й тип погано навчалися в школі, але вважають, що вони і «так розумніші за всіх», і діти ходять в школу не за знаннями, а «бо так треба». Тому кожне звернення викликає в них агресію.

3. Батьки-інфантильні - це тип батьків, які з усім погоджуються, але нічого не роблять. Якщо є проблема з дитиною, вони це визнають і чекають, що саме все розв'яжеться; якщо потрібно зробити щось суспільно корисне погоджуються, але нічого не роблять. Такі батьки виростають із дітей, які гарно вчилися в школі, але не були задіяні ні в якій позакласній роботі, були безініціативні. Тому в них не вибудовується кар'єра, і вони схильні вважати, що нічого змінити не можуть, до них несправедливе життя.

4. Батьки-циклічні - це батьки, які періодично згадують, що в них є діти. Загалом це батьки сімей зі складними життєвими обставинами, які зловживають алкоголем. Такі батьки вирости в таких самих сім'ях. Вони завжди перекладають свої провини на когось іншого, в основному на школу, скаржаться в усі інстанції [4].

Одним із важливих аспектів є педагогічна культура батьків, яка визначає їхнє ставлення до освіти, розуміння особливостей розвитку дитини, уміння підтримувати навчальну діяльність без надмірного контролю чи тиску. Форми і методи роботи вчителя з батьками бувають індивідуальними та колективними.

Відвідування батьків удома сприяє налагодженню контактів із сім'єю, з'ясуванню її загальної та педагогічної культури, умов життя учня, консультуванню щодо єдиних вимог до учня, залученню батьків до участі в роботі закладу освіти тощо.

Регулярні індивідуальні зустрічі з батьками не часто використовують у закладах освіти, хоча ця практика є надзвичайно важливою у процесі спілкування з батьками.

Першу зустріч потрібно провести ще до початку навчального року. Під час цієї зустрічі вчитель знайомиться з дитиною, її родиною, дізнається про очікування батьків щодо навчання їхнього школяра та починає встановлювати відкриті, дружні стосунки.

Форми спілкування можуть бути різними: щотижневі або щомісячні інформаційні бюлетені, які містять інформацію про всі заходи, у яких беруть участь діти; зустрічі батьків для планування волонтерських заходів для класу або школи; обмін книжками про цікаві підходи до навчання і виховання дітей, зустрічі дискусійних груп для обговорення прочитаного (безпосередньо або через соціальні мережі); святкові заходи, у яких беруть участь діти, вчителі й батьки; їх організовують із нагоди сезонних свят, історичних дат, подій, важливих для громади та ін. [3].

Переваги від спілкування отримують усі, однак найважливішим воно є для дітей, котрі бачать, як співпрацюють дорослі, важливі у їхньому житті.

Батьківські збори, як і будь-який інший вид зібрання, який проводять у закладах освіти відображають культуру організації.

Плануючи збори, важливо розуміти їхню мету, тобто дати відповідь на запитання: «Для чого ми зібралися?».

Важливо також окреслити очікувані результати, які ви бажаєте досягнути, тобто сформулювати короткі конкретні твердження, які можна виміряти [6, с. 48].

Багато закладів освіти, які цінують і підтримують спілкування між батьками і вчителями, облаштовують спеціальне місце для проведення зустрічей учителів із батьками батьківську кімнату, в якій розміщують стіл, стільці, м'які меблі, полиці з літературою тощо. У такий спосіб школа демонструє розуміння ролі батьків і важливості співпраці з ними.

Сьогодні діти вимагають нового підходу до виховання. Любов має бути доповнена знанням. Адже навіть найсильніша любов, без належного розуміння потреб дитини, може зіпсувати характер юної особи.

Воля дітей буває надто сильною, і вони випробовують усі способи, щоб перевірити ступінь свого впливу в сім'ї та підкорити батьків. Це не дивно, оскільки вони сприймають себе на рівних із дорослими, відчуваючи себе повноправними особистостями, і, якщо відчують у батьків слабке місце або розгубленість, спробують взяти ситуацію під свій контроль. Тому у вихованні, поряд з усім іншим, для них дуже важлива ясність: ясні почуття, чіткі межі, прозора дисципліна, ясні дискусії та свобода. Свобода бути собою,

пробувати свої можливості, вивчати цей світ, творити, несучи водночас відповідальність за свої вчинки у цьому виявляється повага до свободи вибору особистості [3].

Особливої уваги потребують сім'ї, що перебувають у складних життєвих обставинах. У таких випадках співпраця вчителя й соціального педагога має бути спрямована на підтримку дитини, створення безпечного освітнього середовища та налагодження контакту з батьками на основі довіри й емпатії.

Таким чином, взаємодія школи і родини є багатовимірним процесом, який охоплює інформаційний, виховний, психологічний і соціальний аспекти. Вона сприяє формуванню гармонійної особистості молодшого школяра, розвиває в нього почуття відповідальності, впевненості у власних силах, уміння співпрацювати з дорослими.

Література:

1. Концепція «Нова українська школа». URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
2. Барабаш О.А. Педагогіка партнерства – сучасний тип взаємодії між учасниками освітнього процесу. Учитель початкової школи. 2018. № 8. С. 3-7.
3. Дідух В. В. Формування готовності майбутніх учителів початкової школи до взаємодії з учасниками освітнього процесу як актуальна проблема професійно-педагогічної освіти. Теорія і методика професійної освіти. 2020. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2020/22/part_4/28.pdf
4. Іщук Л.М. Підходи щодо реалізації ідей педагогіки партнерства на рівні «Школа-батьки» URL: <https://conf.zippo.net.ua/?p=270>
5. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / ред. Бібік Н.М. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяда», 2017. - 206 с.
6. Соціально-педагогічне партнерство закладів освіти та соціальних інституцій під час війни: матеріали IV Всеукраїнського круглого столу / За заг. ред. Т. Куниці. Івано-Франківськ: НАІР, 2025. - 124 с.

Науковий керівник:

Викладач КЗ КОР «Богуславський гуманітарний фаховий коледж імені І.С. Нечуя-Левицького»
Василенко Любов Миколаївна.

Леся Колток, Марта Рубаш
(Дрогобич, Україна)

КОНЦЕПЦІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ У СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Вимоги Нової Української Школи ставлять вагомий акцент на здобуття учнями знань та компетентностей у сфері сталого розвитку. Вони передбачають інтеграцію принципів та цілей сталого розвитку у освітній процес початкової освіти. Змістовні лінії сталого розвитку, немов, «червоною ниткою» пронизують програми шкільних навчальних дисциплін. Основною метою освіти для сталого розвитку є світоглядна та ментальна трансформація суспільства спрямована на набуття знань і розвиток світоглядних якостей, таких як уміння критично і системно мислити, приймати колективні рішення і брати на себе відповідальність перед нинішнім і майбутніми поколіннями. Освіта для сталого розвитку дає змогу людям ставати патріотами не лише свого дому, але вулиці, на якій проживаєш, свого села, міста, країни. Вона вчить брати активну участь як на місцевому, так і на глобальному рівні в аналізі проблем світового масштабу й у пошуку відповідей на них, і бути учасниками створення екологічно безпечного та сталого суспільства [4].

Практичний аспект вивчення сталого розвитку у початковій школі зумовлений необхідністю підвищення рівня екологічної освіти суспільства в цілому, що може змінити і стиль мислення майбутніх керівників, підприємців, службовців, і поведінку кожного громадянина. Екологічно грамотна людина, вихована на принципах сталого розвитку, буде знати як зменшити екологічну загрозу, зняти її гостроту, розуміти як потрібно вести господарство, щоб не допустити порушення природи; вона не буде наносити шкоду природі під час відпочинку, не дозволить собі марнотратство по відношенню до її ресурсів. Знання сталого розвитку потрібні усім. І забезпечити їх повинна школа [6].

Важливим чинником є й демонстрація вчителем моделей поведінки, орієнтованої на сталий розвиток, а також розвиток в учнів навичок критичного мислення. Визначення проблемних питань спонукає їх до пошуку відповіді.

Освіта є передумовою та водночас пріоритетним засобом досягнення сталого розвитку. Це питання постійно обговорюється на рівні глав держав і урядів, у межах міжнародних і міжурядових, неурядових і просвітницьких організацій протягом останнього десятиріччя.

Згідно з Порядком денним на XXI століття (1992), просвіту, включно з формальною освітою, підвищення інформованості населення слід визнати як процес, за допомогою якого людина і суспільство можуть сповна розкрити свій потенціал. Вона має вирішальне значення для забезпечення інформованості з питань екології та етики, формування цінностей і підходів, прищеплення навичок і заохочення поведінки, сумісної зі сталим розвитком. У 2002 р. у Йоганнесбурзі відбувся Всесвітній саміт ООН зі сталого розвитку. На ньому теж було проголошено, що освіта є одним із рушійних чинників для сприяння сталому розвитку.

При цьому положення Порядку денного для XXI століття про роль освіти у створенні умов для такого розвитку, який враховує та збагачує природний розвиток, було розширено й охоплювало також соціальну справедливість та боротьбу з бідністю як базові принципи розвитку, що є сталим. В ухваленій на форумі заяві наголошувалося: «Освіта для сталого розвитку має заохочувати формування у людей почуття особистої і колективної відповідальності, а отже, і зміни у поведінці, якщо вони необхідні».

За рішенням Ради ЮНЕСКО з 1 січня 2005 р. було оголошено проведення Десятиріччя освіти для сталого розвитку (до кінця 2014 р.) У березні 2005 року Україна стала однією з 55 країн, які підписали документ ООН «Стратегія освіти для сталого розвитку» [1].

Десятиріччя освіти для сталого розвитку завершилося в 2014 р. На Конференції Організації Об'єднаних Націй з питань сталого розвитку 10–12 листопада 2014 р. в японському місті Аїті-Нагоя країни визнали важливість освіти для сталого розвитку у підсумковому документі і взяли на себе нові зобов'язання на його продовження до кінця десятиліття. Всесвітня конференція з освіти для сталого розвитку 2014 р. не тільки не поклала край десятиліттю освіти для сталого розвитку, але стала важливою віхою, вказуючи шлях уперед. У документах конференції зазначається: «Сьогодні ми є свідками зростаючого визнання міжнародним спільнотою освіти для сталого розвитку як невід'ємного елемента якісної освіти і найважливішого чинника сталого розвитку. Навколишнє середовище нашої планети сьогодні стало об'єктом стрімких, масштабних і тривалих змін, що мають безпрецедентний характер, тоді як суспільства переживають період глибоких трансформацій з погляду демографічного складу та соціально-економічної структури. Вирішення серйозних проблем, пов'язаних зі сталим розвитком, не може бути забезпечене суто за рахунок політичних домовленостей, заходів фінансового стимулювання і технологічних рішень. Для цього потрібно радикально змінити наш менталітет і принципи, які лежать в основі наших дій, переглянути ставлення до людей, котрі оточують нас, а також відносини».

У підсумковому документі конференції зауважується, що протягом Десятиріччя освіти для сталого розвитку було досягнуто великих успіхів, але багато чого ще належить зробити. Потенціал освіти для сталого розвитку для формування сталого майбутнього залишається вирішальним і після закінчення цього десятиліття. У світі, в якому постають дедалі складніші завдання у галузі сталого розвитку, освіта важлива як ніколи.

Для закріплення досягнутих результатів і надання цьому процесові нової динаміки у світлі завершення Десятиріччя в 2014 р. ЮНЕСКО як установа, відповідальна за його проведення, розробила Глобальну програму дій для сталого розвитку та дорожню карту з її реалізації. Мета Глобальної програми дій сприяє практичній реалізації концептуального бачення, запропонованого в межах освіти для сталого розвитку: сприяти «побудові такого суспільства, в якому кожна людина мала б можливість користуватися плодами освіти і засвоювати ті ідеали, форми поведінки і способи життя, які необхідні для забезпечення сталого майбутнього і позитивних перетворень у суспільстві» [1].

Основні поняття освіти для сталого розвитку є такими [6]:

- освіта для сталого розвитку дає можливість тим, хто навчається приймати обґрунтовані рішення й відповідально діяти в інтересах збереження цілісності навколишнього середовища, забезпечення економічної рентабельності та дотримання принципів справедливого суспільства на благо нинішніх і майбутніх поколінь, поважаючи культурне різноманіття;

- освіта для сталого розвитку є навчанням впродовж всього життя, будучи невід'ємним елементом якісної освіти. Вона відрізняється цілісним і спрямованим на перетворення підходом, що охоплює зміст навчальних програм, результати навчання, використовувані методи викладання та освітнє середовище.

Документи у сфері освіти для сталого розвитку визначають п'ять пріоритетних сфер діяльності з просування порядку денного для сталого розвитку [6]:

- **пріоритетна сфера діяльності 1**

Підтримка на рівні політики: широке впровадження принципів освіти для сталого розвитку в освітню політику і політику в галузі сталого розвитку з метою створення сприятливих умов для реалізації принципів освіти для сталого розвитку та забезпечення змін системного характеру.

- **пріоритетна сфера діяльності 2**

Реформа сфери навчання і професійної підготовки: інтеграція принципів сталого розвитку в системи освіти та професійної підготовки.

- **пріоритетна сфера діяльності 3**

Підвищення професійного рівня педагогічних працівників та інструкторів: підвищення кваліфікації педагогів та інструкторів з метою ефективнішої реалізації принципів освіти для сталого розвитку.

- **пріоритетна сфера діяльності 4**

Розширення прав і можливостей молоді та мобілізація її зусиль: зміцнення діяльності в області освіти для сталого розвитку серед молоді.

- **пріоритетна сфера діяльності 5**

Прискорення впровадження сталих рішень на місцевому рівні: Розширення масштабів здійснюваних програм і мережевої взаємодії в галузі освіти для сталого розвитку на місцевому рівні.

Основною метою освіти для сталого розвитку є світоглядна та ментальна трансформація суспільства. Основним завданням є стимулювання набуття знань і розвиток світоглядних якостей, таких як уміння критично і системно мислити, приймати колективні рішення і брати на себе відповідальність перед нинішнім і майбутніми поколіннями.

Освіта для сталого розвитку дає змогу людям стати «громадянами світу», готовими брати активну участь як на місцевому, так і на глобальному рівні в аналізі проблем світового масштабу й у пошуку відповідей на них, і бути учасниками створення більш мирного, терпимого, інклюзивного, безпечного і сталого суспільства.

Основні засади світової стратегії сталого розвитку в галузі освіти, викладені у документах ООН, такі [1]:

- освіта здійснюється протягом усього життя людини та є невід'ємною частиною процесу загальної освіти;
- вона не повинна обмежуватися системою формальної освіти;
- у межах формальної освіти на всіх рівнях бажано поступово досягти міждисциплінарності;
- потрібно виховувати свідомих членів суспільства на розумінні взаємозв'язку й взаємозалежності людини і природи, усвідомленні необхідності збереження глобальної рівноваги та причетності кожного до проблем навколишнього середовища;
- забезпечити поширення знань, умінь, навичок для прийняття рішень.

Міжнародне співтовариство наполегливо закликає до переорієнтації всіх сфер освіти на цілі сталого розвитку. У різних країнах впроваджуються й успішно працюють відповідні освітні програми й навчальні курси: зокрема, у Швеції, США, Німеччині, наших сусідів – Польщі, Словаччині, Румунії.

Ідучи в ногу зі світовою спільнотою, Україна задекларувала орієнтацію на стратегію сталого розвитку. Очевидно, що розвиток освіти для сталого розвитку потребує нових педагогічних моделей, нової педагогічної культури та мислення, нового педагогічного змісту.

Нині важливим є усвідомлення людиною того, що лише суспільство, яке прямує шляхом сталого розвитку, може створити оптимально комфортне середовище існування для кожного в соціальному, економічному, екологічному і духовному вимірах.

Освіта для сталого розвитку дає нам змогу спроектувати напрями розбудови такого майбутнього й можливості індивідуальної участі в цьому процесі кожного індивідуума. Водночас завдяки освіті для сталого розвитку можна підготувати учнів, які будуть носіями культури створення нового. Нові цілі та зміст освіти для сталого розвитку потребують нових підходів, методів і форм навчання, а також нових способів взаємодії між учнями і вчителями. Отже, необхідна поступова трансформація всієї системи освіти. Засади освіти для сталого розвитку у вигляді схеми [4].

Методологічною основою моделі є положення про те, що учень – це активна й творча особистість, здатна пізнавати та саморозвиватися. Під час навчання школярі отримують можливість сформувати власний спосіб життя і систему цінностей, усвідомити, як повсякденний спосіб життя кожної людини та колективів впливає на стан довкілля. Нова педагогічна модель передбачає активізувати діяльність завдяки мотивації учнів (підтримання, хвилювання) щодо певної проблеми, отримання інформації про способи, якими можна діяти для її розв'язання, та власне дії з розв'язання проблеми. Отримання певного результату стимулює учнів або до поліпшення дій, або до пошуку нової інформації і досконаліших способів розв'язання проблеми. Такий мотив може виникати як у процесі діяльності, так і під час осмислення її результатів. Проте зазвичай людина активізується лише тоді, коли бачить результат або вірить у нього. Тому, коли дитина розуміє, що вона може ефективно (результативно) діяти, вона відчуває занепокоєння (мотив), шукає інформацію, а потім і втілює задумане.

У процесі такого навчання роль учителя змінюється. Він постає організатором дій учнів, надихає їх, підбадьорює й скеровує їхні зусилля. Учні самі обирають спосіб діяльності, виконують обрані дії, обговорюють їх, приймаючи самостійні рішення. Вчитель лише створює умови для безпечного та ефективного процесу навчання, запрошує взяти в ньому участь. Він повинен уміти слухати учня, чути його і не оцінювати його особисті зміни.

Важливим чинником є й демонстрація вчителем моделей поведінки, орієнтованої на сталий розвиток, а також розвиток в учнів навичок критичного мислення. Визначення проблемних питань спонукає їх до пошуку відповіді. Маючи знання, набуті самостійно, вони більше готові до нових викликів і подальших дій.

Література:

1. Концепція сталого розвитку населених пунктів. Постанова Верховної Ради України від 24.12.1999 р. № 1359-XIV.
2. Національна парадигма сталого розвитку України. За заг. ред. Б. Є. Патона. К.: ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2012. 72 с.
3. Освіта для сталого розвитку: нац. доп. за 2012 р. Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління. Електрон. дані. Київ, 2016.
http://www.dea.gov.ua/chapter/osvita_dlya_stalogo_rozvitku_.
4. Підготовка вчителів до викладання питань сталого розвитку. Навчально-методичні матеріали для викладачів вищих педагогічних навчальних закладів та системи після-дипломної педагогічної освіти: Посібник / О.І. Пометун та ін. За ред. О.І. Пометун. К.: Педагогічна думка, 2015. 120 с.
5. Школа друзів планети: Уроки для сталого розвитку: навч. посіб. для учнів 1–2 класу загальноосвітніх навчальних закладів. К.: Ліра, 2014. 124 с.

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент Колток Леся Богданівна.

СЕКЦІЯ: ПСИХОЛОГІЯ**Лариса Борисенко
(Київ, Україна)****ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ ПРОЯВИ ДЕПРЕСИВНИХ СТАНІВ У ЧОЛОВІКІВ ТА ЖІНОК В УМОВАХ ВІЙНИ**

Постановка проблеми. Воєнні конфлікти суттєво впливають на психологічне благополуччя людей, створюючи серйозний стрес як для чоловіків, так і для жінок. Цей стрес може призводити до виникнення негативних психічних станів, зокрема, депресії, тривоги та посттравматичного стресового розладу (ПТСР), що призводять до порушення гомеостазу людини. Депресивні стани супроводжуються такими психофізіологічними ознаками, як: втома, астенія, втрата працездатності, вегетативно-судинними розладами. Вони можуть бути зумовленими такими факторами, як: психотравми, фобії, соціальна фрустрованість. Розуміння цих факторів та їх впливу на фізичне на психічне здоров'я може відкрити нові можливості для профілактики та запобігання депресії. Важливим є своєчасна діагностика цього стану, що може допомогти у запобіганні серйозних наслідків для людей різної статі. Цільове використання різних методів психотерапії, методів когнітивно-поведінкової терапії може сприяти покращенню якості життя та психологічного здоров'я осіб, що мають прояви депресії (M. Malliaro, D. Tsapakidi, M. Gouva, S. Kotrotsiou, A. Nikolentzo, S. Pavlos [1]).

Депресивний стан – (від лат. depressio – пригнічення), – як зазначає Самюель Пфайфер, швейцарський вчений, доктор медицини – це афективний стан, який характеризується негативним емоційним фоном, змінами мотиваційної сфери, когнітивних (пов'язаних з пізнанням) уявлень й загальною пасивністю поведінки; суб'єктивно людина в стані депресії, в першу чергу, переживає негативні емоції й переживання – пригніченість, смуток, відчай. мотиви, волюва активність – різко знижені.

Протягом історії вивчення цього стану спостерігалися значні зміни, від біологічних до психосоціальних та нейробіологічних підходів. Ранні теорії, що виникали у XIX-XX століттях, зосереджувалися на біологічних та психологічних аспектах депресії. Наприклад, біологічні теорії, досліджуючи фактори спадковості та біохімічні процеси, спробували пояснити сутність цього стану. Психоаналітична теорія, яка була представлена З. Фройдом, вважала депресію результатом несвідомого конфлікту. У XX столітті почалося активне вивчення психосоціальних, нейробіологічних та поведінкових аспектів депресії. Поведінкова теорія вбачала депресію як результат неадаптивних поведінкових патернів. У сучасному науковому дослідженні депресії домінує біопсихосоціальний підхід, який враховує взаємодію біологічних, психологічних та соціальних факторів у формуванні цього стану. Нейробіологічні дослідження, зосереджені на дослідженні нейромедіаторів, нейронних зв'язків та нейроанатомії, також важливі для розуміння механізмів депресії.

Існує кілька теорій, які пояснюють природу депресивних станів. Феномен депресії описували зарубіжні вчені, такі як З. Фройд, А. Корб, М. Мюллер, Л. Рем, Г. Сельє та інші. Також був проведений аналіз методів моніторингу психічного здоров'я після військових подій у праці Ю. Абрамова та Є. Грінченка [2]. Однак, цілий ряд питань щодо проблеми депресивних станів потребує висвітлення, зокрема, психофізіологічних особливостей їх прояву у чоловіків та жінок.

Під час воєнного стану та умовах війни в Україні багато людей відчуває на собі «тиск» цих обставин, або ж зіткнулися з негативними наслідками цих складних ситуацій. З іншого боку, оскільки люди живуть тривалий час в такій ситуації, вони частково адаптувалися до постійного емоційного напруження та відпрацьовували механізми психологічного захисту з цим постійним напруженням, що призводило до порушень фізичного та психічного здоров'я.

Метою нашого дослідження є виявлення психофізіологічних проявів депресивних станів в осіб чоловічої та жіночої статі в умовах воєнних дій.

Для вимірювання рівнів прояву депресивних станів використали шкалу депресії А. Бека [3]. Відповіді на питання дозволяють визначити рівні прояву депресії, які можуть варіюватися від відсутності депресії до легкої, помірної та глибокої депресії.

Цей інструмент дозволяє оцінити не лише наявність депресивних станів, а й її ступінь їх прояву, що дозволяє зрозуміти, наскільки значущим та впливовим є цей стан для конкретної особи. Доцільним є порівняння отриманих даних серед чоловіків і жінок.

Емпіричне дослідження проводилося в серпні-вересні 2025 року. Вибірка дослідження складалася з респондентів – осіб віком від 18 до 60 + років. Склад всієї вибірки: 45 осіб чоловічої статі; 49 осіб жіночої статі. За результатами отриманих даних виявлено: серед чоловіків відсутність депресії виявилась у 9 осіб (20,0%), легка депресія – у 7 осіб (15,5%), помірна – у 17 осіб (37,8%), виражена – у 12 осіб (26,7%), глибока депресія не зафіксована; серед жінок відсутність депресії виявлено у 4 осіб (8,2%), легка депресія – у 5 осіб (10,2%), помірна депресія – у 9 осіб (18,3%), виражена депресія – у 15 осіб (30,6%), глибока депресія – у 16 осіб (32,7%).

Ці дані свідчать про те, що високі рівні депресії характерні більшою мірою жінкам. Жінки частіше страждають від депресії порівняно з чоловіками. Це може бути пов'язано з різними факторами, включаючи біологічні, соціальні та психологічні. Жінки частіше скаржаться на такі симптоми, як тривога, прискорене серцебиття, задишка, втома, відсутність апетиту, складності з концентрацією уваги, втрату інтересу до раніше приємних занять. З'ясовано, що у чоловіків депресивні стани частіше проявляються у формі

зовнішньої агресії та деструктивних форм поведінки. Вони також можуть приховувати свої почуття та уникати звернення за психологічною допомогою. У жінок же депресія частіше проявляється у формі внутрішніх конфліктів, вияву емоційної вразливості та більшої схильності до самоприйняття. Особливістю розвитку депресивних станів у чоловіків є часто надмірна самостійність та неспроможність виявляти вразливість, тоді як у жінок це пов'язано зі статевими ролями та соціальними очікуваннями.

Якщо порівняти психофізіологічні ознаки депресії у чоловіків і жінок, то вони мають свої особливості.

Жінки частіше переживають афективні та вегетативні прояви, що пов'язано з гормональними особливостями. Типові психофізіологічні ознаки – часто проявляється через тілесні симптоми: часті коливання настрою, підвищена схильність до плачу, відчуття провини, самозвинувачення, порушення менструального циклу через гормональні збої, підвищена тривожність, панічні атаки, проблеми зі сном у вигляді раннього пробудження, часті психосоматичні болі (мігрень, біль у спині, грудях, шлунку).

У чоловіків депресія частіше набуває маскованих або поведінкових форм. Типові психофізіологічні ознаки: роздратованість, спалахи агресії замість смутку, зниження лібідо, еректильна дисфункція, проблеми зі сном, але частіше у вигляді труднощів засинання, зловживання алкоголем або стимуляторами (як спосіб «заглушити» емоції), підвищений артеріальний тиск, головні болі, підвищене серцебиття. Чоловіки часто ігнорують власний стан, що призводить до пізнього звернення до фахівців. Депресія у чоловіків може «маскуватися» під хронічну втому, проблеми зі здоров'ям або трудоголізм.

Враховуючи вищезазначені особливості прояву депресивних станів у чоловіків та жінок в умовах війни, важливо розробляти індивідуалізовані підходи до психологічної підтримки та терапії. Чоловіки можуть потребувати більшої уваги до вияву їхніх почуттів та емоційної підтримки, водночас, для жінок важливим є створення сприятливого середовища для самовираження. Також необхідно враховувати соціокультурні аспекти, такі як статеві ролі та стереотипи, що можуть впливати на прояв депресивних станів у різних статевих груп.

Отже, аналіз і результати дослідження вказують на складність проблеми депресивних станів у чоловіків та жінок в умовах війни, а також важливість розробки індивідуальних підходів до виявлення корекції та профілактики депресії. Дослідження в цьому напрямку має велике значення для розробки психофізіологічних механізмів оптимізації адаптаційних можливостей осіб різної статі з метою запобігання депресивних станів в екстремальних умовах, а також для підвищення ефективності соціально-психологічної підтримки та реабілітації учасників війни та їхніх сімей.

Література:

1. Depression, Resilience and Post Traumatic Stress Disorder (PTSD) in Asylum-seeker WarRefugees. PubMed Central. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8116095/>.
2. Абрамов Ю.О., Грінченко Є.М. Моніторинг надзвичайних ситуацій: Підручник. Харків, 2005. 530 с.
3. Агаєв Н.А., Кокун О.М., Пішко І.О., Лозінська Н.С., Остапчук В.В., Ткаченко В.В. Збірник методик для діагностики негативних психічних станів військовослужбовців: Методичний посібник. К.: НДЦ ГП ЗСУ, 2016. 234 с.

Тетяна Кириченко, Олена Данілова
(Переяслав, Україна)

ДЕСТРУКТИВНИЙ ВПЛИВ ПТСР НА ТИПОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПСИХІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Проблема дослідження психогенних розладів, спричинених психологічною травмою в бойових діях під час локальних бойових дій, які згодом призводять до посттравматичного стресового розладу (ПТСР) у військовослужбовців на віддалених етапах, набуває дедалі більшої актуальності в останні роки; поширеність розладів адаптації зростає [6].

Сучасні соціально - інформаційні стресори воєнного часу, взаємодіючи з природними людськими факторами, раніше зміненими під впливом війни, провокують рецидиви ПТСР та формують розлади соціального стресу поза діагностичними рамками ПТСР або мають патогенний деструктивний вплив на особистість військовослужбовців, які тривалий час перебували в зоні бойових дій.

Адаптація до умов гострого та тривалого бойового стресу вимагає швидкої зміни попередніх стереотипів свідомості та поведінки, без яких виживання в

Посттравматичний стресовий розлад часто проявляється як психосоматичні розлади.

Найпоширенішими психосоматичними розладами є:

1. Псевдоневрологічні розлади: гіперестезія, психогенні головні болі, запаморочення.
2. Судинна дистонія.
3. Функціональні захворювання серця: кардіоміопатія, серцеві аритмії, ішемічна хвороба серця.
4. Псевдоревматизм.
5. Порушення глибини та ритму дихання.
6. Абдомінальні синдроми: порушення апетиту, нудота, блювання, діарея.
7. Урологічні прояви: дизурія, нічний та денний енурез.

8. Сексуальні дисфункції.

9. Шкірні прояви: свербіж, кропив'янка, атопічний дерматит, екзема [4, 6, 7].

Окрім психосоматичних розладів, невротичні розлади можуть виникати також у людей, які опинилися в екстремальній ситуації.

З наукової точки зору, невроз – це захворювання, спричинене впливом важких психотравмуючих обставин, що мають на меті блокувати або знищувати найважливіші, центральні, особистісно значущі цінності та орієнтації.

Неврози – це тимчасові функціональні розлади без органічного ураження мозку. На розвиток неврозів впливають не лише психологічно травматичні ситуації, а й емоційне ставлення.

Механізми психологічного захисту окремої людини не здатні гарантувати, що людина з неврозом адаптується до складної ситуації в межах норми [3, 4, 5, 6, 7].

Перебування людини в екстремальній ситуації, і зокрема участь у військових діях, нерозривно пов'язане з глибокими емоційними та психологічними переживаннями [7].

Як уже зазначалося, постійні емоційні переживання, почуття тривоги та занепокоєння за власне життя та життя близьких можуть призвести до психосоматичних та невротичних розладів [1, 2, 6].

Про існування нерозривного зв'язку між психічним, у випадку емоційного, переживанням та соматичною реакцією. Фокус психосоматичних страждань завжди знаходиться в органі, який, з точки зору індивіда, є найбільш вразливим та важливим для життєвих процесів та виживання організму [1, 5].

Вибір органів по суті вказує на переважну спрямованість захисних та адаптивних механізмів. Тяжкість соматичного розладу зрештою залежить від характеристик стресового переживання, конституції нервової системи людини та всього її життєвого шляху [3].

Соматичні розлади розуміються як симптоми та синдроми розладів у соматичній сфері, що зумовлені індивідуальними психологічними особливостями людини та пов'язані зі стереотипами її поведінки, реакціями на стрес та способом подолання конфлікту [2].

Основним критерієм психосоматичного захворювання є наявність стимулів навколишнього середовища, які пов'язані з початком або погіршенням певного розладу [1, 6].

Психосоматичні розлади включають усі функціональні розлади внутрішніх органів і систем, виникнення та розвиток яких тісно пов'язані з нейропсихіатричними факторами, переживанням гострої чи хронічної психологічної травми або зі специфічними особливостями особистісної та емоційної реакції особи.

Коли емоційний стрес перевищує можливості людини впоратися з ним, різні стресори пошкоджують організм і призводять до психологічних або фізичних захворювань.

У деяких випадках емоційний стрес також може призвести до розвитку хронічних захворювань, тоді як в інших випадках він активує власні системи захисту організму від стресових ситуацій.

Емоційний стрес спочатку виникає як захисна реакція на конфліктну ситуацію і лише за надмірної гостроти або тривалості неминуче призводить до виражених невротичних та психосоматичних порушень.

У разі екстремальної ситуації існують такі можливості для виникнення емоційного стресу:

- ✓ зниження психічної стійкості;
- ✓ розвиток неврозу;
- ✓ розвиток соматовегетативних розладів;
- ✓ розвиток неврозу в поєднанні з соматовегетативними розладами.

Способи боротьби з емоційним стресом:

- 1) невроз без вираженого зв'язку з психосоматичними симптомами;
- 2) психосоматичне захворювання без значних невротичних симптомів.

Наслідками гострого та хронічного емоційного стресу можуть бути різні порушення вищої нервової діяльності, включаючи невротичні розлади, причому початкова стадія має захисний характер та обмежує руйнівну дію емоційного стресу [3].

Невротичні та психосоматичні розлади мають спільну рису: їхнє виникнення та розвиток пов'язані не лише з психогенними, а й з біологічними факторами. Майже всі неврози людини є результатом поєднання психогенних та соматогенних факторів [4].

При розгляді етіології неврозів ряд дослідників [1, 3, 6, 7] зосереджується на факторах біологічної природи (спадковість, конституція, перенесені захворювання).

Найважливішими клінічними факторами невротичних розладів є реакції (афективний шок, невротичні реакції); неврози (стани); невротичний розвиток особистості [3, 4, 6].

Реактивні психози (афективні шоків реакції), що виникають в екстремальних ситуаціях, характеризуються порушеннями психічної діяльності [2, 4].

Типові прояви включають вегетативні та соматичні порушення серцево-судинної, ендокринної та дихальної систем, а також шлунково-кишкового тракту. У деяких випадках соматичні розлади є основною причиною проявів різних захворювань [1, 3].

Численні зарубіжні автори у своїх дослідженнях вказують на існування відкладених наслідків впливу травматичних воєнних подій [7].

За даними американських дослідників С. Саутвік, С. Марган, А. Дарнелл, симптоми посттравматичного стресового розладу (ПТСР) у учасників операції «Буря в пустелі» є відносно легкими після їхнього повернення з Близького Сходу, але їх інтенсивність зростає протягом двох років [1].

Взаємозв'язок бойового досвіду та початком посттравматичного стресового розладу (ПТСР) через два роки свідчить про те, що психопатологічні наслідки травми розвиваються поступово. Обсяг бойового досвіду може бути важливим фактором ризику розвитку ПТСР у майбутньому [4].

Дж. А. Талботт вважає, що посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) проявляється лише через деякий час, що вказує на критичну фазу, на якій слід вживати профілактичних заходів щодо пацієнта. На думку автора, тоді можна зупинити розвиток ПТСР [3].

Американські дослідники (А. Скодол, С. Шварц) вивчали ізраїльських солдатів, які брали участь у бойових діях, і дійшли висновку, що посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) часто пов'язаний з афективними розладами та вживанням психоактивних речовин. Особи з симптомами ПТСР мають підвищений ризик розвитку інших психічних захворювань [5].

Через поранення, травми, інфекційно - соматичні захворювання, імунodefіцит та стресові ситуації війни, організм людини біологічно та психологічно ослаблений і тому не може безболісно перейти до життя в мирних умовах [1, 4, 5].

Отже, проблема посттравматичного стресового розладу у військовослужбовців не обмежується часом, проведеним у бойових діях. Ця проблема насправді стає ще більш значущою одразу після повернення додому.

Психореактивні розлади зазвичай вважаються багатофакторними, де психосоціальні фактори відіграють вирішальну роль [1, 3].

Згідно з дослідженням Б.І. Годереза, люди, які повертаються з військових відряджень, схильні продовжувати оцінювати своє оточення на предмет потенційних небезпек. Дисфорія, що виникає в результаті цього, погіршує їхню працездатність і може призвести до алкоголізму та раптової агресії, зокрема щодо інших членів родини [1].

Довгострокові наслідки бойового стресу вивчалися лише на початку 1980-х років, коли США після війни у В'єтнамі охопила хвиля алкоголізму, наркоманії, злочинності та самогубств. Статистика того часу показувала, що через десять років після закінчення війни кількість ветеранів, які скоїли самогубство, була втричі більшою, ніж втрати американських військових у війні загалом 150 000 осіб. Після серії досліджень вчені дійшли висновку, що причиною цих змін був посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) [1, 5].

З точки зору екстремальних умов, що призводять до розвитку психогенних розладів, війна по суті поєднує психотравматичні фактори, властиві майже всім стихійним лихам.

Психологічні розлади під час бойових дій також спостерігалися у цивільних осіб, які не брали безпосередньої участі в конфлікті, але були свідками подій.

Неминучі наслідки цих дій не одразу усвідомлюються, але на відміну від публічно проголошених героїчних вчинків, через певний час призводять до стійкого почуття страху та провини, що деформує особистість. Особистість «мовчки проектується, незважаючи на всі міжособистісні, особливо сімейні, стосунки, і є частиною емоційного поля» [5].

Вважається, що природна психофізіологічна реакція організму на стрес включає порушення сну, втому, дратівливість та легкі вегетативні дисфункції. Ці адаптивні психологічні реакції проявляються на симптоматичному рівні та потребують профілактичних заходів [2, 4].

Фізичні та психічні перевантаження, а також порушення життєвого циклу, мають величезний вплив на організм у бойових ситуаціях (травми, хвороби, інфекції) і як наслідок таких стресів можуть виникати невротичні реакції [1, 3, 4, 7].

Психічні розлади включають невротичні розлади, а також патохарактерні розлади, афективні шоківі реакції та адиктивну поведінку [4, 7].

До патохарактерних реакцій належать реактивні стани, що проявляються через ситуативно-пов'язані патологічні поведінкові порушення, призводять до соціально-психологічної дезадаптації та можуть поєднуватися з невротичними порушеннями. Типовими ознаками цього є індивідуалізм, відмова від спілкування, порушення міжособистісних стосунків, а також посилення тривожності та депресії [2, 4].

Прояв посттравматичного стресового розладу (ПТСР) не завжди однаковий. Характерні риси симптомів, що виникають після травматичних переживань, в першу чергу пояснюються особистісними типологічними особливостями.

Література:

1. Блінов О. А. Бойова психічна травма: монографія. Київ: Талком, 2020. 700 с.
2. Везерс Ф.В., Бовін М. Дж., Лі Д.Дж., Слоун Д.М., Шнурр П.П., Калупек Д.Г., Кін Т.М., & Маркс Б.П. Шкала посттравматичних стресових розладів, керована лікарем, для DSM-5 (CAPS - 5): розвиток і початкова психометрична оцінка у військових ветеранів. *Психологічна оцінка*, 30(3). 2018. С. 383-395.
3. Берегова О.В., Коваль К.І. Діагностика та корекція посттравматичного стресового розладу у жителів країни, що перебуває у стані військового конфлікту. *Психологія особистості*. 2022. Вип. 42. С. 113-118.
4. Корольчук М.С., Крайнюк В.М. Соціально-психологічне забезпечення в звичайних та екстремальних умовах: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Ніка-Центр, 2016. 580 с.
5. Попелюшко Р. П. Причини виникнення та механізм розвитку ПТСР у комбатантів. *International Scientific-Practical Conference Actual que stions and problems of development of social sciences*. Kielce: Holy Cross University. 2019. С. 95-98.

6. Тімченко О.В. Синдром посттравматичних стресових порушень: концептуалізація, діагностика, корекція та прогнозування: монографія. Х.: Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2020. 268 с.
7. Юрченко В.М. Психічні стани людини: систематичний опис. Рівне, 2006. 574 с.

Тетяна Кириченко, Володимир Дубина
(Переяслав, Україна)

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПІДВИЩЕННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ – УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Стресостійкість, як правило, вивчається як особливість особистості, що зумовлює високу ефективність діяльності. Під стресостійкістю мається на увазі індивідуально особистісне властивість, що забезпечує опірність організму і психіки сильним зовнішнім і внутрішнім подразникам.

Багато досліджень розуміють стресостійкість як інтегративну властивість особистості з її певною психологічною структурою. Одночасно немає єдиної точки зору, які компоненти психічної діяльності людини формують зміст стійкості до стресів. У деяких наукових працях щодо стресостійкості можна бачити перерахування різноманітних властивостей особистості, які зумовлюють стресостійкість.

Два значних комплексних елемента (психофізіологічний та соціально-психологічний) дають можливість виявити структурний характер цього феномена. Для надзвичайних ситуацій, які провокують виникнення у людини стресової чи психічної напруги, роль особливостей нервової системи значно зростає, і головне значення починають мати її природні вроджені властивості. Психофізіологічний компонент пов'язаний з генетично певними характеристиками реакції індивіда вплив екстремальних чинників: індивідуально-типологічними властивостями центральної нервової системи (сила нервової системи); рухливістю та врівноваженістю нервових процесів.

Стрес проходить три стадії (фази):

1. Емоційна реакція тривоги (коли на людину впливає якийсь дратівливий фактор середовища і формується перша реакція організму у відповідь). Ступінь опірності організму зовнішнім факторам падає, поведінка змінюється на діаметрально протилежну. Наприклад, пасивна, витримана людина стає агресивною. Тривалість цієї фази має індивідуальні особливості: в одних військовослужбовців напруга виникає кілька хвилин, в інших акумуляція тривоги здатна тривати протягом кількох тижнів.

2. Опір та адаптація. На цій стадії організм максимально активізується, підвищується його опірність подразнику. Так як стресовий фактор має вплив, протяжний за часом, то організм поступово адаптується до нього.

3. Виснаження. За тривалого впливу стресора власні енергетичні ресурси людини вичерпуються.

Враховуючи вид стресора і характер його впливу, виділяють різні категорії стресу, у найзагальнішій класифікації - фізіологічний стрес та психологічний стрес; інформаційний, емоційний комунікативний. Фізіологічним стресом вважають фізіологічні реакції організму людини на вплив стресорів.

Психологічний стрес має деякі відмінні від фізіологічного стресу особливості, зокрема, у розвиток психологічного стресу не потрібні реальні події. Вплив надають події, які можуть настати і які лякають людину, формуючи сукупність внутрішніх переживань.

Інформаційний стрес з'являється у відповідь інформаційні перенасичення, коли військовослужбовець втрачає здатність вирішувати поставлене перед ним службове завдання, тому що не встигає приймати професійні, вивірені, адекватні рішення в умовах дефіциту часу. Також причинами його появи може бути і нестача інформації, що веде до стану невизначеності в ситуації, іфрустрації, надмірно часте чи неочікуване внесення змін до певних базових параметрів діяльності професійного характеру.

Емоційний стрес при виконанні професійних робіт з'являється при реальній або передбачуваній небезпеці, у випадках конфліктів або припинення ділових відносин з товаришами по службі або конфлікті з вищим командуванням, при переживанні різноманітних принижень, почуття провини, образи, гніву та інше. В умовах конфліктних ситуацій відбувається наростання та акумуляція негативних емоцій, а також різке зниження антистресорних позитивних емоцій.

У руслі нашого дослідження розглядаємо «синдром емоційного вигорання». Це поняття було розкрито як синдром, що включає симптоми загальної фізичної втоми і розчарованості в професіях альтруїстичного змісту.

Н. Фройденбергер, працюючи в якості психіатра, спостерігав за великою кількістю пацієнтів, які відчували постійне емоційне виснаження, втрату мотивації та працездатності. Цей процес протікав близько року та супроводжувався низкою розумових та фізичних симптомів. Для позначення стану розумового виснаження вчений використав термін «вигорання» [5, 9].

Очевидно, що явище «вигорання» притаманно дуже широкому колу професій, його маркерами є: збільшення кількості прогулів, стан депресії, почуття суб'єктивного неблагополуччя тощо. Зарубіжні дослідження виявили, що професійна діяльність лікарів, вчителів, військових, пілотів найбільшою мірою схильні до впливу феномена «вигорання».

Реакцією появи нового поняття був величезний потік публікацій психологів практиків у різних професійних сферах. Насамперед, це були представники професій у системі «людина - людина» від яких вимагалася у роботі емоційна залученість (освіта, медицина, соціальне обслуговування та інших.).

Останніми роками теоретичні та практичні розвідки щодо проблеми емоційного вигорання активно прогресують. Найбільш вживаним є термін «вигорання» даний С. Маслач, який визначає вигорання як «синдром емоційного виснаження, деперсоналізації та зменшення особистісних досягнень, що виникає у індивідів, які працюють у системі «людина-людина» [6, 8].

Емоційне виснаження – це спустошення емоційних ресурсів особистості. Деперсоналізація – це розвиток негативних, байдужих установок стосовно людей, із якими працюють [2, 6]. Зменшення особистісних досягнень, тенденція оцінювати свою власну роботу негативно, тобто вважати, що мети не досягнуто супроводжується почуттям незадоволеності та низькою самооцінкою [1, 4].

Незважаючи на наявні відмінності у визначеннях «емоційного вигорання» для всіх них загальними є такі елементи: дисфоричні симптоми, які більше включають емоційне, ніж психічне виснаження. До них також відносяться негативні установки щодо інших, зменшення продуктивності та ефективності діяльності; невідповідність між очікуваннями та емоційними вимогами, що вимагає діяльність [3, 9].

Багато дослідників розглядають вигорання як стан, пов'язаний з роботою, що виникає у «нормальних» індивідів, які не страждають на психопатологію і раніше функціонували на адекватному рівні.

Однак є й інша думка. Р.І. Торнтон запроваджує розуміння поняття «вигорання» як індивідуального способу подолання стресу. З точки зору автора, якщо індивід використовує адекватний спосіб подолання стресової ситуації, то ймовірність виникнення психічного вигорання зменшується. Натомість, використання неадекватного способу подолання стресової ситуації призводить до формування феномену психічного вигорання [4, 8].

Стресова ситуація у суспільстві, викликана екстремальними ситуаціями, яка є наслідком ламання стереотипів, зміни системи ціннісних орієнтацій, що значною мірою впливає на психічне і психологічне здоров'я як дорослого, так і підростаючого покоління. Розповсюдження психічних і, насамперед, соціально стресових розладів серед усіх верств суспільства настільки велике, що навіть при максимальних зусиллях психологів, не в змозі надати всім, хто потребує дієвої психотерапевтичної та психокорекційної допомоги [3, 4, 5].

Аналіз літератури показує, що у процесі переживання екстремальної ситуації, виникають емоційні чи смислові психологічні перешкоди, бар'єри, які мають характерні особливості для кожного індивіда [6, 9].

Так, зокрема, бар'єр напружених психічних станів виникає в результаті переживання людиною збудження, хвилювання, збентеження, сумніву, втоми або перевтоми, обурення, перезбудження, занепокоєння, роздратування, гніву, образи, прикrostі, невпевненості, розчарування, переляку, нервування [8].

Інтегральною характеристикою, що поєднує особливості всіх стратегій подолання психологічних труднощів у кризовій ситуації є:

- психологічна стійкість, яка включає стійкість індивідуальної свідомості особистості, що проявляється в резистентності психіки і пов'язану з її стабільністю і мінливістю;
- динамічні процеси, що є невід'ємною рисою психічної стійкості і лежить в основі індивідуальних проявів емоційної стійкості, стійкості до стресів, саморегуляції психічних процесів і стійкості мотиваційної сфери [2, 4].

Необхідно відзначити, що особистість у відповідь на моральну та невротичну тривогу намагається відновити порушену рівновагу, зменшити емоційну напруженість та набуту психологічної стійкості. Мобілізація внутрішніх сил, що відбувається під впливом деструктивних факторів, призводить до пошуку резервів заповнення недостатнього внутрішнього потенціалу. Такий розвиток можливий за допомогою стратегії подолання [1, 5, 7].

Аналіз психологічної літератури показав, що під стилем реагування на стрес розуміється параметр індивідуальної поведінки, який характеризує способи взаємодії людини з різними складними ситуаціями і виявляється або у формі психологічного захисту від неприємних переживань, або у вигляді конструктивної активності особистості, спрямованої на вирішення проблеми [3, 4].

У зарубіжній психології для позначення специфіки цих способів поведінки використовуються терміни «копінг» (справлятися з чимось, наприклад, проблемною ситуацією) і «захист» (захист від чогось, наприклад, від неприємних переживань) [1, 7].

Механізми захисту онтогенетично розвиваються як способи компромісного співіснування індивіда із зовнішньою соціальною реальністю, ефективною адаптацією, збереження біологічного, інтрапсихічного та поведінкового гомеостазу [3, 6].

Основа конструктивних способів подолання конфліктів і труднощів кризової ситуації становлять механізми психологічної саморегуляції, найголовнішими завданнями яких вважаються: досягнення реалістичного пристосування до навколишнього світу, реалістична оцінка екстремальної ситуації, вміння пожертвувати власними, ситуативним, здатність розуміти проблему.

Провідна функція, на думку багатьох дослідників, належить захисним процесам, що полягає в уявленні часу для підготовки до більш продуктивних способів подолання складної ситуації. За дослідженнями А. Маслоу, адекватна поведінка, яка підвищує адаптивні можливості людини – це реалістична, гнучка, що

включає довільний вибір, в якій людина прагне до самоактуалізації, досконалості та реалізації своїх потенційних можливостей [2, 10].

Отже, дослідники під терміном «стресостійкість» розуміють такі його складові як: емоційна стійкість, психологічна стійкість до стресу, резистентність, фрустраційна толерантність [3, 4, 10].

Закономірності індивідуального розвитку не можуть бути повністю виявлені, якщо розглядати це поняття лише як збереження певних станів. Стійкість на відміну збереження носить активний характер, як зауважує О. М. Кокун, це є момент опору, який виявляє дана система до зовнішніх впливів. Коли вплив короточасний, одиничний, тоді стійкість проявляється в тому, наскільки швидко система повернеться до колишнього стану. Якщо впливи тривалі у часі чи багаторазово повторюються, то стійкість проявляється у тому, що система перетворюється з одного стану на інший [9].

Найважливішим компонентом психічного здоров'я особистості є стресостійкість як здатність протистояти стресу, самостійно долати проблеми, що виникають на шляху її духовного зростання та фізичного самовдосконалення [10]. У цьому контексті формування стресостійкості є важливою умовою збереження психічного здоров'я.

Стресостійкість є якістю особистості, завдяки якій вона може протистояти стресовим факторам в умовах певного періоду часу, необхідного для утворення таких внутрішніх умов, при яких подразник не буде нести якусь небезпеку. Дозволяє переносити стресові ситуації без негативних наслідків для діяльності особистості та оточення.

Література:

1. Бардин Н.М., Жидацький Ю.Ц., Кіржецький Ю.І. Стресостійкість: навчальний посібник / за ред. Я.М. Когута. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 204 с.
2. Іванова Ю.В. Особистісні чинники формування стресостійкості. Педагогічний процес: теорія та практика. 2019. Т. 1(62). С. 52-57.
3. Кудінова М.С. Порівняльний аналіз понять «стресостійкість» та «емоційна стійкість». Теорія і практика сучасної психології. 2016. Вип. 1. С. 22-28.
4. Макарова О.П., Червоний П.Д. Сутність стресу та його вплив на організм людини в екстремальних умовах. Габітус. 2023. Вип. 46. С. 222-226.
5. Наугольник Л.Б. Психологія стресу: підручник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. 324 с.
6. Овсяннікова Я.О. Теоретико-методологічні підходи до аналізу понять емоційної, психологічної стресостійкості. Проблеми екстремальної та кризової психології. 2019. Вип. 6. С. 85-94.
7. Олійник О.О. Психологічний аналіз поняття стресостійкості. Вісник Харківського університету. 2014. № 617. С. 96-100.
8. Предко В.В., Сомова О.О. Вплив війни на зміну рівня стресу та стратегій збереження життєстійкості українців. Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія «Психологія». 2022. Т. 33 (72). № 4. С. 89-98.
9. Стивен М. Саутвік, Денніс С. Чарні, Джонатан М. ДеП'єрро. Резилієнтність: мистецтво долати найбільші виклики життя. Львів: Галицька видавнича спілка, 2022, 365 с.
10. Стороні М. Стресостійкість. Прості поради, як жити в сучасному світі / пер. з англ. Олени Замойської. Київ, Книголав, 2022. 272 с.

Марина Радченко
(Київ, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ

Сучасні трансформації вищої освіти, зумовлені розвитком цифрових технологій і наслідками глобальних криз (зокрема пандемії та воєнних подій), актуалізують проблему професійного самовизначення студентської молоді. Змішане навчання, яке поєднує традиційні та дистанційні форми, створює не тільки нові можливості, але й нові виклики для розвитку професійної ідентичності майбутніх фахівців.

Метою нашої є визначення психологічних особливостей процесу професійного самовизначення студентів у контексті змішаного навчання та окреслення умов його ефективної підтримки.

Професійне *самовизначення* розглядається як динамічний процес усвідомлення своїх здібностей, цінностей, мотивації та перспектив професійного розвитку. Результатом його є становлення особистісної позиції щодо майбутньої професійної діяльності [1, с. 56]. Змішане навчання впливає на цей процес через зміну структури взаємодії: зростає роль саморегуляції, внутрішньої мотивації, цифрової компетентності. Змішане навчання створює новий контекст, у якому поєднуються переваги очного спілкування з можливостями цифрових платформ. Проте така форма потребує високого рівня самоорганізації, відповідальності та внутрішньої мотивації.

Серед психологічних труднощів студентів на шляху професійного самовизначення в умовах змішаного навчання можемо відмітити такі, як: недостатня сформованість навичок самоорганізації; дефіцит живого

професійного спілкування та зворотного зв'язку від викладачів і групи; розмитість професійних орієнтирів у віртуальному середовищі [3, с. 48].

Разом із тим змішане навчання надає нові можливості для індивідуалізації освітнього процесу, розвитку навичок самоменеджменту та цифрової компетентності. Важливими психологічними умовами підтримки професійного самовизначення є: тьюторський супровід студентів; формування освітнього середовища, сприятливого для професійних проб; підтримка позитивного емоційного клімату; застосування інтерактивних методів (кейси, рольові ігри, проекти) [2, с. 189].

Необхідно відмітити, що професійне самовизначення студентів у процесі змішаного навчання відбувається в умовах поєднання традиційної взаємодії та цифрового освітнього середовища. Це потребує урахування *індивідуально-психологічних* особливостей студентів, які впливають на стиль пізнавальної активності, мотивацію, рівень саморегуляції та адаптації до нових форм навчання.

Згідно з теорією професійних типів Дж. Голланда [4, с. 49-56], існує взаємозв'язок між типом особистості та професійним середовищем. Оптимальне поєднання цих двох складових забезпечує задоволеність навчанням і успішність професійного самовизначення. У змішаному навчанні цей зв'язок набуває особливого значення, адже цифрове середовище по-різному задовольняє потреби представників різних типів.

Так, *реалістичний* тип (Realistic) характеризується орієнтацією на практичну, предметну діяльність. Студенти цього типу можуть відчувати труднощі через обмеження безпосередніх практик. Для їх підтримки доцільно використовувати віртуальні лабораторії, моделювання виробничих ситуацій, симуляційні вправи.

Інтелектуальний тип (Investigative) має схильність до аналітичного мислення та дослідницької активності. Такі студенти добре пристосовуються до змішаного навчання, цінують гнучкість і можливість самостійного пошуку інформації. Оптимально залучати їх до проектних і науково-дослідних завдань.

Артистичний тип (Artistic) відзначається творчістю, емоційністю та вираженням прагненням до самореалізації. Для представників цього типу дистанційна складова може викликати емоційне виснаження через відсутність живої взаємодії. Їхня активність підтримується через мультимедійні творчі завдання, онлайн-презентації, колективні арт-проекти.

Соціальний тип (Social) зорієнтований на взаємодію, допомогу, навчання інших. Студенти цього типу часто мають труднощі в умовах дистанційного спілкування. Їхню залученість підвищують групові онлайн-дискусії, інтерактивні форми роботи, участь у волонтерських ініціативах.

Підприємницький тип (Enterprising) схильний до лідерства, ініціативності, організаційної активності. Такі студенти ефективно проявляють себе в онлайн-проектах, стартапах, студентському самоврядуванні. Для них важливо забезпечити можливість самопрезентації й публічного визнання досягнень.

Конвенційний тип (Conventional) орієнтований на чітку структуру, правила й порядок. Представники цього типу віддають перевагу стабільним і передбачуваним умовам навчання. Вони краще адаптуються, якщо онлайн-курси мають чіткий графік, стандартизовані вимоги й зрозумілу систему оцінювання.

Спробуємо узагальнити все вищезазначене у таблиці1 «Відповідність навчального середовища потребам певного типу особистості»

Табл. 1

Відповідність навчального середовища потребам певного типу особистості

№п/п	Тип особистості	Характеристика типу	Адаптація до умов змішаного навчання	Психологічна підтримка
1.	Реалістичний тип (R – Realistic)	Орієнтація на практичну діяльність, роботу з технікою, предметами, конкретними результатами.	Можуть відчувати дефіцит практичних занять, лабораторних робіт, безпосереднього контакту з матеріальним об'єктом праці	Моделювання професійних ситуацій через віртуальні лабораторії, VR/AR-технології, виробничі кейси.
2.	Інтелектуальний тип (I – Investigative)	Аналітичне мислення, схильність до дослідницької роботи, наукового пошуку	Добре адаптуються, цінують можливість самостійної роботи, онлайн-доступ до наукових баз, дистанційні конференції.	Створення умов для індивідуальних дослідницьких завдань, онлайн-наукових дискусій
3.	Артистичний тип (A – Artistic)	Креативність, інтуїція, потреба у вираженні через мистецтво, мову, образ	Можуть відчувати емоційний вакуум через відсутність живої творчої взаємодії, реакції аудиторії	Залучення до творчих онлайн-проектів, мультимедійних презентацій, колективних мистецьких платформ
4.	Соціальний тип (S – Social)	Спрямованість на взаємодію, допомогу іншим, навчання, виховання, підтримку.	Часто переживають нестачу безпосереднього спілкування, труднощі в емоційному контакті	Активні групові онлайн-дискусії, волонтерські чи навчально-практичні ініціативи, розвиток емпатійної комунікації у віртуальному середовищі

5.	Підприємницький тип (E – Enterprising)	Лідерство, комунікабельність, здатність впливати, організовувати.	Добре проявляють себе у проєктній діяльності, але потребують публічного визнання та взаємодії.	Участь у стартапах, онлайн-дебатах, організація навчальних ініціатив, студентського самоврядування.
6.	Конвенційний тип (C – Conventional)	Схильність до чітких структур, правил, порядку, алгоритмів.	Комфортно почуваються, коли навчальний процес добре організований, із чіткими вимогами й дедлайнами.	Створення структурованих курсів, зрозумілих систем оцінювання, стабільного розкладу

Отже, професійне самовизначення студентів у змішаному навчанні виступає показником їхньої зрілості, самостійності та психологічної готовності до майбутньої діяльності. Його ефективність забезпечується поєднанням гнучких форм навчання з психологічною підтримкою, що стимулює внутрішню мотивацію, рефлексію та усвідомлений вибір професійного шляху. Крім того, професійне самовизначення студентів у змішаному навчанні залежить не лише від зовнішніх освітніх умов, а й від відповідності між типом особистості та форматом навчальної взаємодії. Так, для соціального та артистичного типів важливо забезпечити емоційний контакт і спільну творчість; для інтелектуального й реалістичного — потрібна дослідницька автономія й практична реалізація; для підприємницького необхідно розширювати можливості ініціативи та лідерства, а конвенційному надати чітку структуру й порядок. Таким чином, змішане навчання створює диференційоване поле самовизначення, де кожен тип особистості потребує власних психологічних умов для гармонійного професійного розвитку. Оптимізація освітнього середовища з урахуванням типології Дж. Голланда сприятиме розвитку професійної ідентичності, підвищенню мотивації до навчання та формуванню усвідомленого професійного вибору.

Література:

1. Людина і світ професій: навч.-метод. посіб. / [О. В. Мельник, О. Л. Морін, Л. А. Гуцан, С. М. Дятленко, І. І. Ткачук, З. В. Охріменко, О. М. Пархоменко, Л. І. Гриценко; за ред. О. Л. Мельника]. – Івано-Франківськ: "НАІР", 2015. – 160 с.
2. Радченко, М., Прожога, І. (2025). Особливості соціально-психологічного стану студентів ЗВО в умовах змішаного навчання. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*, 1(56), 188-191
3. Сейдаметова, С. А., & Кочарян, А. С. (2021). Психологічні аспекти змішаного навчання у вищій школі. *Психологія і суспільство*, 2(84), 45-52.
4. Holland, J.L. (1997) *Making Vocational Choices: A Theory of Vocational Personalities and Work Environments*. 3rd Edition, Psychological Assessment Resources, Odessa. p. 186

СЕКЦІЯ: СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ ТА МЕДІА

Наталія Ковтун
(Черкаси, Україна)

ПРИНЦИПИ ПРОПАГАНДИ В ІСТОРИЧНОМУ ВИМІРІ

Зародки пропаганди були відомі з прадавніх часів. Ще давні римляни використовували термін «пропаганда» для позначення просвітницької діяльності, коректного й аргументованого викладу своїх поглядів та думок з одночасним уважним сприйняттям поглядів опонента, переконуванням його силою правди і логіки. Згодом акцент робили на політико-ідеологічній функції пропаганди [4, с. 581].

Розвиток військового мистецтва незмінно також супроводжувався вдосконалюванням форм пропагандистського впливу. Так, у військовому трактаті китайського філософа і військового діяча Сунь-Цзи були перші спроби узагальнити досвід ведення бойових дій не лише на полі бою, а й за допомогою морально-психологічних прийомів ослаблення супротивника. Найкращим пропагандистом у Давньому Римі вважали Сократа, а зразком пропаганди його відомий «Сократівський діалог». У середні віки із посиленням християнства та ісламу посилювалася роль релігійного чинника. У цей період пропагандистські прийоми застосовувалися під час хрестових походів та «святих війн» (джихад, газават) [5, с. 5].

Після винайдення друкарського верстату Й. Гутенберга у XV ст. розпочалася ера друкованої пропаганди. Зокрема, під час наполеонівських війн активного поширення набуло використання пропагандистських листівок та газет. В армії Наполеона була власна похідна друкарня, що могла випускати листівки значними на ті часи тиражами – до 10 тис. примірників за добу. На сторінках наполеонівської преси одержали широке поширення такі методи, як замовчування та дезінформації, заборона писати про революцію, підкуп іноземної преси тощо [5, с. 5]. Проте найбільшого розквіту набула пропаганда у XX столітті. Тому коротко схарактеризуємо в нашій роботі погляди на принципи пропаганди відомих діячів минулого століття.

Аналіз наукової літератури з означеної проблеми засвідчив, що дослідженням принципів пропаганди в різні історичні епохи займався багато українських науковців: І. Бондаренко [1], М. Денисов [2], С. Дмитрашко [3], В. Лизанчук [4], Д. Павлов [6–7] та багато інших. Зокрема, В. Лизанчук у посібнику «Інформаційна безпека України: теорія і практика» присвятив цілий розділ аналізу просвітницької та маніпулятивної пропаганди, де торкався й опису принципів пропаганди в різні історичні періоди [4, с. 578]. Концепцію пропаганди С. Чахотіна з проекцією на «рашизм» досліджувала українська вчена І. Бондаренко, яка схарактеризувала малодосліджені аспекти наукової спадщини С. Чахотіна стосовно форм впливу політичної пропаганди на маси з проекцією на модули російської пропаганди [1]. С. Дмитрашко вивчав особливості реалізації пропагандистських принципів в нацистській Німеччині у 30-40 рр. XX ст., зокрема аналізував політико-комунікативні й соціально-психологічні методи управління масовою свідомістю. М. Денисов описав основні принципи фашистської пропаганди [3]. Д. Павлов у своїх працях розглядав технології та принципи пропаганди з позиції її ефективного здійснення [6-7].

Нам імпонує підхід цього дослідника стосовно диференціації принципів пропаганди, які він аналізує на основі ідеологічного, комунікативного та психологічного підходу [7, с. 189]. Так, комунікативний підхід Д. Павлов пов'язує із іменем Г. Лассуелла, який досліджував специфіку пропаганди під час Першої світової війни. У 1927 р. він опублікував свою монографію «Техніка пропаганди у світовій війні», де описав низку стратегій, які використовували обидві сторони: стратегія поділу ворога; стратегія деморалізації ворога, стратегія звинувачення ворога у звірствах тощо [5, с. 5]. Комунікативний підхід В. Лассвелла ґрунтується на запозиченні основних принципів з Аристотелевої риторики та груповому характері пропагандистського впливу [7, с. 189].

Крім того, Г. Лассуелл сформулював три тактичних принципи успішного застосування пропаганди: 1) мають поширюватися такі повідомлення, які зможуть викликати інтерес певних груп; 2) мають обиратися такі повідомлення, які здатні анулювати небажані ідеї, які не можуть бути замовлені; 3) мають застосовуватися такі повідомлення, які не викличуть спростування до тих пір, поки мета пропаганди не буде реалізована; це також означає, що пропагандистські матеріали в одному контексті для однієї і тієї ж публіки не мають містити протиріччя [7, с. 190]. Американська наукова школа Г. Лассуелла стала першою, яка спеціально досліджувала проблеми пропаганди.

Ідеологічний підхід, який, на думку Д. Павлова, репрезентований теоретичною спадщиною В. Леніна. Д. Павлов виокремлює понад 20 принципів пропаганди, сформульованих вождем більшовизму. У загальних рисах передаємо сутність ключових із них [7, с. 190-192].

Так, відповідно до переконань В. Леніна, пропаганда має бути простою, чіткою та продуманою, з ідейним змістом; здійснюватися через широку мережу засобів пропаганди; бути організованою, централізованою та підпорядковуватися керівному органу; її потрібно здійснювати в одному дусі та спрямовувати в найширші маси; уміти без фраз та вигуків, із фактами й цифрами в руках розтлумачити питання ідеології та практики соціалізму; використовувати такі крилаті слова, які з дивовижною влучністю виражають суть досить складних явищ. Також, на думку вождя більшовиків, пропагандистські гасла повинні мати «під собою ґрунт, відповідати політичному моменту»; має бути поменше політичної тріскотні, а більше уваги приділеного простим, але живим, узятим із життя перевіреним фактам; до мас треба навчитися

підходити особливо терпляче й обережно, щоб вміти зрозуміти особливості, своєрідні риси психології кожного шару, професії тощо цієї маси», також «уся пропаганда має пристосовуватися до індивідуальних і місцевих умов, бути побудована на політичному досвіді господарського будівництва, на економічних досягненнях, на задоволенні соціальних потреб; пропаганда має перевиховувати маси через залучення до партійного та господарського будівництва», «пропагандистські ідеї мають подаватися щоразу з новими даними, новими прикладами, новою обробкою», пропагандист має допомогти зрозуміти їх. Щодо умов впровадження пропаганди, то, згідно з переконаннями В. Леніна, «пропаганда має бути систематичною, всеохоплюючою, діяти через мережу постійних пропагандистів, які мають бути професіоналами своєї справи, їх потрібно відбирати зі здатних для цього людей та спеціально готувати» [7, с. 191].

Також В. Ленін диференціював пропаганду й агітацію, «яка є продовженням та конкретизацією пропаганди. Якщо пропаганда дає багато ідей малій кількості людей, то агітація роз'яснює одну ідею багатьом, агітація має бути індивідуалізована, але тактика й політична діяльність має бути єдина». Однак, на думку ідеолога більшовизму, «мистецтво будь-якого пропагандиста і будь-якого агітатора полягає в тому, щоб найкращим чином вплинути на певну аудиторію, роблячи для неї відому істину, можливо, більш переконливою» [7, с. 192].

Психологічний підхід стосовно виокремлення принципів пропаганди, відповідно до поглядів Д. Попова, репрезентований у теорії та практиці німецького нацизму. Ідеться про принципи маніпулятивної пропаганди теоретика пропаганди Й. Геббельса [7, с. 192-194]. Ось головне із його цитат: «Брехня, сказана сто разів, стає правдою. Ми досягаємо не правди, а ефекту. Звичайні люди зазвичай набагато примітивніші, ніж ми уявляємо. Пропаганда, по суті, завжди повинна бути простою і повторюваною без кінця» [5, с. 8].

Основними ознаками пропаганди, на його думку, були: розмах, простота, концентрація та повна відсутність правди. Учений В. Лизанчук основні принципи пропаганди Й. Геббельса зводить до таких: «Пропаганда має бути спланована і вестися з однієї інстанції; тільки авторитет може визначити, має бути результат пропаганди істинним чи фальшивим; чорну пропаганду використовують, коли біла неможлива або вона не має належного ефекту; пропаганда має характеризувати події та людей відмітними фразами чи гаслами; для кращого сприйняття пропаганда повинна викликати інтерес в аудиторії і передаватися через привабливе увазі середовище комунікації [4, с. 598].

Для впровадження ідеологічних настанов у пропагандистській діяльності Й. Геббельс рекомендував дотримуватися наступних кроків: «насичені постійні обіцянки; багаторазове повторення; різкі заголовки; внутрішня інформація, яка може не відповідати різким заголовкам; цензура; агресія по відношенню до іншої точки зору; орієнтація на натовп; навіювання; захоплення всієї свідомості людини [7, с. 194]. Саме Й. Геббельс розробив комплекс пропагандистської роботи з різними прошарками населення, приділяючи особливу увагу роботі з молоддю й підлітками.

Теорія пропаганди Г. Геббельса стала силою, що привела до влади в Німеччині нацистів, бо її підтримував ідеолог нацизму А. Гітлер. Прихід до влади в Німеччині націонал-соціалістичної партії в березні 1933 року дав у руки А. Гітлера і його наближених потужний адміністративний ресурс, завдяки якому пропаганда перетворилася в головне знаряддя внутрішньої політики нової правлячої партії, в основі якої лежали ідеї шовінізму, соціалізму та антисемітизму [5, с. 8]. На думку С. Дмитрашко, у нацистській Німеччині існувало комплексне використання інформаційної війни, дезінформації, пропаганди й агітації, де пропаганда носила всеохоплюючий характер, була адаптована до вимог ситуації та застосовувались технічні засоби, що посилювали вплив на великі групи людей і великі території [3, с. 16]. Резюмуючи викладене вище, можемо констатувати, що існує кілька підходів до диференціації принципів пропаганди. Основними з них є: комунікативний (в його основі концепції американської школи пропаганди), ідеологічний, представлений ідеями більшовизму В. Леніна, та психологічний або маніпулятивних, репрезентований у теорії та практиці німецького нацизму.

Історичні факти незаперечно свідчать про високий рівень, якого досягла теорія і практика пропаганди у XX ст. На жаль, її головні загрозливі ідеї знайшли активне впровадження й на початку нового тисячоліття. Інформаційно-психологічний вплив набув нових гібридних форм та призвів до страшних наслідків, свідками яких ми є нині. А тому вивчення технології здійснення пропаганди в умовах цифрового світу та повномасштабного вторгнення росії на Україну потребує подальшого студіювання, що і стане в подальшому предметом нашого дослідження.

Література:

1. Бондаренко І. С. Соціальнокомунікаційна концепція пропаганди фашизму С. Чахотіна: проєкція на «рашизм». *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2022, № 4 (52). С. 90-96.
2. Денисов М. Шість принципів фашистської пропаганди. URL: creativpodiya.com (дата звернення: 10.03.2024).
3. Дмитрашко С. А. Стратегії впливу на масову свідомість у націонал-соціалістичній Німеччині. *Вісник Національного технічного університету «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. Випуск 2 (38) 2018 С. 12-17.
4. Лизанчук В. Інформаційна безпека України: теорія і практика: підручник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 728 с.

5. Юськів Б. М. Опорний конспект лекцій з дисципліни «Інформаційні війни» для студентів спеціальності 7.030404 «Міжнародна інформація». Рівне: РІС КСУ, 2003. 55 с.
6. Павлов Д. Особливості технологій політичної пропаганди. *Грані*. 2018. Т. 21, № 2. С. 141-149.
7. Павлов Д. Принципи пропаганди як умови ефективного здійснення. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2018. Випуск 16, С. 189-195.

СЕКЦІЯ: СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Людмила Булана
(Переяслав, Україна)

МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА УРОКАХ ТЕХНОЛОГІЙ

Штучний інтелект є однією з провідних тенденцій у розвитку сучасної освіти. Його впровадження в навчальний процес не лише сприяє ефективнішій роботі педагогів, але й допомагає здобувачам освіти розвивати цифрову компетентність, критичне мислення та інші важливі навички XXI століття.

Штучний інтелект (ШІ) являє собою галузь інформатики, яка займається розробкою інтелектуальних машин, здатних виконувати завдання, що зазвичай, потребують людського мислення, а подекуди навіть перевершують можливості людини. Серед таких здібностей можна виділити високу швидкість математичних обчислень, миттєве знаходження довідкових даних в інтернеті та багато іншого [1].

У контексті наукового визначення ШІ представляє собою підрозділ інформатики, пов'язаний із автоматизацією осмисленої поведінки та машинного самонавчання. Системи штучного інтелекту створено з метою здобуття знань на основі досвіду, розпізнавання закономірностей і прийняття рішень на основі вхідних даних.

Основу технологій штучного інтелекту складають методи машинного навчання, обробка природної мови, робототехніка, експертні системи й багато інших. Основним завданням досліджень у цій сфері є створення машин, здатних розуміти, мислити та навчатися подібно до людей, застосовуючи ці властивості для покращення життя суспільства та вирішення складних проблем.

Сучасна освітня система світу переживає період активної цифрової трансформації, у якій провідну роль відіграють технології штучного інтелекту (ШІ).

Серед найпоширеніших програм і сервісів штучного інтелекту, які можна ефективно інтегрувати в шкільне середовище, варто згадати такі інструменти: ChatGPT, GitHubCopilot, Canva, генератори зображень (DALL-E, Bing ImageCreator, Leonardo AI), Grammarly, QuillBot, а також платформи для перевірки коду, такі як Replit і Codeium.

Зокрема, ChatGPT є мовною моделлю, створеною компанією OpenAI, яка здатна виконувати функції віртуального асистента під час навчального процесу. Цей інструмент може стати корисним як для вчителів у розробці дидактичних матеріалів, тестів або конспектів уроків, так і для учнів у вирішенні навчальних завдань. З його допомогою можна отримувати пояснення складних тем, створювати проекти або запитувати підказки. Завдяки тому, що завдання формулюються природною мовою, ChatGPT є зручним навіть для учнів середньої школи, за умови дотримання попередньо встановлених правил використання [4].

Основні способи інтеграції ChatGPT у освітній процес:

- Підтримка навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти (розвиток навичок пошуку інформації, критичного її аналізу та перевірки достовірності).
- Генерація навчальних завдань і тестів ChatGPT (значна економія часу для вчителя та можливість швидкої адаптації завдань до рівня підготовленості здобувачів).
- Розвиток творчого мислення (технології сприяють розвитку уяви, мовленнєвої компетентності та креативності).
- Підготовка до створення цифрових продуктів (учні отримують навички планування власної роботи, замість того щоб лише слідувати заданим інструкціям).
- Диференціація навчання (кожен учень працює в своєму темпі, але тема залишається єдиною для всього класу, забезпечуючи взаємодію та індивідуальний підхід до навчання).
- Розвиток цифрової етики (підвищення рівня критичного мислення та формування навичок ефективної роботи з інформацією).

Ефективним інструментом для інтеграції у середовище програмування є GitHubCopilot, що має функціонал автоматичного генерування фрагментів коду, керуючись коментарями або текстовими описами, які надає користувач. У контексті загальної освіти, особливо для учнів 5–6 класів, цей засіб може слугувати ефективним доповненням для ознайомлення з базовими принципами програмування. Зокрема, його доцільно застосовувати для створення елементарних програм на платформах Scratch або мовою Python, а також для навчання аналізу помилок у коді з метою підвищення розуміння ключових аспектів алгоритмічного мислення [5].

Переваги використання Copilot у 5–6 класах закладу освіти:

- ✓ роз'яснює код доступною мовою та надає корисні підказки, що сприяє легшому старту у програмуванні;
- ✓ навчає дітей важливим навичкам коментування, аналізу і перевірки коду, роблячи акцент не лише на написанні тексту;
- ✓ сприяє переходу від роботи з алгоритмами та псевдокодом до створення реального програмного коду (наприклад, на Python).

Натомість технологія Canva представляє собою графічний редактор, оснащений інструментами штучного інтелекту, який надає можливість створювати різноманітні навчальні матеріали, такі як інфографіка, постери, буклети та презентації. Платформа містить вбудовані функції Magic Write, Textto

Image і Background Remover, що дозволяє учням реалізовувати творчу складову у процесі розробки навчальних продуктів. Залучення Canva до освітнього процесу, зокрема на уроках технологій, сприяє формуванню дизайнерського мислення та розвитку навичок візуальної комунікації [6].

Слід зазначити, що Canva – це зручний безкоштовний онлайн-інструмент, призначений для створення графічних і мультимедійних матеріалів.

У рамках інтегрованого освітнього курсу «Технології» він дозволяє: сприяти розвитку візуальної та цифрової грамотності; формувати творче мислення й удосконалювати дизайнерські навички; зміцнювати засвоєння знань з інформатики, включаючи роботу з графікою, презентаціями та текстовими матеріалами; організовувати учнівську проектну діяльність та заохочувати ефективну співпрацю серед школярів.

Сучасні інструменти для створення зображень, такі як DALL·E та Bing ImageCreator, відкривають широкі перспективи для ілюстрування навчальних матеріалів. Учителі можуть використовувати ці технології для підготовки візуальних елементів до завдань, а учні - для розробки креативних ілюстрацій до своїх проєктів, наприклад, «Мій майбутній гаджет» або «Інтерфейс моєї мрії». Такі практичні завдання не тільки сприяють творчому підходу, але й допомагають краще зрозуміти принципи функціонування штучного інтелекту та важливість етичного ставлення до сучасних технологій [7].

Інструментарій DALL·E забезпечує можливість створення образів на основі текстових описів («prompt»), сприяючи розвитку візуального мислення, творчих здібностей, цифрової грамотності та глибшому розумінню принципів функціонування штучного інтелекту.

У рамках уроків з технологій цей інструмент дозволяє учням:

- ✓ опановувати навички точного формулювання завдань, шляхом складання текстових запитів;
- ✓ здійснювати аналіз отриманих результатів, співвідносячи їх із попередньо визначеними очікуваннями;
- ✓ розвивати здатність інтегрувати художнє бачення з технічним мисленням;
- ✓ створювати різноманітні ілюстрації для освітніх проєктів, презентацій, плакатів, постерів, інтерфейсів та інших дизайнерських або прикладних задач.

Системи перевірки коду, такі як Replit та Codeium, сприяють учням у процесі програмування, допомагаючи їм аналізувати власні помилки, пропонуючи способи їх виправлення та надаючи пояснення до написаного коду. Це суттєво покращує якість засвоєння навчального матеріалу і водночас стимулює розвиток самостійності в навчанні [8].

Системи Replit і Codeium представляють собою інтерактивні онлайн-платформи для програмування з інтеграцією штучного інтелекту.

Використання цих платформ на уроках технологій у 5–6 класах сприяє:

- ✓ розвитку алгоритмічного мислення та цифрової грамотності учнів;
- ✓ формуванню самостійності та відповідальності за результати навчального процесу;
- ✓ навчанню розпізнавання помилок, аналізу логіки програм і внесення необхідних коректив;
- ✓ створенню більш захопливого, ігрового та доступного підходу до навчання програмуванню.

Отже, аналіз програм та ресурсів штучного інтелекту демонструє їхній значний потенціал у сприянні розвитку технологічної грамотності, творчих здібностей та логічного мислення учнів. Інтеграція таких інструментів у навчальний процес узгоджується з вимогами Державного стандарту базової середньої освіти, а також з концепцією цифрової трансформації освіти в Україні [2].

Штучний інтелект стає інтелектуальним партнером учителя, не лише полегшуючи підготовку до уроку, а й збагачуючи навчальний процес інноваційними підходами. Грамотне використання штучного інтелекту дозволяє вчителям зосередитися на методичних, творчих та освітніх аспектах своєї роботи, а не на рутинній діяльності.

Таким чином, штучний інтелект виступає як інструмент активізації професійної діяльності вчителів, сприяючи підвищенню якості освіти, розвитку мотивації учнів, реалізації принципів національної школи освіти [9].

Сучасні дослідження свідчать, що впровадження штучного інтелекту в освітній процес позитивно впливає на якість навчання, дозволяючи адаптувати навчальні матеріали до індивідуальних потреб учнів та стимулювати їхню мотивацію до здобуття знань [1]. Такі системи здатні автоматично аналізувати прогрес учнів, передбачати труднощі у засвоєнні матеріалу та пропонувати персоналізовані траєкторії навчання. У багатьох країнах, зокрема в Україні, активно розробляються й інтегруються інтелектуальні навчальні платформи, чат-боти, автоматизовані системи перевірки знань та інші технології.

Штучний інтелект відкриває широкі перспективи для українських шкіл, зокрема автоматизацію адміністративних процесів, прогнозування освітніх результатів, виявлення талановитих учнів і підтримку інклюзивної освіти.

Завдяки ШІ вчителі отримують нові можливості для створення персоналізованих навчальних маршрутів, розробки інтерактивних завдань і оцінювання рівня засвоєння знань у реальному часі.

Література:

1. Андрушук А. Г., Малюга О. С. Використання штучного інтелекту у вищій освіті: стан і тенденції. *International Science Journal of Education and Linguistics*. 3(2), 2024. С. 27-35.
2. Концепція цифрової трансформації освіти України. Київ: МОН, 2021. 42 с.

3. Остапюк, В. В. *Штучний інтелект, як ресурс посилення цивілізаційних спроможностей. Розвиток наукової думки: актуальні питання, досягнення та інновації*: матеріали наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 28–29 квітня 2023 р.). Хмельницький, 2023. С. 86-89.
4. OpenAI. ChatGPT: Educational Applications. – 2024. – <https://openai.com/>
5. GitHub Copilot for Education. – Microsoft, 2024. <https://github.com/features/copilot>
6. Canva for Education. – 2024. – <https://www.canva.com/education/>
7. DALL·E Image Generator by OpenAI. – 2024. – <https://openai.com/dall-e>
8. Codeium and Replit Educational Tools. – 2024. – <https://www.replit.com/>
9. Anderson T. The Theory and Practice of Online Learning. AU Press, 2023. 310 p.

Бексұлтан Жолдасбеков, Г.О. Сейдалиева
(Алматы, Казахстан)

РАЗРАБОТКА ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМЫ ДЛЯ КРЕСТЬЯНСКОГО ХОЗЯЙСТВА: ТЕКУЩЕЕ СОСТОЯНИЕ, ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

В статье рассмотрены современные тенденции цифровизации аграрного сектора Казахстана, анализируются текущее состояние, вызовы и перспективы внедрения онлайн-платформ для крестьянских хозяйств. Особое внимание уделено практическим аспектам реализации цифровых решений. Работа содержит сравнительный анализ уровня цифровизации Казахстана и зарубежных стран, а также рекомендации по повышению эффективности цифровых платформ в сельском хозяйстве. Исследование основано на данных Министерства сельского хозяйства РК, OECD и международных аграрных отчётах.

Современное развитие агропромышленного комплекса (АПК) Казахстана невозможно без внедрения цифровых технологий. Государственная программа «Цифровой Казахстан» определяет одним из ключевых направлений цифровизацию сельского хозяйства, направленную на повышение производительности, прозрачности и устойчивости производства. Однако, несмотря на активное развитие крупных агрохолдингов, малые и средние крестьянские хозяйства остаются в стороне от цифровых процессов из-за низкого уровня доступа к интернету, недостатка знаний и высокой стоимости технологий. В этих условиях важным направлением становится создание онлайн-платформ, объединяющих производителей, логистические сервисы и конечных потребителей. Такие решения способствуют развитию электронной коммерции, сокращению посредников и укреплению продовольственной безопасности страны.

Текущее состояние цифровизации сельского хозяйства Казахстана

На сегодняшний день доля сельскохозяйственных предприятий, использующих цифровые технологии, не превышает 35 %. В основном это крупные компании, внедряющие автоматизированные системы управления производством, метеоконтроля и аналитики. Малые фермерские хозяйства, особенно в южных и восточных регионах страны, сталкиваются с нехваткой цифровой инфраструктуры. По данным Министерства сельского хозяйства, только 58 % сельских территорий имеют устойчивый интернет-доступ, а около 25 % фермеров используют цифровые инструменты для продаж и коммуникаций. Ситуация постепенно улучшается благодаря программам льготного кредитования и грантам на ИТ-инновации (Таблица 1.).

Показатель	Доля хозяйств, %	Источник данных
Наличие доступа к интернету	58	MCX РК, 2024
Использование онлайн-платежей	42	Kaspi.kz, 2024
Продажа продукции через интернет	25	Arbuz.kz, 2023
Использование CRM-систем и учёта	18	OECD, 2022
Мобильные приложения и платформы	10	АСИ, 2023

Таблица 1. Уровень цифровизации крестьянских хозяйств Казахстана (2024 г.)

Основные вызовы и проблемы цифровизации

Цифровизация АПК сталкивается с рядом системных вызовов: технологических, экономических и социальных. К технологическим барьерам относится низкое качество интернет-связи и отсутствие совместимых платформ для фермеров. Экономические барьеры связаны с высокими затратами на внедрение ИТ-решений, а также с отсутствием государственных субсидий на цифровизацию малого бизнеса. Социальные вызовы включают недостаток квалифицированных специалистов, низкий уровень цифровой грамотности и недоверие к онлайн-платформам среди сельских жителей. Решение этих проблем требует комплексной поддержки государства, частных инвесторов и образовательных учреждений.

Международный опыт и возможности адаптации

Международная практика показывает, что цифровизация сельского хозяйства напрямую повышает эффективность и конкурентоспособность фермерских хозяйств. Например, в Китае действует программа RuralTaobao, позволяющая жителям сельских регионов продавать и заказывать товары онлайн. В Европейском Союзе реализуется инициатива SmartVillage, направленная на внедрение цифровых решений

в сельские сообщества. Опыт этих стран показывает, что государственно-частное партнёрство и региональная цифровая инфраструктура являются ключевыми факторами успеха (Таблица 2.).

Страна	Доля цифровых хозяйств, %	Основные технологии	Особенности поддержки
Казахстан	35	Онлайн-торговля, CRM, IoT	Программа «Цифровой Казахстан»
Китай	78	Big Data, e-commerce, AI	Гос. программа Rural Taobao
ЕС	82	Smart Farming, Blockchain	Smart Village и CAP Digital

Таблица 2. Сравнительный анализ цифровизации сельского хозяйства (2024 г.)

Перспективы развития онлайн-платформ

В ближайшие годы ключевыми направлениями цифровизации АПК станут развитие отечественных маркетплейсов, интеграция платёжных сервисов и логистических систем, а также внедрение аналитики и прогнозирования на основе BigData. Создание единой экосистемы электронной торговли продуктами питания обеспечит рост прозрачности и доверия между производителями и потребителями. Государство должно стимулировать цифровую инфраструктуру на селе через субсидии, обучение и налоговые льготы для ИТ-компаний, работающих в агросекторе.

Экономическая эффективность и социальный эффект

Результаты пилотного внедрения показывают, что онлайн-платформы способствуют не только экономическому росту, но и социальной трансформации сельских регионов. Повышается занятость населения, особенно среди молодёжи, растёт цифровая грамотность и вовлечённость женщин в предпринимательскую деятельность. Согласно расчётам ТОО «Медеу Коммерц», использование цифровых инструментов позволило снизить издержки на 15 % и увеличить скорость реализации продукции на 35 %. Кроме того, цифровизация способствует снижению продовольственных потерь и укреплению связей между производителями и потребителями.

Заключение

Таким образом, цифровизация аграрного сектора Казахстана является ключевым фактором повышения конкурентоспособности и устойчивости экономики. Разработка онлайн-платформ, таких как проект ТОО «Медеу Коммерц», демонстрирует потенциал сельских ИТ-инициатив. Для масштабирования подобных решений необходима государственная поддержка, развитие инфраструктуры, образовательные программы и формирование цифровой культуры среди фермеров. Перспективным направлением становится создание национальной платформы электронной торговли сельскохозяйственной продукцией, которая объединит производителей, логистику и платёжные сервисы в единую систему.

Литература:

1. Министерство сельского хозяйства Республики Казахстан. Отчёт о реализации программы «Цифровой Казахстан» в АПК. - Астана, 2024.
2. OECD. Digital Agriculture in Emerging Economies: Case Studies from Central Asia. - Paris: OECD Publishing, 2022.
3. Kaspi.kz. Финансовая экосистема для малого и среднего бизнеса. - Алматы, 2024.
4. Arbut.kz. Онлайн-торговля фермерской продукцией в Казахстане: аналитический обзор. - 2023.

Бексұлтан Жолдасбеков, Г.О. Сейдалиева
(Алматы, Казахстан)

ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЭЛЕКТРОННОЙ КОММЕРЦИИ В ФЕРМЕРСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ

Введение

Современный этап развития мировой экономики характеризуется активной цифровизацией, охватывающей все отрасли - от промышленности до сельского хозяйства. Одним из ключевых направлений этого процесса становится электронная коммерция (e-commerce), которая позволяет оптимизировать взаимодействие между производителями, поставщиками и конечными потребителями.

Фермерские хозяйства традиционно ориентировались на офлайн-каналы реализации продукции - розничные рынки, кооперативы, ярмарки. Однако в последние годы, особенно после пандемии COVID-19, наблюдается стремительный рост интереса фермеров к онлайн-продажам. Электронная коммерция не только обеспечивает доступ к более широкой аудитории, но и позволяет выстраивать устойчивые, долгосрочные отношения с потребителями.

В современных условиях использование цифровых технологий становится фактором выживания в аграрной отрасли. Согласно данным FAO (*Продовольственной и сельскохозяйственной организации ООН*), цифровизация сельского хозяйства способна увеличить доход фермеров на 20–25%, а применение онлайн-продаж - сократить издержки на логистику и посредников до 30%.

Цель данной работы - рассмотреть особенности применения электронной коммерции в фермерском хозяйстве, выявить преимущества и проблемы внедрения, а также проанализировать роль современных технологий и языка программирования Java в создании e-commerce систем для аграрного сектора.

Теоретические основы электронной коммерции в аграрном секторе

Электронная коммерция (от англ. *electronic commerce*) - это форма ведения бизнеса, при которой все этапы торговых операций осуществляются посредством электронных средств связи, прежде всего сети Интернет.

В контексте фермерского хозяйства e-commerce охватывает:

- продажу и продвижение сельскохозяйственной продукции онлайн;
- закупку материалов и оборудования через цифровые платформы;
- использование интернет-платежей и электронных систем учёта;
- взаимодействие с поставщиками, переработчиками, дистрибьюторами и потребителями.

Основными моделями электронной коммерции, применяемыми в аграрном секторе, являются:

1. **B2C (business-to-consumer)** - фермер продаёт продукцию напрямую конечным потребителям через сайт, маркетплейс или мобильное приложение.

2. **B2B (business-to-business)** - сделки между предприятиями: фермерское хозяйство - перерабатывающий завод, поставщик техники - агрохолдинг.

3. **C2C (consumer-to-consumer)** - продажа между частными лицами через онлайн-платформы (OLX, Avito и др.).

Эти модели позволяют интегрировать фермерское хозяйство в цифровую экономику, обеспечивая прозрачность, контроль и удобство всех операций.

Практическое значение электронной коммерции для фермерских хозяйств

Применение e-commerce в сельском хозяйстве открывает целый ряд экономических и организационных преимуществ:

1. Расширение рынков сбыта. Онлайн-продажи позволяют выходить за пределы местного рынка и продавать продукцию в другие регионы и страны.

2. Минимизация посредников. Прямые продажи потребителям повышают прибыль фермера на 15–40%.

3. Снижение маркетинговых затрат. Использование цифровых каналов (социальные сети, таргетированная реклама, SEO-продвижение) обходится дешевле, чем традиционные способы.

4. Повышение прозрачности. Платформы e-commerce фиксируют все этапы сделки, что снижает риски мошенничества.

5. Формирование лояльной клиентской базы. С помощью CRM-систем фермер может отслеживать предпочтения покупателей, предлагать скидки, бонусы и персональные предложения.

6. Интеграция с системами логистики. Многие современные решения позволяют автоматически вызывать курьеров, отслеживать заказы, формировать накладные.

В Казахстане и Центральной Азии также наблюдается рост интереса к цифровым решениям. Например, создаются локальные онлайн-маркеты, где фермеры могут продавать молочную и мясную продукцию напрямую населению, как это делает Arbuz.kz в Казахстане.

Проблемы и ограничения внедрения e-commerce в фермерском хозяйстве

Несмотря на очевидные преимущества, процесс внедрения e-commerce в сельском хозяйстве сопровождается рядом проблем:

- Низкая цифровая грамотность работников сельского хозяйства.
- Отсутствие надёжной интернет-инфраструктуры в сельской местности.
- Недоверие к электронным платёжным системам.
- Сложности в организации доставки скоропортящейся продукции.
- Недостаток локальных IT-решений, адаптированных к специфике фермерского производства.

По данным Всемирного банка, только около 37% сельских регионов Центральной Азии имеют стабильное подключение к высокоскоростному интернету. Это серьёзно ограничивает возможности цифровой трансформации сельского хозяйства.

Роль цифровых технологий и языка программирования Java в системах электронной коммерции

Создание эффективных систем электронной коммерции невозможно без использования современных технологий программирования. Одним из наиболее универсальных инструментов является Java - объектно-ориентированный язык, применяемый в веб-разработке, мобильных приложениях, финансовых и корпоративных системах.

Применение Java в аграрных e-commerce системах

Java используется при разработке:

- веб-платформ и маркетплейсов (с помощью фреймворков Spring Boot, Java EE);
- мобильных приложений для Android, где фермеры могут управлять заказами и складом;
- ERP-систем для учёта продаж, поставок и финансов;
- облачных сервисов с использованием Java API для хранения данных и аналитики.

Пример: система Farmigo (США) — онлайн-платформа, разработанная на Java, соединяет фермеров с покупателями через веб-интерфейс и мобильное приложение, обеспечивая управление заказами, оплатой и доставкой.

Заключение

Электронная коммерция становится неотъемлемым элементом развития современного фермерского хозяйства. Она способствует не только экономическому росту и расширению рынков сбыта, но и цифровой трансформации сельских регионов.

Использование современных технологий программирования, в частности языка Java, позволяет создавать надёжные, безопасные и масштабируемые системы для управления торговыми операциями, логистикой и коммуникацией с потребителями.

Таким образом, интеграция электронной коммерции и IT-технологий является стратегическим направлением повышения эффективности фермерского бизнеса, формирующим основу «умного сельского хозяйства» (Smart Farming) будущего.

Литература:

1. Продовольственная и сельскохозяйственная организация ООН (FAO). Цифровизация сельского хозяйства: мировой обзор и перспективы / FAO. - Рим: Продовольственная и сельскохозяйственная организация ООН, 2023. - 214 с.
2. Statista Research Department. Наиболее используемые языки программирования среди разработчиков по всему миру в 2024 году / Statista. - Берлин: Statista GmbH, 2024. - 156 с.
3. McKinsey & Company. Цифровое сельское хозяйство и электронная коммерция: как технологии трансформируют продовольственную цепочку / McKinsey Global Institute. - Лондон: МакКинзи энд Ко., 2024. - 189 с.
4. Кушенов Е.Т. Электронная коммерция и цифровизация сельского хозяйства в Казахстане // Вестник экономики и права Казахстана. - Алматы: КазНУ им. аль-Фараби, 2023. - № 4. - С. 112-118.

СЕКЦІЯ: ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ

Тетяна Авдєєва
(Біла Церква, Україна)

ЯК ФІЗИЧНІ НЕЙРО ВПРАВИ ЗМЕНШУЮТЬ РІВЕНЬ СТРЕСУ ТА ТРИВОЖНОСТІ

Стрімкий темп сучасного життя, інформаційне перевантаження, а також травматичні події, пов'язані зі становленням суспільства в умовах тривалих криз (наприклад, повномасштабна війна), призводять до значного поширення стресових та тривожних розладів серед населення. Ці стани не лише погіршують якість життя, але й є провісниками більш серйозних психічних захворювань, таких як депресія та посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). Традиційні підходи до лікування часто включають психотерапію та фармакотерапію, однак все більшого значення набувають нефармакологічні, профілактичні та корекційні методи, зокрема засновані на фізичній активності.

Серед них особливе місце посідають фізичні нейровправи, або кінезіологічні вправи – спеціально розроблені рухи, спрямовані на оптимізацію роботи головного мозку та поліпшення психоемоційного стану. Мета цієї статті – проаналізувати механізми впливу нейровправ на зниження стресу та тривожності, а також продемонструвати їх практичне застосування в різних сферах – від школи до реабілітації ветеранів.

1. Теоретичні засади кінезіології та емоційної регуляції

Кінезіологія, як наука про рух (від грецьких слів *kinesis* – рух і *logos* – наука), виходить з принципу, що фізична активність є потужним інструментом для впливу на психічні та когнітивні процеси [1, с. 23-25]. Її центральна ідея полягає в тому, що тіло і розум є єдиною цілісністю, і через рух можна активізувати ресурси мозку для самоврегуляції.

Емоційна регуляція розуміється як здатність людини керувати своїми емоціями, підтримувати внутрішній баланс і адекватно реагувати на стресові ситуації [1, с. 25-26]. При порушенні цієї здатності виникають тривожність, апатія, дратівливість та інші симптоми, що значно обмежують соціальне та професійне функціонування.

Фізичні нейровправи, такі як «Перехресні кроки» або «Вісімка», є структурованими руховими комплексами, які спрямовані на:

- **Синхронізацію роботи півкуль головного мозку:** активізацію як лівої (логічної), так і правої (творчої) півкулі та покращення обміну інформацією між ними через мозолисте тіло [1, с. 27].

- **Стимуляцію нейропластичності:** створення нових нейронних зв'язків, що сприяє кращій адаптації до змін та стресових факторів.

- **Активацію парасимпатичної нервової системи:** сприяння розслабленню та зниженню стану гіперзбудження, характерного для стресу та ПТСР [2, с. 41-42; 3, с. 56-57].

2. Нейробиологічні та психофізіологічні механізми впливу

Ефективність нейровправ у боротьбі зі стресом і тривожністю має глибоке біологічне підґрунтя.

Під час виконання ритмічних і перехресних рухів мозок отримує сигнали, що стимулюють вироблення нейромедіаторів та гормонів, пов'язаних із відчуттям благополуччя. Зокрема, підвищується рівень ендорфінів – «гормонів щастя», які природним чином покращують настрій, зменшують біль і нейтралізують відчуття втоми чи напруження [1, с. 29].

У стані тривоги та при ПТСР нервова система постійно перебуває в режимі «бій або втеча». Нейровправи, особливо ті, що включають повільні, свідомі рухи та дихальні практики (які часто інтегровані в кінезіологічні комплекси), допомагають активувати парасимпатичну систему, сповільнити серцебиття і знизити артеріальний тиск, сприяючи відновленню внутрішнього балансу [3, с. 58].

Виконання вправ вимагає концентрації на тілесних відчуттях і координації рухів. Це відволікає увагу від циклів тривожних думок (румінацій), перериваючи порочне коло стресу. Як зазначається в дослідженнях з оптимізації навчального середовища, після фізичної активності діти швидше повертаються до навчальної роботи, будучи більш зосередженими та спокійними [4, с. 12-13].

3. Практичне застосування нейровправ у різних групах та контекстах

Універсальність нейровправ дозволяє успішно застосовувати їх серед різних цільових груп.

У школах та університетах вправи використовуються для зниження стресу перед іспитами, підвищення уваги та покращення здатності до запам'ятовування. Прості вправи, як «Мімічна зарядка» або «Рухливе рахування», допомагають учням зняти зайву енергію, виплеснути емоції та створити позитивну атмосферу в колективі, що безпосередньо впливає на зниження тривожності та покращення дисципліни [4, с. 15].

Для ветеранів, які стикаються з наслідками бойових травм, ПТСР, тривожними розладами та депресією, нейровправи стають важливою складовою комплексної реабілітації [2, с. 43; 3, с. 60]. Вони:

- Спрямовані на відновлення відчуття контролю над тілом, що особливо важливо після фізичних травм або ампутацій, коли виникає фантомний біль і втрачається впевненість у своїх можливостях [3, с. 61].

- Травма «записується» не лише в розумі, але й у тілі. Через рух можна сприяти вивільненню м'язових блоків та емоційних затворів, пов'язаних із травматичним досвідом. Такі методи, як ЕМДР (десенсибілізація та репроцесинг рухами очей), мають схожу з кінезіологією основу – використання білатеральної стимуляції для опрацювання травматичних спогадів [3, с. 62].

– Виконання спеціалізованих вправ є підґрунтям для подальших занять спортом, який, у свою чергу, є потужною терапією, що повертає відчуття цілі, соціальної приналежності та віри у себе [3, с. 63].

Застосування коротких кінезіологічних пауз під час робочого дня допомагає працівникам запобігти емоційному вигоранню, зняти напругу в шиї та плечах, покращити концентрацію та продуктивність [1, с. 31].

4. Приклади конкретних вправ та рекомендації щодо їх застосування

Для отримання максимального ефекту від нейровправ важливо не лише знати їх техніку, але й інтегрувати у щоденні ритуали та адаптувати під індивідуальні потреби. Нижче наведено практичні рекомендації та розширену програму для різних цільових груп.

Індивідуальна програма зниження стресу (щоденний комплекс, 10-15 хвилин)

Підготовчий етап (2 хвилини): »Дихання квіткою». Закрийте очі, уявіть собі квітку з важким ароматом. Повільно вдихайте «аромат» носом, затримайте дихання на 2-3 секунди і дуже повільно видихайте через рот, ніби охолоджуючи гарячий напій. Це допомагає негайно знизити пульс і активувати парасимпатичну систему.

Основна частина (7-10 хвилин):

– **«Перехресні кроки» (2 хвилини):** Виконуйте в помірному темпі, зосередившись на координації. Можна ускладнити: робити кроки на місці, одночасно торкаючись ліктем протилежного коліна.

– **«Лінійні вісімки» (3 хвилини):** Малюйте вісімки перед собою спочатку правою рукою, слідкуючи очима за великим пальцем, потім лівою, потім обома руками разом. Це чудово синхронізує роботу півкуль.

– **«Крюки Деннісона» (3 хвилини):** Особливо ефективні при гострому стресі. Перша поза (схрещені кінцівки) - вдих, друга поза (розведені ноги, з'єднані пальці рук) - повільний видих. Повторити 3-5 разів.

Завершальний етап (1-2 хвилини): »Енергетична поза». Стисніть руки в замок, покладіть їх на груди так, щоб права рука була зверху. Дихайте рівно і глибоко 60 секунд. Це допомагає «закріпити» позитивні зміни в нервовій системі.

Адаптація вправ для ветеранів з обмеженими можливостями

Для осіб з ампутаціями та обмеженою рухливістю класичні вправи можуть бути модифіковані:

– **«Перехресні кроки» сидячи:** Виконувати поперемінне торкання ліктем протилежного коліна або плеча в положенні сидячи.

– **«Очні вісімки»:** Акцент переноситься на рух очей без участі рук. Це також ефективно для синхронізації півкуль і роботи з травматичними спогадами за принципом ЕМДР-терапії.

– **«Дихання квадратом»:** Уява квадрата. Вдих на 4 рахунки (одна сторона), затримка на 4 рахунки (друга сторона), видих на 4 рахунки (третья сторона), затримка на 4 рахунки (четверта сторона). Ця техніка не вимагає фізичних рухів, але має потужний нейростабілізуючий ефект.

Групова робота: «Кінезіологічний колаж»

У груповій терапії або в корпоративному тренінгу може бути ефективною наступна техніка:

1. Учасники стоять у колі.

2. Тренер називає по чергові різні вправи («вісімка», «перехресні кроки», «крюки»).

3. Кожен учасник виконує вправу протягом 30-60 секунд.

4. Після кожної вправи група обговорює, які зміни у фізичних відчуттях та емоційному стані вони відчували.

Ця практика не лише зменшує колективну тривожність, але й підвищує групову згуртованість та усвідомленість.

Довгостроковий моніторинг ефективності

Для оцінки ефективності нейровправ рекомендується вести щоденник самоспоглядання, де фіксувати:

– Рівень стресу за 10-бальною шкалою до та після виконання комплексу.

– Фізичні відчуття (напруга в тілі, біль, розслабленість).

– Емоційний стан (тривога, спокій, роздратування, радість).

– Якість сну та концентрацію уваги протягом дня.

Такий моніторинг дозволить індивідуалізувати програму, збільшивши частоту або тривалість найбільш ефективних для конкретної людини вправ.

Фізичні нейровправи - це не просто набір рухів, а цілісна система самопомог, що дозволяє через тіло впливати на психічні процеси. Їхня простота, доступність та відсутність побічних ефектів роблять їх ідеальним інструментом для профілактики та корекції стресових розладів у найрізноманітніших умовах - від шкільного класу до реабілітаційного центру для ветеранів. Системне впровадження цих практик у щоденне життя може стати потужним ресурсом для підтримання психічного здоров'я в умовах хронічного стресу сучасного життя.

Література

1. Dennison, P. & Dennison, G. (1994). Brain Gym: Simple Activities for Whole Brain Learning. Edu-Kinesthetics Inc.
2. Козлова, О. В. (2018). Використання кінезіологічних вправ у педагогічній практиці. Педагогічні науки, №1.
3. Литвин, Н. (2020). Вплив кінезіологічних вправ на психоемоційний стан студентів. Вісник психології, №3.

4. Тематична робота: «Використання фізичних вправ для оптимізації навчального середовища та дисципліни».
5. Публікація «Benefits of Brain Gym Exercises» – VeryWellMind.
6. Матеріал «Психічна та Фізична Допомога Ветеранам: Комплексний Підхід до Відновлення».

Тарас Кириченко, Ігор Яцковець
(Переяслав, Україна)

СТРУКТУРА ТРЕНУВАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ ДЛЯ БОДІБІЛДЕРІВ-ПОЧАТКІВЦІВ

У теорії та методології спорту тренувальний процес розглядається як об'єкт управління. Критерієм ефективності тренувань є ступінь покращення спортивних результатів.

З точки зору якісного та кількісного впливу навантаження на стан спортсмена доцільно розглянути такі його складові, як зміст, обсяг та організація.

Зміст тренувального навантаження стосується специфічності ефекту та тренувального потенціалу.

Концепція організації тренувального навантаження стосується розподілу навантаження в часі та взаємозв'язку між навантаженнями різної спрямованості. Ці теоретичні визначення ми використовували як початкову методологічну основу дослідження [1, 4, 5].

Важливо підкреслити один аспект бодібілдингу, який відрізняє його від інших спортивних видів спорту. У важкій атлетиці, пауерліфтингу та важкій атлетиці одні й ті ж вправи є предметом тренувань та змагань. Змагальні вправи у важкій атлетиці включають ривок та поштовх. Для покращення результатів у цих вправах у тренуваннях використовуються ці змагальні вправи та їх варіації (спеціальні та підготовчі вправи) [6, 7].

Особливістю тренувань з бодібілдингу є використання різних обтяження (вільних ваг та тренажерів), але предметом змагання є тіло спортсмена, тобто похідний компонент силового тренування. Тому критеріями ефективності тренувального процесу в бодібілдингу є зовсім інші компоненти, які й мало на меті виявити це дослідження [1, 3, 6].

Аналізуючи публікації з методики реабілітаційного тренування на початковому етапі навчання бодібілдингу та гімнастиці, нам вдалося виявити низку методичних підходів, які мають як спільні, так і характерні особливості тренувань [7].

На першому етапі навчання основними завданнями є:

- Зміцнення здоров'я;
- Покращення фізичного розвитку;
- Володіння основами техніки фізичних вправ;
- Набуття різнобічної фізичної підготовки за допомогою різних видів спорту; визначення інтересів та здібностей дітей;
- Викликати стійкий інтерес до спорту;
- Виховання спортивних якостей.

На етапі початкової спортивної спеціалізації необхідно вирішувати завдання, спрямовані на підвищення рівня різнобічної фізичної та функціональної підготовки; оволодіння основами техніки в обраному виді спорту; отримання змагального досвіду шляхом участі у змаганнях з різних видів спорту; уточнення спортивної спеціалізації [5, 7].

Бодібілдинг повинен включати основні принципи, розроблені в інших видах спорту [1, 6].

Основними завданнями на етапі передспортивної підготовки є:

- 1) зміцнення здоров'я, загартування, нормальне вікове формування та розвиток організму;
- 2) формування та розвиток резерву рухових навичок і вмінь, корисних у житті та спортивній практиці, що сприяють оволодінню раціональною технікою ривка та поштовху на наступних фазах;
- 3) забезпечення різнобічної фізичної підготовки, спрямованої на досягнення соціальної гармонії у розвитку рухових якостей, що забезпечує швидке зростання спортивних результатів у наступних фазах протягом багатьох років;
- 4) стимулювати та підтримувати інтерес до важкої атлетики;
- 5) здобуття знань у галузі фізичного виховання та спорту.

Згідно з останніми даними [3, 5, 6] процес тривалих тренувань з бодібілдингу поділяється на шість фаз:

- перша фаза – загальна силова підготовка (тренувальна група – вік 9 - 13 років);
- друга фаза – перше тренування з важкої атлетики (вік 14 - 15 років);
- третя фаза – спортивне вдосконалення та активне впровадження навичок важкої атлетики (16 - 18 років);
- четверта фаза – досягнення високих спортивних результатів та стабілізація всіх показників атлетизму (вік 19 - 20 років);
- п'ята фаза – спортивний професіоналізм (вік старше 21 року);
- шоста фаза – підтримка фізичної форми (вік старше 35 років).

Методологічні концепції тренувань для початківців, сформульовані одним із засновників сучасного бодібілдингу, полягають у наступному:

- перші уроки мають бути присвячені ознайомленню з технікою рухів;
- визначення уявлення про початковий рівень силових якостей;
- кількість повторень обмежена 6-8;
- включення великої кількості різних вправ;
- пріоритет кількості повторень над вагою вантажу;
- включення в м'язову діяльність різних м'язів, які мало використовуються в повсякденному житті;
- використання різних рухів (штовхання, потягування, повороти, нахили);
- перші три уроки присвячені вивченню техніки рухів;
- наступні три заняття присвячені визначенню максимальної ваги, яку можна підняти в кожній із вправ.
- якщо вправу виконувати з рекомендованою вагою обтяжень без значного напруження, ступінь розвитку сили можна вважати вищим за середній і в цьому випадку вагу снарядів можна збільшити;
- якщо вправа виконується з рекомендованою вагою обтяжень зі значним силовим натягом, рівень розвитку сили можна вважати нижчим за середній і в цьому випадку вагу снарядів слід зменшити;
- якщо вага навантаження є прийнятною для рекомендованої кількості повторень, слід тренуватися з цією інтенсивністю, доки не відчує себе комфортно та впевнено, виконуючи силові вправи [6].

Ці рекомендації широко поширені, зарекомендували себе часом і служать фундаментальною основою для тренувань з бодібілдингу новачків.

Однак, сучасні наукові дослідження надали нові, уточнюючі дані. Зокрема, було встановлено, що під час початкового тренування необхідно визначити тренувальну мету. Якщо конкретною метою є підвищення силової витривалості, техніка повинна базуватися на великій кількості повторень в одному підході з невеликою вагою. При цілеспрямованому нарощуванні м'язової маси необхідно включати вправи з максимальним навантаженням і невеликою кількістю повторень [2, 4].

В результаті проведених педагогічних експериментів було визначено приблизні параметри тренувального навантаження для тренувань з різними цільовими орієнтаціями.

На початковому етапі необхідно закласти основу для силових тренувань, включивши силові вправи для збільшення м'язової маси. Згодом фокус тренувань переходить на конкретні вправи для покращення пропорцій тіла та зміни рельєфу м'язів.

Загальні результати такі:

- Найбільш підходяща послідовність тренувань для початківців у бодібілдингу така: нарощування сили, потім нарощування м'язової маси, а потім покращення статури та розслаблення м'язів;

- Силова спрямованість тренувальних програм сприяє ефективному та комплексному вирішенню основних завдань початкової спортивної підготовки: розвитку м'язової структури тіла, збільшенню м'язової маси та

- підвищенню рівня сили;

- На початковому етапі спортивної підготовки збалансованість тренувальних програм за кількістю базових та формуючих вправ сприяє підвищенню ефективності тренувального процесу початківців - бодібілдерів.

- оптимальну кількість вправ, що виконуються протягом одного тренування, слід оцінювати у 8 - 10 вправ, з яких 4 - 5 вправ є базовими та спрямованими на розвиток та вдосконалення певних фізичних характеристик усього організму, та 4 - 5 вправ формуючого характеру, спрямованих на розвиток та вдосконалення м'язової тканини певних м'язів та їх симетрії [2, 4, 5].

- У програмах силових тренувань оптимальний інтервал відпочинку між сетами становить 1,5 - 2 хвилини та 2 - 3 хвилини для вправ на форму. Оптимальний коридор частоти серцевих скорочень для основної частини тренувальних занять для початківців-бодібілдерів, які освоюють силові програми, становить 150 - 170 ударів/хв.

- Чергування базових та просунутих вправ забезпечує відчутну хвилеподібну зміну частоти серцевих скорочень під час тренування для бодібілдерів - початківців.

- Сучасні дослідження наводять показники тренувального навантаження в програмі курсу з різною спрямованістю, які рекомендовані для навчання початківців:

- Для розвитку максимальної сили рекомендується виконувати 9 вправ з вагами, що дорівнюють 75 - 85% від особистого рекорду випробуваного (3 підходи, 5 повторень у кожному, відпочинок між підходами – 3 хвилини, інтервал між повтореннями – 2 хвилини). Варіації складних вправ становлять – 56%, а варіації ізольованих вправ 44%;

- Для розвитку вибухової сили доцільно виконувати п'ять вправ з вагою 75 - 85% від особистого рекорду випробуваного (3 підходи, 5 повторень у підході, відпочинок між підходами – 3 хвилини, ліміт між повтореннями – 2 хвилини). Варіації базових вправ складають 100% від загального обсягу тренувань;

- Щоб наростити м'язову масу, потрібно включити до тренування 12 обтяжених вправ, кожна з яких має вагу 50% від максимального навантаження спортсмена (4 підходи, 5 повторень у підході, 3 хвилини відпочинку між підходами, ліміт між повтореннями 2 хвилини). Варіації базових та ізолюючих вправ складають 50% від загального обсягу;

- Для розвитку силової витривалості необхідно виконати 10 вправ з легкими вагами, 30% від максимального результату випробуваного (3 підходи, по 6 повторень у кожному підході та деякі загалом,

відпочинок між підходами – 3 хвилини, ліміт між повтореннями – 2-3 хвилини). Варіації базових вправ становлять 70%, а варіації ізолюваних вправ – 30%.

Необхідно враховувати послідовність виконання вправ у тренувальному занятті.

Найбільш ефективна послідовність включає наступний перелік вправ: вправи на розвиток силової витривалості, максимальної сили та вибухової сили – 40%, вправи на розвиток максимальної сили та вибухової сили – 30%, та вправи на розвиток силової витривалості – 30% від загального навантаження.

Численні дослідження демонструють корисність структурування тренувальних занять залежно від типу статури.

Характерною особливістю тренувальних занять для осіб з астенічною статуєю є анаеробне навантаження протягом трьох тренувань на тиждень. Кожне тренування триває 90 хвилин, а вправи виконуються від 5 до 10 разів. Зміст вправ спрямований на нарощування м'язової сили, збільшення об'єму та розвиток рельєфу.

Для осіб з нормостенічною статуєю пропонуються анаеробні тренування тричі на тиждень по 100 хвилин. Інтенсивність занять середня; вправи виконуються від 8 до 12 разів, а сила навантаження субмаксимальна. Особам з гіперстенічною статуєю необхідно тренуватися з високою інтенсивністю тричі на тиждень по 120 хвилин. Кількість повторень вправи коливається від 12 до 17 разів для субмаксимальної та високої продуктивності.

Представлений зміст методики характеризує основні способи вирішення тренувальних завдань: для астенічного типу статури це збільшення загальної маси тіла та збільшення м'язової сили; для нормостенічного типу це збільшення м'язової маси та збільшення м'язової сили; а для гіперстенічного типу це зменшення загальної маси тіла та збільшення м'язової силової витривалості.

Слід зазначити, що цей та інші проаналізовані нами початкові комплекси силових тренувань не містили рекомендацій щодо використання дозованих статичних навантажень у силових тренуваннях для спортсменів-початківців.

Література

1. Індікова О. Д., Півень О. Б. Аналіз методики розвитку силових якостей пауерліфтерів високої кваліфікації. Збірник наукових праць Харківської державної академії фізичної культури. 2018. № 5. С. 42-44.
2. Мичка І.В. Врахування морфофункціональних особливостей студентів під час занять пауерліфтингом. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт*. 2018. Вип. 154, Т. I. С. 124-128.
3. Навроцький Е.М., Пантік В.В. Удосконалення силових якостей студентів засобами атлетичної гімнастики. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2013. № 2. С. 47-51.
4. Олешко В.Г. Моделювання процесу підготовки та відбір спортсменів у силових видах спорту: монографія. Київ: Полімед, 2005. 254 с.
5. Пуцов С.О. Побудова тренувального процесу важкоатлеток високої кваліфікації у річному макроциклі: автореф дис. на здобуття наук, ступеня канд. наук, з фіз. виховання і спорту: спец 24.00.01 «Олімпійський і професійний спорт». Київ, 2008. 20 с.
6. Розторгуй М., Товстоног О. Алгоритмізація навчання техніки змагальних вправ у силових видах спорту на етапі початкової підготовки. *Фізична активність, здоров'я і спорт: наук. журнал*. Львів, 2014. Вип. № 1 (15). С. 38 - 45.
7. Чорненко Т.Г. Порівняльний аналіз обсягу тренувальних навантажень в силових видах спорту: навчально-методичний посібник. Харків: ХДАФК, 2007, С. 78-96.

Юрій Пелипенко
(Біла Церква, Україна)

ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОЇ ПОЗИЦІЇ ДО ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНИМИ ВПРАВАМИ

Проблема формування позитивної позиції не тільки стосовно до фізичної культури, а й взагалі будь до чого дуже складна. Це поняття дуже об'ємне, багаторівневе та інтегральне. Розгляд його так чи інакше пов'язується з такими педагогічними та психологічними визначеннями: пізнавальний інтерес, ставлення, спонукання, потреби, мотиви. Всі ці поняття змістовно взаємопов'язані між собою. Їх застосування зумовлюється рівнями, метою та науками, які розглядають їх. Заданими психологічної науки у стержневій основі їх лежать мотиви, мотиваційна сфера особистості.

Мотиви, мотивація є стержнем психології особистості. Вони зумовлюють особливості поведінки і діяльності її. Визначаючи поняття мотиву, можна вважати, що це усвідомлена властивість особистості на рівні само спонукання своєї поведінки і діяльності, які виникають у вищій формі відображення потреб, іншими словами, мотиви це внутрішня потреба, що виникає на основі почуттів і помислів особистості і спонукає до задоволення потреби. Таким чином, мотиви як психологічні фактори людської поведінки, діяльності посідають провідне місце в структурі позитивної позиції особистості.

З цих позицій, знаючи це, викладач фізичної культури професійно зобов'язаний спрямувати свою

діяльність на те, щоб в мотиваційній сфері студента був присутній і мотив заняття фізичними вправами. По суті це не бажаність, а професійна необхідність, яку потребує відповідної систематики та постійної присутності.

Формування мотивів є досить складним процесом, який в загальних рисах можна подати таким чином: "усвідомлення - засвоєння - прийняття наслідування у практиці".

З педагогічної точки зору це передбачає певний ланцюг взаємопов'язаних етапів практичного вирішення певних завдань.

1. Спонування пізнавального інтересу до фізичної культури та спорту.

2. Засвоєння певного обсягу теоретичних знань, понять, законів, теорій, засобів, методів, принципів, які пояснюють сутність процесів фізичного виховання, тобто створення інформаційно освітньої, прикладної сфери студента.

3. Забезпечення відображення ефективності у практичній діяльності.

4. Підтримка та подальший розвиток позитивної позиції до фізичної культури на рівні переконань та самостійного практичного прагнення до занять.

Виділені станом мають досить умовний характер, і представлені вони окремо з метою певної зручності їх розуміння, а не як методична послідовність чи окремі змістові розділи роботи. Це твердження і зумовлює складність практичної реалізації даного питання.

Все це реалізується через навчально - виховну діяльність викладачів у всій системі фізичного виховання. Йдеться про те, що сформувати позитивну позицію до фізичної культури - це означає сформувати її до навчально виховної роботи усього комплексу фізичного виховання студента за весь період навчання. Тобто досягнення кінцевого результату здійснюється через формування позиції студента до всіх форм занять фізичною культурою ліцею, як сумісної навчально - виховної діяльності викладачів і студента. У результаті учні повинні отримати відповідні запитання: "За ради чого була їх діяльність на занятті, на всіх заняттях?"

Якщо учні внутрішньо сприймають мотивування, докази викладачів, то навчальний матеріал буде мати особливу вагомість (сутність). Тільки в цьому випадку проходить збіг навчальної мети (що потрібно робити?), а репродуктивні навчальні дії здобувачів освіти переходять в усвідомлену навчальну діяльність.

Загальні вимоги до мотивування повинні;

- а) бути наочними;

- б) враховувати рівень розвитку здобувачів освіти;

- в) брати до уваги інтереси, статеві особливості і пов'язані з ними переваги (для юнаків - міцність, сила, воля; для дівчат - пластика, краса рухів);

- г) лаконічність, доступність доказів;

- д) нести у собі особисту і суспільно корисну потребу (зміцнення здоров'я, підготовка до праці).

Викладач, збагачуючись досвідом, повинен удосконалювати мотивування з кожної теми заняття. Для цього використовується навчально популярна, методична, художня література з питань впливу занять фізичною культурою на різні строки життєвої діяльності здобувачів освіти. Особливо важливо мати мотивування з питань боротьби з шкідливими звичками (паління, пияцтво, наркоманія, ожиріння).

Майстерність, професійний талант викладачів ніде так виразно не виявляється, як у його здібності сформувати у всіх здобувачів освіти стійкий, глибокий інтерес до занять фізичною культурою. Інтерес є одним із головних мотивів навчальної діяльності. Чим менший інтерес до фізичної культури, тим більша необхідність у примушуванні. Останнє викликає у здобувачів освіти опір, вимагає від них надмірних вольових зусиль і призводить їх участь на заняттях на рівень формальності. Процес фізичного виховання стає безрадісним, стомлюючим, а наслідок його малоефективним. Цілком зрозуміло, що виникає стійкий інтерес до занять фізичною культурою не просто. Це досягається планомірною, усвідомленою працею викладачів протягом усього часу навчання здобувачів освіти в ліцеї.

Для того, щоб сформувати стійкий інтерес до фізичної культури, необхідно враховувати наявність трьох компонентів:

1. Знання якими володіє людина у певній галузі діяльності;

2. практична діяльність людини у цій галузі;

3. емоціональне задоволення, що відчуває людина у зв'язку з цими знаннями і практичною діяльністю.

На початковій стадії інтерес до фізичної культури може виникати на основі окремого компоненту емоційного задоволення, пізнавальної зацікавленості, усвідомлення корисної діяльності. Але викликати інтерес, зробити його стійким, усвідомленим можна тільки у подальшому систематичному врахуванні всіх компонентів.

Аналіз практичного стану системи фізичного виховання свідчить, що у процесі роботи виступає тільки один компонент – практична діяльність. У таких умовах педагогічні зусилля мають низьку результативність. Сподівання на те, що знання й емоційне задоволення з'явиться у здобувачів освіти без участі викладачів (стихийно чи на основі тільки фізіологічної залежності), як правило, не підтверджуються, а якщо і підтверджуються, то тільки частково.

До основних прийомів у формуванні інтересу здобувачів освіти до фізичної культури належать:

1. Новизна, різноманітність засобів, методів, способів організації,

2. Визначення коректних, доступних завдань навчання, тренування, які можливі для виконання до кінця уроку або декількох їх.

3. Забезпеченість чіткого, точного і глибокого розуміння кожним здобувачем освіти сутності і значення навчального матеріалу у цілому і частково.
4. Використання ігрового та змагального методів.
5. Постійне спонукання здобувачів освіти до самостійних занять фізичними вправами, спортом у позаурочний час, домашні завдання.
6. Систематичний контроль за досягненнями.
7. Використання системи заохочування.

Комплексне використання цих прийомів сприяє формуванню пізнавального інтересу.

Підводячи підсумок викладеному, можна стверджувати, що позитивне практичне вирішення питання з формування в здобувачів освіти позитивної позиції до фізичної культури є головною умовою ефективного вирішення завдань фізичного виховання здобувачів освіти.

По суті, фізичне виховання, його кінцева мета є результатом суми "свідомого і практичного", у їх органічній єдності. Позитивне вирішення першого вирішальною мірою "полегшує" (сприяє, спрямовує, забезпечує, визначає і т.д.) досягнення другого "практичного".

Відсутність позитивної позиції здобувачів освіти до фізичної культури "свідомо" не може бути укомплектовано ніякою досконалістю методики реалізації "практичного". Якщо робиться така спроба, то вона будується на аргументах; дисципліна, обов'язок, примушування, залякування оцінкою тощо, якщо є "свідоме" то успіхи (досягнення) "практичного" зміцнюють його ще більше, а це в свою чергу значно активізує "практично - діяльне". У цьому сутність реалізації їх єдності.

Література:

1. Апанасенко, Г. Л. Індивідуальне здоров'я: теорія і практика. – К.: Здоров'я, 2008. – 272 с.
2. Матвеев, Л. П. Теорія і методика фізичної культури. – К.: Олімпійська література, 2010. – 384 с.
3. Волков, Л. В. Теорія і методика дитячо-юнацького спорту. – К.: Олімпійська література, 2012. – 336 с.
4. Сергієнко, Л. П. Теорія і методика фізичного виховання. – К.: Олімпійська література, 2014. – 400 с.
5. Бобрицька, В. І. Формування мотивації до занять фізичною культурою у студентів. // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. – 2016. – №1. – С. 45–50.
6. Москаленко, Н. В. Формування позитивного ставлення студентської молоді до занять фізичною культурою. – Харків: ХДАФК, 2015. – 212 с.
7. Круцевич, Т. Ю., Пангелова, Н. Є. Теорія і методика фізичного виховання. – К.: Олімпійська література, 2017. – 392 с.

Віталій Поліщук, Олексій Ткачук
(Переяслав, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ДИТЯЧИХ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОЇ СПРЯМОВАНOSTІ

Стан проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Туризм як один із засобів фізичної культури в умовах становлення національної системи освіти набуває все більшого значення у валеологічному вихованні дітей, набутті знань, формуванні умінь і навичок при долатті труднощів під час туристського походу. Вирішення проблем виховання найбільш вдало відбувається у комплексних формах виховання, які залучають можливості вихователя, дітей, оточення та об'єднують різноманітні методи впливу на особистість. Саме до такої комплексної форми відноситься туристсько-краєзнавча робота, що здійснюється у дитячих громадських організаціях. До існуючих можливостей додається добровільність участі, спільна творчість, та громадська спрямованість самих дитячих організацій [5, с. 34-35].

У сучасних умовах таке поєднання є цікавим та корисним з педагогічної точки зору та соціального розвитку суспільства. Сьогодні серйозне занепокоєння викликає погіршення стану здоров'я підростаючого покоління. Дані свідчать про низький рівень формування основ здорового способу життя, відсутність інтересів, раціональної організації дозвілля. Тому, починаючи вже з молодшого шкільного віку, потрібно формувати мотиви, потреби та ціннісні орієнтації дітей пов'язані зі здоровим способом життя. Що і підкреслює актуальність даного дослідження [6, с. 23-25].

Історичний досвід реалізації виховних завдань туристсько - краєзнавчої роботи викладено у творах А.С. Макаренка, який започаткував мандрівки Україною вихованців свого закладу, як головну змістовну форму їх літнього оздоровлення та відпочинку: "Не існує більш яскравого, привабливого та важливого для молодшої людини, ніж мандрівка просторами рідного краю разом з друзями та спільною метою" [4, с. 214-230]. Цей напрямок виховної роботи розробляли та використовували видатні діячі процесу виховання: Сухомлинський В.О., Шмаков С.А., Лебединський С.С. В їх творах з особливою чуйністю та емоційним піднесенням малювались великі можливості виховання у процесі туристсько - краєзнавчої роботи: "Дізнатися про себе, перемогти у випробуваннях, відчути красу єднання з природою, історією, колективом друзів - могутній подих краси туристичної пригоди" [3, с. 52-56].

Але, вимоги сучасного суспільства є такими, що обумовлюють необхідність раннього початку шкільного систематичного навчання, інтенсифікацію навчально-пізнавальної діяльності дітей, які викликають підвищені розумові і нервово-психічні навантаження, зменшення рухової активності дітей.

Все це обумовлює необхідність розробки таких педагогічних технологій, які змогли б забезпечити інтегрований освітній, виховний та оздоровчий ефект. Застосування засобів туристсько-краєзнавчої діяльності в закладах загальної середньої освіти, на наш погляд, створює найбільш оптимальні умови для реалізації завдань фізичного і розумового виховання дітей.

Отже, метою нашого дослідження є створення методики фізкультурно-оздоровчих занять з елементами туризму, яка буде сприяти не тільки підвищенню рівня фізичної підготовленості та здоров'я дітей, але і їх розумовому розвитку. Все це обумовлює розробку змісту, форм, методів і засобів розумової діяльності дітей в процесі фізичного виховання.

Таким чином, фізкультурні заняття з пріоритетним використанням елементів туризму і краєзнавства в системі фізичного виховання дітей середнього шкільного віку повинні мати конкретну спрямованість на інтеграцію рухової і розумової діяльності дитини.

Мета дослідження. Визначити організаційні та виховні особливості туристсько-краєзнавчої роботи дитячих громадських організацій, що спрямовані на всебічний розвиток та фізичне виховання дітей.

Мета дослідження обумовила наступні завдання:

1. Дослідити зміст і особливості туристсько-краєзнавчого напрямку діяльності дитячих організацій, узагальнити існуючий теоретичний та методичний досвід;
2. Визначити методи і засоби туристсько-краєзнавчої роботи дитячих організацій;
3. Сформулювати умови ефективності туристсько-краєзнавчої роботи в дитячих громадських організаціях.

Виклад основного матеріалу. Дитячі організації за своєю природою діяльності не можуть обійтись без використання виховних можливостей туристсько-краєзнавчої роботи. Саме цей напрямок збирає різноманітні течії дитячого руху у могутню спільну річку справ, можливостей та сподівань. Формується постійне джерело новітніх форм, засобів, змісту туристсько-краєзнавчої роботи, що робить їх актуальними, потрібними та ефективними у виховному процесі.

Про це свідчать різноманітні семінари, конференції, методичні та наукові дослідження, що узагальнюють постійно оновлюючий досвід [2, с. 158-161].

Свідомостю актуальності обраної теми є постійна увага до неї Міністерства у справах молоді і спорту, Міністерства освіти і науки. Особливе значення має досвід дитячих організацій, що здійснюється у співробітництві з школами, установами та освітніми закладами. Постійно висвітлюються ці питання у фахових виданнях, методичних та практичних рекомендаціях фахівців.

Туристсько-краєзнавча робота узагальнює багаторічний досвід роботи різноманітних дитячих організацій, що співпрацюють у ДСПЦ формуючи важливі напрямки краєзнавчо-туристичної роботи за напрямками:

1. мандрівки: пішохідні, на човнах; поїздки, екскурсії;
2. краєзнавчо-туристичні табори, експедиції;
3. соціальні проекти громадського спрямування, які вирішують проблеми місцевих громад з розвитку туристсько-краєзнавчої роботи;
4. реалізація принципу безперервності виховання особистості.

Ці складові визначають практичну значущість роботи для відтворення в процесі діяльності освітніх установ, закладів, тощо.

Краєзнавчо-туристична робота в дитячих громадських організаціях відзначається як найбільш вдалий комплексний напрямок, який вирішує велику кількість завдань естетичного, екологічного, патріотичного та фізичного розвитку особистості. Незалежно від характеристик та класифікацій дитячих організацій їх місце зустрічі найбільш ефективно відбувається під час спільних таборувань, експедицій, досліджень і т.ін.

Досвід дитячих організацій свідчить про значні здобутки у зростанні особистості, розвитку колективів за використанням комплексного підходу саме у туристсько-краєзнавчій роботі:

1. Вдосконалення самоврядування за рахунок змістовної, практичної організації системи доручень;
2. Стимулювання діяльності за рахунок системи заохочень, яка відповідає принципам Макаренка: віковим особливостям, колективній підтримці, особистісному визнанню.
3. Використання "гри перспективних ліній", яка формується завдяки співпраці і взаємодії громадських організацій та навчальних закладів переважно у туристсько-краєзнавчій роботі, яка надає їм суттєві можливості поєднання бажань особистості та необхідності колективу.
4. Сучасна туристсько-краєзнавча робота вдало втілює психолого-педагогічні та організаційні аспекти роботи дитячих організацій:

а) Формує мотивацію особистості до самостійної пізнавальної діяльності, потреби у самовдосконаленні, необхідність об'єднуватися ради спільної мети.

б) Виховує особистість як творчу дієву частку колективу, яка зацікавлена у високому рівні його розвитку від юрби до спільноти, яка рухається вітрилами спільної мети.

Краєзнавчо-туристична робота забезпечує високі організаційні стандарти роботи громадських дитячих організацій: від гуртка однодумців до широкого об'єднання, носіїв спільних переконань.

Висновки. Отже туристсько-краєзнавча діяльність в дитячих громадських організаціях - це системно організоване життя дітей, у якому однаково представлені всі сфери життєдіяльності дитини. Вміння орієнтуватися в краєзнавчо-туристській діяльності дає можливість дітям впевнено пересуватися незнайомою місцевістю, знаходити зручні шляхи, проводити дослідницьку роботу. Формування в дітей елементарних географічних понять про розташування земних об'єктів, володіння способами орієнтування в просторі, що в перспективі змінює підхід у дітей до аналізу навколишніх об'єктів та явищ, сприяє всебічному розвитку дитини як особистості.

Привабливість дитячого туризму полягає не тільки в тому, що це комплексний засіб фізичного розвитку і вдосконалення людини, але і у його багатofункціональному значенні.

Література:

1. Наказ МОУ №730 від 19.12.2002 р. "Затвердження Положення про центр, будинок, клуб, бюро туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді, туристсько-краєзнавчої творчості учнівської молоді, станцію юних туристів". - 18 с.
2. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: Наук. – метод. посіб. /Наук. ред. О.Л. Кононко. – К.: Ред.журнал "Дошкільне виховання", 2003. – 243 с.
3. Грицишина Т.І. Маленькі туристи. Краєзнавство і туризм у дошкільному закладі /Упоряд. Т. Вороніна. – К.: Ред. загальнопед. газ., 2004. – 128 с. – (Б-ка "Шк.світу").
4. Демченко О.Я., Іонова О.М., Кузнецова В.І. Основи краєзнавства. – Х.: Світ дитинства, 1999.
5. Завьялова Т.П. Дошкольный туризм: проблемы, поиски, решения. //Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. – 2001. - №2. – С. 45-50.
6. Кулагіна І.Ю. Основи психології і педагогічні психічні процеси: Навч. – метод. посібник. – К.: Освіта, 1988. – 222 с.
7. Пангелова Н.Є., Поліщук В.В. Розумовий розвиток старших дошкільників в процесі туристсько-краєзнавчої діяльності //Матеріали ІІ Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми розвитку руху «Спорт для всіх»: досвід, досягнення, тенденції»: Тернопіль, 2007. – Т. 2. – С. 43-46.
8. Поліщук В.В. Розвиток рухових і розумових здібностей дітей 5-го і 6-го років життя в процесі фізичного виховання засобами дошкільного туризму: Дис...канд. наук з фізичного виховання і спорту. – Переяслав-Хмельницький 2008. – 266 с.

Андрій Федоряка
(Дніпро, Україна)

РОЗВИТОК ГНУЧКОСТІ НА ЗАНЯТТЯХ ЧЕРЛІДЕНГОМ У ДІВЧАТОК 7-8 РОКІВ

Постановка проблеми. Заняття черліденгом це не тільки здоровий спосіб життя з перших тренувань, а сьогодні ще і спорт, під час тренувань і змагань з якого дівчата можуть проявити себе як гідні спортсмени, виграти медалі, досягти визнання в професійному спорті. Більш того, в самому найближчому майбутньому очікується, що черліденг буде визнаний Олімпійським видом спорту. Ще зовсім недавно представники цього виду спорту демонстрували помірну амплітуду виконання різних вправ, тепер вона зросла до максимального рівня, особливо у кульшових, плечових і над'яtkовогомілкових суглобах, а також у хребті. У сучасному спорті з'явилися терміни – «гіпермобільність», «надгнучкість», «екстраординарна гнучкість» і навіть «патолого-анатомічна гнучкість», які раніше використовували переважно у медицині [4, 6, 15]. Для оволодіння всім арсеналом засобів, характерних для сучасного черліденгу, необхідний досить високий рівень розвитку гнучкості, а особливо активної гнучкості як одного із її видів [12, 17]. Виконання рівноваг, стрибків і махів у більшості вправ в черліденгу своєю біомеханічною сутністю переважно вимагає значної рухливості в суглобах, а деякі вправи взагалі повністю залежать від рівня розвитку цієї якості. Водночас невідповідний розвиток гнучкості ускладнює і сповільнює процес засвоєння рухових навичок, призводить до неправильної техніки виконання вправ, обмежує прояв силових та координаційних здібностей, знижує економічність роботи, підвищує імовірність отримання травм опорно-рухового апарату [3, 7].

Слід зауважити, що гнучкість у черліденгу необхідна не лише як біомеханічна особливість раціональної техніки виконання вправ, але й як естетичний компонент виконавчої майстерності [10].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз сучасних тенденцій розвитку складно координаційних видів спорту (черліденг, художня і спортивна гімнастика, фігурне катання, синхронне плавання та ін.) свідчить, що вимоги до прояву гнучкості спортсменів стають дедалі більшими [4, 6]. Оптимальна організація навчально-тренувального процесу – важлива умова забезпечення росту спортивних результатів у багаторічній змагальній практиці. Педагогічний вплив на розвиток тих чи інших якостей забезпечується правильним добром фізичних вправ та методикою їх проведення. При цьому перевага віддається різнобічній спеціальній фізичній підготовці при відносно невеликому обсязі спеціальних вправ [1, 2, 10]. У численних дослідженнях, які проведено у напрямку вивчення даної проблеми [2, 4, 6, 13, 15], зроблені висновки про необхідність розвитку активної гнучкості у дівчаток, що займаються черліденгом.

Аналіз наукових досліджень з проблеми вдосконалення системи організації навчально-тренувальних занять з черліденгу свідчить, що найбільше уваги приділяється визначенню ефективності різних видів тренувальних занять. Тому удосконалення навчального-тренувального процесу вимагає змін в організації та методики викладання, пошуку нових форм, засобів і методів навчально-тренувальної роботи для підвищення рівня спеціальної фізичної підготовленості черлідерів, зокрема, активної гнучкості [3, 12, 15, 17].

Мета дослідження – експериментально обґрунтувати систему розвитку гнучкості дівчаток 7-8 років з використанням допоміжного інвентарю на заняттях з черліденгу.

Матеріал і методи дослідження. Педагогічний експеримент проводився на базі СК «Ексклюзив» м. Дніпро. У дослідженні брали участь 12 дівчаток, віком 7-8 років, які займаються черліденгом. Заняття в групі проводилися 4 рази на тиждень і тривали 90 хвилин. Проведення навчально-тренувальних занять спиралось на аналіз даних із літературних джерел, з опитування і думки тренерів, власний практичний досвід і результати тестування. Експеримент тривав 6 місяці.

При проведенні експерименту ми використовували такі **методи дослідження**: аналіз науково-методичної літератури; педагогічне спостереження; педагогічне тестування; педагогічний експеримент; методи математичної статистики.

Результати дослідження. Тренувальні заняття з черліденгу включали вправи на розвиток гнучкості з використанням допоміжного інвентарю: гумова стрічка, гімнастичний блок, обтяжувачі для рук та ніг. Вправи з гумовою стрічкою включали махи, рівноваги, шпагати, зтяжки. З гімнастичними блоками виконувались нахили стоячи, сидячі, шпагати і різновиди мостів. У вправах з обтяжувачами виконували махи, кола, стрибки і різновиди мостів.

В основу тренувальної програми були покладені такі педагогічні умови:

1. Раціональне планування комплексів вправ. Вправи виконувались в кінці основної частини тренування. Кожен комплекс включав вправи з одним з приладів, які чергувалися кожне тренування. З кожним приладом дівчатка працювали двічі на тиждень. Комплекси включали 5-7 вправ.

2. Забезпечення зв'язку з програмою підготовки черлідерів. Всі вправи тісно пов'язані з вправами, що використовувались у композиціях черлідерів та покращували їхнє виконання.

3. Диференційований підхід до дівчат, що займалися черліденгом. Вправи варіювалися, в залежності від рівня гнучкості дівчаток (довжина гумової стрічки, висота блоків, амплітуда виконання, дозування).

Наступним етапом досліджень було визначення підсумкового рівня розвитку гнучкості у дівчаток 7-8 років. Порівняльний аналіз результатів педагогічного тестування після педагогічного експерименту показав, що у групі дівчаток, які займалися черліденгом, спостерігався вірогідний приріст показників рівня розвитку гнучкості (Табл. 1).

Порівнюючи показники результатів розвитку гнучкості в групі черліденгу, попереднього та заключного досліджень, ми виявили, що: в тесті «шпагат» результат покращився із нижче середнього рівня до вище середнього; в тесті «нахил» результат покращився із нижче середнього рівня до вище середнього; в тесті «міст» рівень зріс із середнього до вище середнього; в тесті «викрут з палицею» показники зросли з нижче середнього до середнього.

Таблиця 1

Показники рівня розвитку гнучкості у дівчаток 7-8 років після педагогічного експерименту

№	Тести	До експерименту		Після експерименту		p
		$\bar{X} 1 \pm m 1$	Рівень розвитку	$\bar{X} 2 \pm m 2$	Рівень розвитку	
1	Поперечний шпагат, см	30,4 $\pm$ 1,2	Нижче середнього	15,2 $\pm$ 0,28	Вище середнього	p < 0,05
2	Нахил, см	3,9 $\pm$ 0,9	Нижче середнього	7,9 $\pm$ 0,15	Вище середнього	p < 0,05
3	Міст, см	30,8 $\pm$ 1,7	Нижче середнього	24,8 $\pm$ 0,35	Вище середнього	p < 0,05
4	Викрути із палицею, см	56,2 $\pm$ 1,4	Нижче середнього	48,2 $\pm$ 0,52	Середній	p < 0,05

Виходячи із результатів порівняльного аналізу контрольних випробувань можна зробити висновок, що рівень розвитку гнучкості дівчаток 7-8 років, що займалися черліденгом значно підвищився і має статистично значущі зміни показників (p<0,05).

Педагогічне спостереження під час тренувального процесу у дівчаток 7-8 років які займаються черліденгом показало, що виконання вправ з допоміжними засобами значно підвищило розвиток гнучкості. Усне опитування показало, що у дівчаток під час педагогічного експерименту підвищилася мотивація до занять черліденгом. Отже, можна вважати, що вправи з допоміжними приладами сприяють розвитку гнучкості дівчаток 7-8 років і позитивно впливають на емоційний фон заняття.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

1. Аналіз науково-методичної і спортивної літератури виявив проблему впливу розвитку гнучкості на розвиток рухливості в суглобах для навчання техніці виконання різних видів рівноваги та стрибків.

2. Методика розвитку гнучкості включала вправи з використанням допоміжних приладів та мала науково обґрунтовані педагогічні положення.

3. За результатами дослідження вихідного рівня розвитку гнучкості виявлено, що черлідери 7-8 років мали нижче середнього рівень розвитку гнучкості. У ході дослідження було доведено, що виконання вправ з допоміжними приладами позитивно вплинуло на розвиток гнучкості у дівчаток 7-8 років. Показники рівня розвитку гнучкості в групі зросли з до середнього і вище середнього рівня.

Подальші дослідження будуть спрямовані на розвиток інших фізичних якостей у дівчаток 7-8 років, що займаються черліденгом.

Література:

1. Андрієнко Г., Блажко Н. Структура та зміст змагальної діяльності в черліденгу на прикладі дисципліни перформанс чер фрестайл. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2022. № 1. С. 3-8.
2. Бекетова А.Н. Черлидинг. Харків, 2017. 19 с
3. Блажко Н., Андрієнко Г., Шинкарук О. Моделювання підготовленості спортсменок високої кваліфікації в дисципліні чер-перфоманс джаз команда. Інноваційні та інформаційні технології у фізичній культурі, спорті, фізичній терапії та ерготерапії: матеріали Всеукр. електр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, Київ, 9 квіт. 2021 р. Київ: НУФВСУ, 2021. С. 9-10.
4. Бондаренко Т. В. Організаційні аспекти диференційованого навчання художній гімнастиці. Теорія та методика фізичного виховання, 2010. № 1. С. 11-15.
5. Борисова Ю. Ю., Власюк О.О., Федоряка А.В. Аналіз фізичного стану дітей 7-8 років. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт): зб. наукових праць НПУ імені М. П. Драгоманова, 2021. №10. С. 26-30.
6. Васильєва Л.В. Розвиток гнучкості з урахуванням моторного профілю асиметрії рухів та технічної підготовленості гімнасток 6-13 років. Вісник Запорізького національного університету: зб. наукових праць. Запорізький національний університет, 2012. №1(7). С. 205-211.
7. Власюк О.О., Федоряка А.В., Грушко О.А. Розвиток гнучкості та координаційних здібностей дівчаток 5-6 років, які займаються гімнастикою в оздоровчих групах. Науковий журнал «Молодий вчений». Чернівецький національний університет ім. Ю.Федьковича. № 3.1 (43.1) 2017, С. 67-69.
8. Всеукраїнська федерація черліденгу. URL: <https://www.cheerleading.com.ua/>.
9. Гакман А.В. Основи біомеханіки руху: навчальний посібник. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т імені Юрія Федьковича, 2019. 128 с.
10. Гамалій В. Біомеханічні аспекти раціоналізації процесу навчання рухів у процесі технічної підготовки спортсменів. Теорія і методика фізичного виховання і спорту, 2020. С. 36-41.
11. Гончар Л. В. Впровадження засобів художньої гімнастики в процес фізичного виховання для формування культури рухів дітей старшого дошкільного віку. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт): зб. наукових праць НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 15, 2022. №1 (129). С.18–23. [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2021.1\(129\).04](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2021.1(129).04)
12. Долбишева Н.Г., Михайліченко А.Г. Технічна та фізична підготовленість черлідерів-флаєрів на етапі попередньої базової підготовки. Спортивний вісник Придніпров'я. Дніпро, 2018 № 2. С. 22-26
13. Долбишева Н.Г., Бузовєра А., Кондратенко В. спеціальна технічна підготовленість черлідерів-флаєрів наприкінці другого року тренувань етапу попередньої базової підготовки. Спортивний вісник Придніпров'я. Дніпро, 2021 № 1. С. 29-37
14. Дука М., Шинкарук О. Рання спеціалізація та обґрунтування віку занять художньою гімнастикою в умовах сучасного розвитку спорту. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві, 2021. (3 (55)). С. 90-102
15. Сосіна В., Руда І. Сучасні вимоги до розвитку гнучкості у художній гімнастиці. Наука в олімпійському спорті, 2020. № 1. С. 48–51. 1:48-51. DOI:10.32652/olympic2020.1_3
16. Шешеня А.В. Черліденг як засіб фізичного виховання в сучасній школі. Проблеми та перспективи розвитку фізичного виховання спорту і здоров'я людини: матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, Полтава, 21–22 квіт. 2022 р. Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2022. С. 351–354.
17. Шинкарук О., Блажко Н., Андрієнко Г. Види підготовки спортсменок у черліденгу. Молодь та олімпійський рух: збірник тез доп. XIV Міжнар. конф. молодих вчених, Київ, 19 трав. 2021 р. Київ: НУФВСУ, 2021. С. 157–158.

СЕКЦІЯ: ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Іван Гостєв
(Біла Церква, Україна)

ГЕТЬМАН ІВАН МАЗЕПА І ЛІТЕРАТУРА УКРАЇНСЬКОГО БАРОККО

Вагоме місце в історії української літератури займає бароко - напрям, що виник у вітчизняному письменстві на рубежі XVI - XVII ст. і розвивався протягом двох століть.

Постать Івана Мазепи - одна з найвидатніших і водночас найсуперечливіших фігур української історії - також знайшла своє відображення у давній українській літературі.

За свідченням дослідників, доля судила І.Мазепі посісти чи не найпомітніше після Б.Хмельницького місце в козацькій історії України, тому ще за життя йому присвячували панегірики і давали нагороди.

Об'єктом роботи є поезії І.Мазепи та твори інших письменників тієї доби про нього, архітектура пам'ятки тих часів гетьманування Івана Мазепи.

РОЗДІЛ 1. ЛІТЕРАТУРА УКРАЇНСЬКОГО БАРОККО

1.1 Літературне бароко в Україні: його становлення та особливості Бароко (італ. *barocco* — дивний, химерний) — це напрям у європейському мистецтві, що прийшов на зміну Ренесансу. В Україні його як естетичну систему вперше дослідив Д. Чижевський. Він заперечував термін «козацьке бароко», оскільки основними творцями культури були переважно ченці, а не козаки.

Становлення українського бароко пов'язують зі шкільною освітою, зокрема із заснуванням Києво-Могилянської академії (з 1632 р.) та реформами, проведеними П. Могилою та І. Мазепою. В українському бароко виділяють дві основні течії:

1. «Високе бароко»: Офіційне, аристократичне.

2. «Низове» (народне) бароко: Тісно пов'язане з фольклором, з якого постали вертепна драма, жартівливо-пародійні вірші, бурлеск і і травестія.

Основні риси літератури українського бароко:

- Домінування духовного елемента над світським.
- Геоцентричний світогляд (центральне місце здавалося Богові).
- Сприйняття природи як знаку вищого, духовного.

• Бароковий герой сповнений суперечностей і тривоги, його земне існування трагічне і позначене смертю.

• Мета твору — справити сильне естетичне враження, зворушити емоції читача та піднести його духовність.

1.2 Поезія українського бароко

Барокові вірші, переважно рукописні, вирізнялися жанровою і тематичною різноманітністю.

• Духовні пісні: Найчисленніша група, що включає твори різдвяні, великодні, поезії про Діву Марію, святих та чудеса. Жанровий діапазон простягався від гімну до гротескної пародії.

• Світська лірика:

○ Панегірики: Дуже поширений жанр. Це були урочисті твори на честь високопоставлених осіб (гетьмана, старшини, духівництва), які писалися з метою уславлення їхніх діянь або здобуття прихильності. Вони мали патетичний тон і складну композицію.

○ Історичні вірші: Присвячувалися політичним подіям, особливо національно-визвольній війні під проводом Б. Хмельницького. У них прославлялися національні герої (П. Сагайдачний, Б. Хмельницький) та оспівувалися битви.

○ «Ляменти»: Плачі над політичними та національними нещастями.

• Епіграми: Улюблений жанр коротких (2–4 рядки) дотепних віршів, збудованих на грі слів. Були духовними та світськими. Визнаними майстрами цього жанру вважалися І. Величковський та Г. Сковорода.

РОЗДІЛ 2. ІВАН МАЗЕПА - ВІДОМИЙ ПРЕДСТАВНИК ЛІТЕРАТУРИ УКРАЇНСЬКОГО БАРОККО**2.1 Іван Мазепа - талановитий поет.**

Більшість людей знають І.Мазепу як геніального гетьмана України, хоча він був також талановитим поетом. Саме І. Мазепа-Колядинський є одним із найвідоміших представників українського бароко.

До нашого часу не дійшло точних відомостей про творчість І.Мазепи. Але про нього як поета згадували С.Величко, автор анонімною «Історії русів», тому принаймні є чотири твори, авторство яких належить Мазепі.

2.2 Творчий доробок митця.

Найраніший вірш - це 13-складова епіграма, опублікована в журналі «Русская старина» (1871). До цього причинився Гаврило Добринін, який переписав її з одного молитовника, на жаль, із помилками, бо не знав тогочасної української мови. Тому Дмитро Чижевський узявся за його реставрацію:

Гди будеш по сій книзі Благого благати,
Не рач і мене, молю, в ов час забувати.
Іван Мазепа, полковий осавул

На сьогодні не відомі ні адресат цієї епіграми, ні причина її написання.

Найбільш популярним твором І.Мазепи є поезія «Дума» (1698 р.), яку В. Кочубей та І.Іскра додали до свого доносу на гетьмана Петру І. До вірша була приписка Кочубея: «Сю пісню, читаючи і уважаючи, один все чесний та розумний отець архімандрит дав мені її і радив у доброду спряті ховати». «Дума» була вперше надрукована Д.Н. Бантишем-Каменським у додатках до його книги «История малой России».

Як вважає відомий дослідник В.Лавренчук, твір «сприймається як своєрідний документ українського державотворення і політичний маніфест, переконання в патріотичних пориваннях, далекосяжності, високій національній свідомості автора».

Як ми бачимо, поезія починається зображенням розбрату, який панує між українцями, що у власній амбіційності «самі себе звоювали», між якими «нема ж любови, немає згоди». Далі автор подає картину розшарпаної України, яку розривають власні сини, що служать загребушим сусідам, про це свідчать рядки:

Єден живе із погани,
Кличе: «Сюда, отамани!...

Другий ляхам за гріш служить,
По Вкраїні і той тужить...
Третій Москві юж голдує,
І їй вірно услугує.

Болить серце автора від того, що нерозважливі земляки «од всіх сторон ворогують, огнем, мечем руйнують» рідну землю.

Ще у творі йдеться про соціальну нерівність, звучать роздуми про людські чесноти та слабкості. Авторіві прикро, що між людьми «немає зичливості, ані слушної учтивості», багаті «підданством дорікають» бідним.

Завершує Мазепа свій твір зверненням до козацької старшини:

Ей, панове єнерали...
І ви, панове полковники...

Він закликає їх об'єднатися і протистояти зовнішнім ворогам:

Озмітеся всі за руки,
Не допустіть гіркої муки
Матці своїй більш терпіти!
Нуте врагів, нуте бити!
Самопали набувайте,
Острих шабель добувайте,
А за віру хоч умріте,
І вольностей бороніте!
Нехай вічна буде слава,
Же през шаблі маєм права!

Поезія «Дума» є типовим бароковим твором, оскільки для неї властиве багатство поетичних образів, пластичність мови та легка ритміка.

Мазепина «Дума» - це бойовий заклик до боротьби за визволення України. Твір І.Мазепи «Чайка» («Ой горе, горе чайці - небозі») здавна вважається народною пісню. Він був написаний у кінці XVII ст. і відомий у багатьох варіантах.

«Ой горе, горе чайці - небозі» разом із приспівом має 45 рядків. Народні виконавці, усно передаючи пісню з покоління в покоління, її змінили (на відміну від «Думи», яка згодом була знайдена в козацьких архівах, «Пісня про чайку» здебільшого поширювалася усно, тому існує кілька її варіантів). Тепер вона має лише 24 рядки, поділені на шість строф і без приспіву. Козацько-гетьманська атмосфера відійшла в минуле; з'явилися чумаки, що їдуть в Крим по сіль, але страдницька доля України залишається та сама, що й раніше. Під образами чумаків треба розуміти різних загарбників - татар, ляхів і москалів, що сунули на Україну. Тому пісня і закінчується прокляттям на їхню адресу:

Бодай же ви, чумаченьки,
У Крим не сходили, Як ви моїх чаєняток У каші зварили.

Як згадував невідомий автор «Історії Русів», чайка у вірші Мазепи уособлює «страдницьку і гноблену» Україну, чиїх «діток забирати» приходять жінці, загарбники. Образ чайки у формі багатозначного набув поширення в фольклорі «без жодних наслідків для виконавців». Горе чайки в тому, що «вивела чаєнята при битій дорозі» і цим прирекла їх на вірну загибель:

Жито поспіло,
Діло пріспіло,
Прийдуть жінці жати,
Діток забирати...

Поезія дуже мелодійна. Не виключено, що сам Мазепа, який мав музичний хист, склав її як пісню, можливо, навіть з мелодією. Третій твір, який приписують І. Мазепі, - вірш «Ей, Іване, поповичу-гетьмане». С. Величко вмістив його у «Летописи событий в Юго-Западной России». У творі розповідається про гетьмана Івана Самойловича, і написаний він був після його падіння, за словами С. Величка, одним із найближчих сподвижників (із наближених до І. Самойловича людей тільки Мазепа писав вірші).

Перу гетьмана Мазепи також належить твір «Псальма» («Бідна моя головонька»). Він зберігся у рукописному збірнику гетьмана Полуботка і представляє собою високий зразок релігійної лірики. Цей твір містить 30 рядків, позначений релігійністю, зокрема упованням на Ісуса. Головну думку зосереджено в шостій строфі:

Тепер правда лежить в долі, а неправда в доброй волі.

Нетиповим для Мазепи був заклик шукати вихід зі складного становища, в якому опинилася Україна, не в боротьбі, а у зверненні до творця світу:

Боже, дай нам любов міти, а ім'я твоє хвалити.

У творі звучить мотив християнської покорності, без будь-якої активізації до здобуття кращого життя і свободи в земному світі. Написана «Псальма», як на той час, чистою українською мовою, чого не можна сказати про інші вірші поета, тому тут уживаються художні засоби більш властиві фольклорним творам, ніж бароковій поезії (зменшувано-пестливі слова «головонька», «сирітонька», «матуся»; постійні епітети «світ прясний», «люди злії»; антитези «тепер правда лежить вдолі, а неправда - в доброй волі»). У «Псальмі» переважає дієслівне римування.

2.3 Епістолярна спадщина

До творчості І. Мазепи зараховують і його листи до Мотрі Кочубеївни, вперше надруковані М. Маркевичем. Мазепа, буди вже старшим за 60 років, закохався у свою хрещеницю. Він хотів з нею одружитися, але цьому заважали вікова різниця, опір батька дівчини (Кочубея) і, головне, пряма заборона православної церкви на шлюб між хрещеним батьком та хрещеницею.

Листи збереглися в московських архівах, оскільки Кочубей використав їх як доказ у своєму доносі. Коли Мотря втекла до гетьмана, він, щоб уникнути скандалу та церковного осуду, відіслав її назад, хоч і не перестав кохати.

Саме ці листи розкривають психологічний портрет Мазепи не як державного діяча, а як людину, здатну на глибокі та щирі почуття. Вони написані емоційно, тогочасною живою народною мовою. Ю. Шерех зазначав, що після цих поетичних листів традиція приватного листування рідною мовою занепала.

І. Мазепа увійшов в історію не тільки як великий гетьман, а й як талановитий поет епохи бароко. Його творчість кількісно незначна — усього чотири вірші та 12 листів — але її значення для українського письменства велике.

- Автентичний вірш «Дума» став документальною ілюстрацією тогочасної України.
- «Пісня про чайку-небогу» у фольклорі оплакувала тяжку долю України.
- Псальма; стала внеском гетьмана в релігійну лірику.
- Листи до Мотрі є поетичним виявом палкої любові.

Цей невеликий літературний спадок показує Івана Мазепу як обдаровану творчу натуру, яка завжди дбала про український народ, закликала його до боротьби та засуджувала несправедливість.

ВИСНОВКИ

Як талановитий митець доби бароко увійшов в українську літературу й І. Мазепа. Хоч його творча спадщина кількісно невелика, проте вона показує його як обдаровану творчу натуру, яка попри заборони та тяжке життя завжди дбала про український народ, закликала його до боротьби з ворогами, засуджувала несправедливе ставлення до людини.

Література:

1. Головата Л. Література доби Ренесансу і бароко. - К.: Шкільний світ, 2009. - 200 с.
2. Токмань Г. Цей багатобарвний мистецький світ // Дивослово. - 2001. - №4. - С. 56-59.
3. Чижевський Д. Історія української літератури. - Тернопіль: Феміна, 1994. - 480 с.

СЕКЦІЯ: ФІЛОСОФІЯ

Дамира Жалгасова, Динара Бақытжол
(Астана, Қазақстан)

БІЛІМ ЖӘНЕ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ: ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТПЕН БӘСЕКЕ БАР МА?

Бүгінгі заман – технология мен инновацияның ғасыры. Ақпараттың молаюы мен сандық жүйелердің дамуы адам өмірінің барлық саласына әсер етті. Соның ішінде ерекше жылдам дамып келе жатқан бағыттың бірі – жасанды интеллект (ЖИ). Жасанды интеллект бүгінде медицинада диагноз қоюдан бастап, өндіріс, көлік, қаржы, білім және өнер саласына дейін өнуде. Ол адамға көмектесетін құрал ретінде басталып, бүгінде дербес шешім қабылдай алатын интеллектуалды жүйеге айналып келеді. Алайда осы даму барысында маңызды сұрақ туындайды: жасанды интеллект адаммен бәсекеге түсе ала ма? Әсіресе шығармашылық пен білім саласында бұл мәселе ерекше өзекті. Өйткені адамның ең ерекше қасиеттерінің бірі – оның ойлау, қиялдау және жаңа идея тудыру қабілеті. Осы мақалада біз білім мен шығармашылық тұрғысынан жасанды интеллекттің адаммен қарым-қатынасын, жасанды интеллекттің білім берудегі мүмкіндіктерін, бәсекелестігін қарастырамыз.

1. Білім берудегі жасанды интеллект анықтамасы. Алдымен білім берудегі жасанды интеллект дегеніміз не және осы салаға қандай технологиялық компоненттер кіретінін анықтайық. Көптеген зерттеушілер әртүрлі аспектілерге, соның ішінде машиналық оқытуға, нейрондық желілерге және деректерді өндіруге, олардың студенттердің қажеттіліктеріне бейімделе алатын интеллектуалды жүйелерді құрудағы рөліне назар аударды. Білім берудегі жасанды интеллект анықтамасы оқу процесін жақсарту және білім беру мүмкіндіктерін байыту үшін адамның интеллектіне еліктеп, арттыруға арналған технологиялық әдістер мен жүйелерді пайдалануды қамтиды. Білім берудегі жасанды интеллект әдетте келесі аспектілерді қамтиды:

Machine Learning: Бұл компьютерлік жүйелерге деректер мен тәжірибені талдау арқылы бейімделуге және жақсартуға мүмкіндік беретін ЖИ бөлімшесі. Білім беруде машиналық оқытуды әр оқушының қажеттіліктері мен оқу стиліне жауап беретін бейімделген оқыту платформаларын жасау үшін пайдалануға болады. [1, 34 б.]

Нейрондық желілер: ЖИ-дегі нейрондық желілер мидың құрылымы мен қызметін модельдейді, жүйелерге үлгілерді тануға, мәтінді талдауға және шешім қабылдауға мүмкіндік береді. Білім беруде оларды дауысты, мәтінді және кескінді тану үшін қосымшаларды жасау үшін, сондай-ақ жекелендірілген оқыту үшін пайдалануға болады. [2, 84 б.]

Деректерді талдау: ЖИ үлгілер мен трендтерді анықтау үшін деректердің үлкен көлемін талдау жолдарын қамтиды. Білім беруде деректерді талдау оқушылардың үлгерімін бағалау, оқу қажеттіліктерін болжау және оқу бағдарламасын оңтайландыру үшін пайдаланылуы мүмкін.

Робототехника және автоматтандыру: ЖИ пайдаланатын робототехника студенттерге ғылым, технология, инженерия және математика (STEM) салаларындағы дағдыларды дамытуға көмектесетін білім беру роботтарын жасау сияқты білім беру мақсаттарында жүзеге асырылуы мүмкін.

Виртуалды көмекшілер және білім беру қолданбалары: ЖИ ақпаратты, оқу материалдарын және тапсырмаларды қамтамасыз ету арқылы студенттерге оқу процесінде көмектесетін виртуалды мұғалімдер мен білім беру қолданбаларын жасау үшін пайдаланылуы мүмкін.

Білім берудегі жасанды интеллект оқу процесін қол жетімді, жекелендірілген, интерактивті және тиімді ету арқылы жақсартуға бағытталған. Ол мұғалімдерге, студенттерге және оқу орындарына жылдам өзгеретін цифрлық дәуірге бейімделуге көмектеседі және білім сапасын келесі деңгейге көтереді. [2, 87 б.]

2. Шығармашылық пен жасанды интеллект: ұқсастық пен айырмашылық. Шығармашылық – адамның ең асыл қасиеттерінің бірі. Ол адамның сезімінен, қиялынан және ішкі әлемінен туындайды. Әлемдегі барлық өнер түрлері, ғылыми жаңалықтар, мәдениет жетістіктері адамның осы шығармашылық қабілетінің нәтижесі. Бүгінде жасанды интеллект те шығармашылық саласына еніп отыр. Ол өлең жазады, музыка шығарады, сурет салады, тіпті ғылыми эссе мен романдар құрастырады. Мысалы, DALL·E, ChatGPT, Midjourney, MuseNet сияқты жүйелер адамша шығармалар тудыра алады. Бұл, сөзсіз, таңғаларлық жетістік. Алайда мұндай “шығармашылық” пен адам шығармашылығының айырмасы өте зор. Жасанды интеллект – бар деректерді талдап, ықтималдық негізінде жаңа нұсқа жасайды. Яғни ол өздігінен жаңа ой тудырмайды, тек бұрынғы үлгілерге сүйенеді. Ал адам шығармашылығы – қиял мен сезімнің, рухани тәжірибе мен эмоцияның жемісі. Мысалы, ақын өлең жазғанда, ол тек сөздерді үйлестірмейді, сол арқылы өз жан дүниесін ашады. Ал ЖИ мұндай терең сезімді түсіне алмайды, себебі оның “жаны” жоқ. Сондықтан ЖИ шығармашылықты техникалық жағынан қайталай алады, бірақ адамның рухани шабытын алмастыра алмайды. [5, 67 б.] Шығармашылық – жаңа, ерекше, бұрын болмаған нәрсені жасау қабілеті. Жасанды интеллект қазірдің өзінде сурет салып, өлең жазып, музыка шығарып, ғылыми мәтіндер құрастыра алады. Бірақ бұл адамдық шабыт пен сезімнің нәтижесі емес, тек алгоритм мен деректердің комбинациясы. Адамдық шығармашылықтың артықшылығы – оның түп-тамыры эмоцияда, түйсікте және рухта. Бір өлең не картина адамның жүрегіне әсер етсе, ол жерде тек логика емес, жанның тереңдігі бар. Ал ЖИ туындысы мінсіз көрінгенімен, онда жеке тәжірибе мен рухани мағына жетіспейді. [5, 68 б.]

3. Адам мен жасанды интеллект: бәсеке ме, әлде серіктестік пе? Кей адамдар жасанды интеллектті “адамды алмастыратын қауіп” деп қабылдайды. Шынында, кейбір кәсіптерде ЖИ адам орнын

басуы мүмкін. Мысалы, мәліметтерді өңдеу, аударма жасау, техникалық талдау сияқты жұмыстарды ол тез және қатесіз орындайды. Бірақ ЖИ ешқашан адамдық интуицияны, моральдық шешімді және эмоциялық сезімді алмастыра алмайды. Сондықтан болашақтағы ең дұрыс бағыт – бәсекелестік емес, ынтымақтастық. Яғни адам мен жасанды интеллект өз мүмкіндіктерін біріктіріп, бірін-бірі толықтыра алады. Мысалы: Дәрігер жасанды интеллекттің көмегімен диагнозды тез анықтай алады, бірақ соңғы шешімді өз тәжірибесіне сүйеніп қабылдайды; Ғалым ЖИ арқылы күрделі есептерді шығарып, жаңа заңдылықтарды таба алады; Суретші немесе дизайнер ЖИ көмегімен жаңа стиль жасап, шабыт алады. Яғни ЖИ – адамның көмекшісі, серігі, бірақ ешқашан оның орнын баса алмайтын құрал. Адам мен ЖИ бірігіп жұмыс істегенде, нәтиже әлдеқайда жоғары болады. Өйткені адам – идея көзі, ал ЖИ – сол идеяны жүзеге асыратын құрал. Бәсеке тек бір жағдайда туады – егер адам тоқтап қалса, дамудан қорықса. Нағыз бәсеке – адам мен технология арасында емес, адамның өз жалқаулығы мен мүмкіндігі арасында. [3, 13 б.]

Болашақ маманның бейнесі. Жасанды интеллект дәуірінде табысты болу үшін адамға жаңа қасиеттер қажет:

1. Сыни ойлау – алынған ақпаратты сараптап, талдай білу.
2. Креативтілік – қалыптан тыс ойлау және жаңа шешім табу.
3. Эмоциялық интеллект – өз сезімін және өзгенің сезімін түсіне білу.
4. Коммуникативтілік – адамдармен дұрыс байланыс орнату.
5. Өзін-өзі дамыту қабілеті – үздіксіз білім алу және бейімделу. [6, 29 б.]

Демек, болашақта бәсекеге қабілетті адам — тек техникалық тұрғыдан емес, рухани және әлеуметтік тұрғыдан дамыған тұлға. Жасанды интеллект неғұрлым жетілген сайын, адамның рухани әлемі соғұрлым маңызды бола түседі. Технология – құрал, бірақ оның иесі – адам. Білім мен шығармашылықтың түп мәні – адамның өз болмысын тануында, өз орнын табуында. Сондықтан қазіргі білім беру жүйесінің басты мақсаты – тек ақпарат беру емес, адамдық құндылықтарды, ізгілік пен жауапкершілікті қалыптастыру. Өйткені ЖИ қанша дамыса да, махаббат, мейірім, шабыт пен сенім тек адамға тән қасиеттер болып қала береді. Жасанды интеллект – адамзат дамуының ең үлкен жетістіктерінің бірі. Ол біздің өмірімізді жеңілдетіп, білім мен ғылымды жаңа деңгейге көтеріп отыр. Дегенмен, ол адаммен бәсекеге түсе алмайды, себебі адам – тек ақыл иесі емес, рух, сезім және ар-ождан иесі. Білім мен шығармашылық – адам жанының көрінісі. Ал ЖИ-де жан да, жүрек те жоқ. Сондықтан “жасанды интеллектпен бәсеке бар ма?” деген сұраққа жауап біреу: Бәсеке жоқ. Адам мен ЖИ – бір-бірін толықтыратын серіктестер. Нағыз білім мен шынайы шығармашылық тек адамнан туады. ЖИ – оған жетуге көмектесетін құрал ғана. Ең бастысы – адам өз рухани табиғатын жоғалтпай, технологияны игере отырып, оны ізгілік жолында қолдана білуі қажет. [4, 22 б.]

Әдебиеттер:

1. Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру. – Астана, 2017. – 106 б.
2. Сатыбалдиева Г.Ж. Жасанды интеллект және қоғамның даму үрдістері. – Алматы: Қазақ университеті, 2022. – 168 б.
3. Harari, Y. N. 21 Lessons for the 21st Century. – London: Jonathan Cape, 2018. – 372 б.
4. Russell, S., & Norvig, P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. – Pearson, 2021. – 136 б.
5. Тұрғынбаева Б.А. Қазіргі білім беру жүйесіндегі шығармашылық тұлғақалыптастыру. – Алматы: Рауан, 2019. – 101 б.
6. Мырзахметова Г. Білім мен инновация: Жаңа дәуір талабы. – Нұр-Сұлтан, 2021. – 177 б.

Ғылыми жетекші:

гуманитарлық ғылымдар магистрі, аға оқытушы Е.Ғ. Калдыбеков.

Қалмахамбет Аяжан, Абдуали Алтай
(Астана, Қазақстан)

БИОЭТИКА: БИОТЕХНОЛОГИЯДАҒЫ АДАМГЕРШІЛІК ПЕН ЖАУАПкершілік мәселелері

Қазіргі заманда ғылым мен технологияның қарқынды дамуы адамзат өркениетінің жаңа сатысына жол ашты. Әсіресе биология мен биотехнология салаларындағы жаңалықтар адам өмірін жеңілдетіп, медицинаның, ауыл шаруашылығының, экологияның және тағам өнеркәсібінің дамуына үлкен серпін берді. Гендік инженерия, жасушалық технологиялар, трансплантология, биоинформатика, жасанды интеллект жүйелерінің биологиялық зерттеулерге енгізілуі – осының айғағы. Алайда ғылыми жетістіктермен қатар адамгершілік және моральдық сипаттағы күрделі сұрақтар да туындай бастады. Мысалы: адам генін өзгертуге бола ма? Тұқым қуалайтын ауруларды жою мақсатында эмбрионға араласу этикалық тұрғыда дұрыс па? Зертханалық тәжірибелерде жануарларды пайдалану қаншалықты гуманистік? Осындай мәселелердің барлығы биоэтиканың, яғни тірі жүйелер мен ғылыми прогрестің адамгершілік нормаларына сәйкестігін зерттейтін ғылымның аясында қарастырылады.

Биоэтика – бұл тек ғылым емес, адам мен табиғаттың өзара қарым-қатынасын реттейтін моральдық-әлеуметтік құндылықтар жүйесі. Бүгінгі таңда биоэтикалық ұстанымдар медицинада, генетикада, экологияда, тіпті саясатта да маңызды орын алады. Биотехнология саласындағы болашақ мамандар үшін

биоэтиканы меңгеру ерекше маңызды. Себебі биотехнолог – тек зерттеуші емес, сонымен қатар қоғам мен табиғат алдындағы үлкен жауапкершілік иесі. Сондықтан бұл тақырыпты жан-жақты талдау – қазіргі студент үшін де, болашақ биотехнолог маман үшін де аса өзекті міндет. XXI ғасыр – ғылым мен технологияның шарықтап дамыған дәуірі.

Биоэтика – биологиядағы этикалық мәселелерді қарастыратын ғылым. Адам ғұмырын ұзарту, жасанды адамдарды өмірге келтіру және бейімдеу, талантты тұлғаларды генетикалық тәсілдермен сұрыптау, тұқым қуалайтын сырқаттармен күрес, адам ағзаларын дәрігерлік мақсаттарға пайдалану, т.б. Қазіргі заманның өзекті мәселелеріне айналып отыр. Биоэтиканың дамуына үлес қосқан ғалымдар: Г. Спенсер, Тейяр де Шарден, К. Уоддингтон, Д. Козловский, т.б. Биоэтикалық мәселелер қазіргі ғаламдық парадигмалармен тығыз байланысты.

«Биоэтика» (грекше «bios» – өмір, «ethos» – мораль, әдеп) терминін алғаш рет 1970 жылы американдық биохимик және онколог ван Ренсселаер поттер ұсынған. Ол өзінің «Bioethics: bridge to the future» атты еңбегінде биоэтиканы «өмір мен этиканың арасындағы көпір» деп атаған. Бастапқыда биоэтика тек медициналық этика ретінде қарастырылды. 1974 жылы АҚШ-та алғашқы биоэтикалық комиссия құрылды. 1990-жылдары ЮНЕСКО мен дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы биоэтика бойынша халықаралық құжаттар қабылдады. Соның бірі – ЮНЕСКО-ның «адам геномы және адам құқықтары туралы декларациясы» (1997 ж.).

Биоэтиканың негізгі қағидалары. Биоэтика ғылымы өзінің мазмұнында адам мен табиғат арасындағы қарым-қатынасты реттейтін бірқатар басты моральдық-этикалық принциптерге сүйенеді.

1. Адам өмірінің құндылығы. Адам өмірі – ең жоғары әрі қайталанбас құндылық. Бұл қағида бойынша ешқандай ғылыми жаңалық немесе тәжірибе адам өмірінен маңызды бола алмайды. Ғылымның басты мақсаты – адам өмірін сақтау, жақсарту және қорғау. Биотехнология мен медицина саласында бұл қағида науқастарға көмек көрсету, тірі ағзаларды тәжірибеге пайдалану кезінде шектеу қою, қоршаған ортаны ластамау сияқты талаптар арқылы жүзеге асады.

2. Зиянкелтірмеу қағидасы (non-maleficence). Бұл қағиданың мәні – «ешкімге зиян тигізбеу». Ғылыми және медициналық тәжірибелер барысында адамға, жануарларға немесе табиғатқа ешқандай физикалық, психологиялық немесе экологиялық зиян келмеуі қажет. Мысалы, жаңа дәрілік препараттарды сынау кезінде қатысушылардың денсаулығына қауіп төндірмеу, зертханалық жануарларға адамгершілікпен қарау – осы қағиданың нақты көрінісі.

3. Пайда келтіру қағидасы (beneficence). Бұл принцип әрбір ғылыми әрекет адам мен қоғамға нақты пайда әкелуі тиіс дегенді білдіреді. Ғалым немесе зерттеуші өз еңбегінің нәтижесі адам денсаулығын жақсартуға, қоршаған ортаны қорғауға немесе экономикалық өркендеуге үлес қосатынына көз жеткізуі қажет. Мысалы, ауруға төзімді өсімдіктер шығару, қоршаған ортаға зиянсыз биологиялық тыңайтқыштар өндіру – осы принциптің шынайы мысалдары.

4. Әділдік қағидасы (justice). Әділдік қағидасы қоғамда ғылыми жетістіктердің баршаға тең және әділетті түрде қолжетімді болуын талап етеді. Яғни, биотехнологиялық инновациялар тек бір елдің, топтың немесе жеке компанияның мүддесіне ғана қызмет етпеуі керек. Медициналық қызмет пен ғылыми жаңалықтар адамдардың әлеуметтік жағдайына, ұлтына немесе дініне қарамастан, барлығына бірдей қолжетімді болуы қажет.

5. Жеке ерік пен келісім қағидасы (autonomy). Бұл қағида бойынша әрбір адам өз денсаулығы, ағзасы және генетикалық ақпаратына қатысты шешім қабылдауға құқылы. Мысалы, генетикалық талдау нәтижелерін үшінші тарапқа беруге немесе жариялауға тек иесінің келісімімен ғана рұқсат етіледі.

XX ғасырда медицинаның, биологияның және технологияның жедел дамуы адам өмірі мен табиғатқа үлкен әсер еткендіктен, ғылымның адамгершілік шекарасын белгілеу қажеттілігі туындады. Осылайша, биоэтика жаңа ғылыми-әлеуметтік бағыт ретінде пайда болды.

1-кезең. Бастапқы алғышарттар XX ғасырдың басында ғылыми тәжірибелердің қарқынды дамуы кейде адам құқықтарының бұзылуына алып келді. Әсіресе екінші дүниежүзілік соғыс жылдарында нацистік Германияда адамдарға жасалған қатыгез медициналық эксперименттер бүкіл әлемді дүр сілкіндірді. Осы оқиғалардан кейін 1947 жылы қабылданған Нюрнберг кодексі биоэтиканың негізін қалаған алғашқы халықаралық құжат болды. Бұл кодекс адамдарға жүргізілетін медициналық тәжірибелердің басты қағидаларын анықтап берді: зерттеу тек ерікті келісіммен, адам өміріне қауіп төндірмей, ғылыми қажеттілік негізінде жүргізілуі тиіс. Нюрнберг кодексі ғылымның адамгершілік шектеулерін заңды тұрғыда бекіткен алғашқы маңызды қадам ретінде тарихта қалды. [2, 13 б.]

2-кезең. Медициналық этиканың халықаралық стандарттарға көтерілуі (1960–1970 жж.). 1947 жылдан кейін де адамға қатысты тәжірибелер этикалық даулар тудырып отырды. Соған байланысты 1964 жылы дүниежүзілік медицина қауымдастығының Хельсинки декларациясы қабылданды. Хельсинки декларациясы биоэтикалық стандарттардың халықаралық деңгейде қабылдануына жол ашты және бүгінге дейін медициналық зерттеулердің басты этикалық құжаты болып саналады.

3-кезең. Биоэтиканың ғылым ретінде қалыптасуы (1970–1990 жж.). 1970 жылы америкалық биохимик және онколог Ван Ренсселаер Поттер өзінің әйгілі «Bioethics: Bridge To The Future» атты еңбегін жариялады. Ол «биоэтика» терминін ғылыми айналымға енгізіп, оны «өмір мен этика арасындағы көпір» деп сипаттады. Поттердің пікірінше, ғылымның дамуы адамзаттың моральдық жауапкершілігімен қатар жүруі керек. 1970–1980 жылдары әлемнің көптеген елдерінде биоэтикалық комитеттер мен ғылыми орталықтар құрылып, биоэтика жеке пән ретінде оқытыла бастады. [1, 10 б.]

4-кезең. Халықаралық мойындалу және құқықтық жүйеге енуі (1990–2000жж.). 1990-жылдары биотехнология, генетика және трансплантологияның дамуы биоэтикалық сұрақтарды одан әрі күрделендірді. Осы кезеңде биоэтика бойынша ЮНЕСКО, дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы (ДДҰ), еуропалық кеңес сияқты халықаралық ұйымдар бірқатар маңызды шешімдер қабылдады. 1997 жылы ЮНЕСКО «Адам геномы және адам құқықтары туралы декларацияны», ал 2005 жылы «Биоэтика және адам құқықтары жөніндегі жалпы декларацияны» бекітті. Бұл құжаттар биоэтиканы адам құқықтарының ажырамас бөлігі ретінде тануға мүмкіндік берді.

5-кезең. Қазіргі заман биоэтикасы (2000 жылдан бүгінге дейін) XXI ғасырда биоэтиканың маңызы бұрынғыдан да артты. Қазіргі таңда ол геномды редакциялау, жасанды интеллектті биологияда қолдану, клондау, жасанды ұрықтандыру, ГМО өнімдері және экологиялық тепе-теңдік сияқты жаңа мәселелерді қамтиды. [3, 11 б.]

3. Биотехнология мен биоэтиканың байланысы. Биотехнология — адамзаттың өмір сүру сапасын жақсартуға бағытталған ең қарқынды дамып келе жатқан ғылыми сала. Биоэтика биотехнологиялық зерттеулердің бағыттарын моральдық тұрғыдан бағалап, олардың қоғам мен қоршаған ортаға қауіпсіздігін қамтамасыз етуге көмектеседі. Гендік инженерия және геномды редакциялау қазіргі биотехнологияның ең үлкен жетістіктерінің бірі – *crispr-cas9* сияқты геномды түзету технологиялары. Бұл әдіс арқылы ғалымдар тұқым қуалайтын ауруларды емдеуге және ауыл шаруашылығында өнім сапасын арттыруға мүмкіндік алды.

Клондау тәжірибелері. 1996 жылы әйгілі «долли» қойының клоны жасалғаннан кейін әлемде клондау технологиясы үлкен дау тудырды. [4, 32 б.] Жануарларды клондау ғылым үшін үлкен жетістік болса да, адамды клондау мәселесі этикалық тұрғыдан аса күрделі. Генетикалық түрлендірілген организмдер (ГМО) ауыл шаруашылығында кеңінен қолданылатын ГМО өнімдері де биоэтикалық пікірталастардың басты тақырыптарының бірі. Бір жағынан, ГМО технологиясы аштықпен күресуге, өнім сапасын жақсартуға мүмкіндік береді. Екінші жағынан, оның адам ағзасына және экожүйеге ұзақ мерзімді әсері толық зерттелмеген. Биоэтика бұл жағдайда тұтынушылардың ақпара ттандырылу құқығын, экологиялық қауіпсіздікті және биологиялық әртүрлілікті сақтауды талап етеді. жасанды интеллект пен биоинформатикадағы этикалық мәселелер соңғы жылдары биотехнология саласында жасанды интеллект (AI) пен биоинформатика кеңінен қолданыла бастады.

4. Экологиялық биоэтика. Индустрияландыру, урбанизация, ауыл шаруашылығындағы химиялық және биотехнологиялық әдістердің кең қолданылуы экожүйелердің тепе-теңдігін бұзуда. Бұл міндетті орындайтын жаңа бағыт – экологиялық биоэтика. Экологиялық биоэтиканың басты мақсаты – адам мен табиғат арасындағы үйлесімді қарым-қатынасты сақтау, экожүйелердің тұрақтылығын қамтамасыз ету және тіршіліктің барлық формаларына құрметпен қарау. [2, 11 б.] ГМО немесе жаңа микроорганизмдерді табиғи ортаға шығару экологиялық тепе-теңдікке әсер етуі мүмкін. Мысалы, ауыл шаруашылығында ГМО өнімдерін қолдану кезінде биоэтика тек экономикалық тиімділікті ғана емес, экожүйеге әсерді, топырақ пен судың сапасын, жануарлар мен өсімдіктердің тіршілік ету ортасын да ескеру қажеттігін айқындайды. Тұрақты даму – табиғатты сақтай отырып, қазіргі және келешек ұрпақтың қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған адамзаттың басты стратегиясы. [2, 15 б.]

Қорыта айтқанда, биоэтика – қазіргі заман ғылымы мен адамзат өркениетінің маңызды тіректерінің бірі. Ол ғылыми-техникалық прогрестің адам өміріне, денсаулығына және қоршаған ортаға әсерін адамгершілік тұрғысынан бағалайтын кешенді бағыт болып табылады. Биоэтиканың негізгі мақсаты – ғылым мен адамгершіліктің арасындағы нәзік тепе-теңдікті сақтау, яғни ғылыми жетістіктердің адамзатқа пайда әкеліп, зиян тигізбеуін қамтамасыз ету. Бүгінгі таңда биотехнология, генетика, медицина және жасанды интеллект сияқты салалардың қарқынды дамуы жаңа мүмкіндіктермен қатар жаңа қауіптер мен моральдық дилеммаларды да тудырып отыр. Биоэтика тек медициналық немесе биологиялық тәжірибелермен шектелмейді. Ол экологиялық, әлеуметтік, философиялық және құқықтық мағынаға ие әмбебап ұғымға айналды. Табиғи ресурстарды тиімді пайдалану, биологиялық әртүрлілікті сақтау және тұрақты даму қағидаларын ұстану – қазіргі қоғамның басты міндеттерінің бірі.

Халықаралық деңгейде биоэтика адам құқықтары мен бостандықтарын қорғаудың ажырамас бөлігі ретінде танылған. ЮНЕСКО, дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы және басқа да халықаралық ұйымдар қабылдаған құжаттар – Нюрнберг кодексі, Хельсинки декларациясы және Биоэтика жөніндегі жалпы декларациялар – адамды ғылыми тәжірибелердің объектісі емес, толыққанды субъектісі ретінде қарастыруға жол ашты. Бұл құжаттар адам өмірі мен қадір-қасиетінің абсолютті құндылық екенін бекітті.

Биоэтиканың басты идеясы – ғылымды адамзат игілігіне қызмет еткізу. Ол әрбір ғалым мен зерттеушіге өз әрекетінің салдарын түсінуге, адам өміріне құрметпен қарауға және табиғатқа жауапкершілікпен қатысуға үйретеді. Биоэтикасыз ғылым адамзаттың мүддесін қорғаушы күш болудан қалып, керісінше, қауіп көзіне айналуы мүмкін.

Әдебиеттер:

1. Van Rensselaer Potter. Bioethics: bridge to the future.// – Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1971. – 201 p.
2. The Nuremberg Code// «The Nuremberg Code (1947)», BMJ, Vol. 313, Issue 7070, 7 December 1996, p. 1448.
3. Дүниежүзілік дәрігерлер қауымдастығы. Хельсинки декларациясы (Declaration of Helsinki). – 1964 ж., жаңартылған нұсқасы 2013 ж.

4. Universal Declaration on the Human Genome and Human Rights.–11 November. – Paris, 1997 URL: <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/universal-declaration-human-genome-and-human-rights?hub=387>

Гылыми жетекші:

гуманитарлық ғылымдар магистрі, аға оқытушы Е.Ф. Калдыбеков.

**Володимир Стеценко
(Богуслав, Україна)**

ПАМФІЛ ЮРКЕВИЧ – МИСЛИТЕЛЬ, ФІЛОСОФ, ПЕДАГОГ

У XIX столітті в Україні відбувається потужний розвиток академічної філософії, історія якої сягає Києво-Могилянської академії. За визначенням відомої дослідниці історії української філософії Марини Ткачук, «статус академічної набуває... та філософія, що пов'язана з певними освітніми чи науковими інституціями, філософія, що складає предмет викладання і дослідження» [6, с. 7]. Найзначнішим центром академічної філософії у XIX – на початку XX століття став Київ, де її осередками були Київська духовна академія (заснована 1819 року після закриття Києво-Могилянської академії) та Університет Св. Володимира (заснований 1834 року). Тобто, академічна філософія в Україні у цей час розвивалася в духовно-академічному та університетському середовищі.

Значною постаттю серед представників вітчизняної духовно-академічної філософії був Памфіл Данилович Юркевич (1826–1874) – найвидатніший український філософ XIX століття. У лютому 2026 року виповнюється 200 років від дня народження цього визначного мислителя, філософа і педагога, для якого, за влучним визначенням українського ученого Анатолія Тихолаза, «філософія утворювала справжній сенс цілого життя» [5, с. 151]. Щоправда, у деяких джерелах вказано, що Памфіл Юркевич народився у 1827 році. Проте у спогадах його брата Андрія Юркевича читаємо: «Професор філософії Памфіл Данилович Юркевич, син парафіяльного священника м. Ліплявого Золотоносського повіту Полтавської губернії, народився 16 лютого 1826 р.» [8, с. 296]. Саме цю дату вказано у метричній книзі Миколаївської церкви містечка Ліплявого за 1826-й рік, у якій під № 12 записано: «Лютого шістнадцятого у Священника Данила Юркевича народився син Памфіл...» [3, с. 282].

Видатний історик української філософії Дмитро Чижевський (1894–1977) писав про Памфіла Юркевича: «Життя Юркевича глибоко символічне. Мисленник першорядної сили і проникливості думки, прекрасний лектор і письменник, професор, що блискуче почав свою кар'єру в Київській академії і в віці всього 33 років зайняв катедру найстаршого російського університету... Полеміст з надзвичайною відданістю справі, що не знижувався ні до яких особистих випадів та нападів, що в самих ворожих пунктах погляду старанно відшукуював елементи "правди" і на них вказував...» [7, с. 133].

Alma mater Памфіла Юркевича – Київська духовна академія, в якій він навчався у 1847–1851 роках. По завершенні академічного курсу Юркевич продовжив наукову і педагогічну діяльність в її стінах, викладаючи історію філософії, логіку і метафізику, а згодом – ще й німецьку мову. У 1852 році він отримав ступінь магістра богослов'я, з 1858 року – екстраординарний, а з 1861 року – ординарний професор. Памфіл Юркевич, як згадував його брат Андрій Юркевич, «зберіг любов і прихильність до старої академії, й у розмовах відверто зізнавався, що академія розвинула в ньому любов до філософії й заклала міцні та непохитні підвалини цієї науки» [8, с. 298–299].

Лекції Памфіла Юркевича користувалися неабиякою популярністю, оскільки учений був ще й талановитим педагогом і викладачем. Відомий український письменник Іван Нечуй-Левицький (1838–1918), який у 1861–1865 роках навчався в Київській духовній академії, у повісті «Хмари» зобразив викладача академії Василя Дашковича, прототипом якого був Памфіл Юркевич: «Дашкович швидко визначився між професорами своїми лекціями по історії філософії і піддержав репутацію тієї науки, котра все стояла в академії дуже добре. З кожним роком його лекції були луччі та луччі, з кожним роком росла його репутація. Молоді студенти... вже чули про нього, вже ждали чогось надзвичайного... Не в одну голову запала крапля світу й думок од його лекцій, не одна голова стала світліша й ясніша» [4, с. 49–50]. Високо оцінювали Памфіла Юркевича філософ Володимир Соловйов (1853–1900) та історик Василь Ключевський (1841–1911), які були його студентами у Московському університеті. Зокрема, Володимир Соловйов (родич Григорія Сковороди по материнській лінії) писав: «Юркевич був глибокий мисленник, чудовий знавець історії філософії, зокрема старої, і дуже добрий професор, що читав надзвичайно цікаві для фахівців і змістовні лекції» [7, с. 134].

У 1861 році Памфіл Юркевич очолив кафедру філософії Московського університету. Річ у тім, що десятиліттям раніше, у 1850 році, владою Російської імперії було заборонено викладання філософії та закрито кафедри філософії в усіх університетах (духовних академій ця заборона не торкнулася). Як заявив тодішній міністр народної освіти Платон Ширинський-Шихматов (1790–1853), «користь філософії не доведена, а шкода від неї можлива». Коли після понад десятирічної перерви цю заборону скасували, саме український філософ, професор Київської духовної академії Памфіл Юркевич «виявиться єдиним філософом у Російській імперії, здатним без попереднього стажування за кордоном очолити кафедру філософії Московського університету після її відкриття у 1861 році» [5, с. 152]. В університеті він викладав

курси історії філософії, логіки, психології, педагогіки, філософії права, а з 1869 року виконував обов'язки декана історико-філологічного факультету.

Отже, у науковій і педагогічній діяльності Памфіла Юркевича можна виокремити два періоди – київський і московський. Найпродуктивнішим у його філософській творчості був саме київський період, тут Юркевич написав більшість своїх філософських праць. Це, насамперед, «Ідея» (1859) і «Серце та його значення у духовному житті людини, згідно з ученням слова Божого» (1860) – праці, що містили виклад фундаментальних ідей, на яких ґрунтувалася філософська концепція Памфіла Юркевича.

На московський період життя та діяльності Памфіла Юркевича припадає лише п'ять публікацій, більшість яких пов'язані з педагогікою, філософії ж він присвятив лише одну працю – «Розум згідно з ученням Платона і досвід згідно з ученням Канта» (1866). Дослідниця творчості видатного українського філософа Ольга Головченко вважає, що московський період був особливо плідним для Памфіла Юркевича саме у контексті розробки педагогічних проблем, оскільки «в період викладання в Київській духовній академії він більше переймався дискусійними питаннями філософії того часу, тоді як у Московському університеті його більше цікавили питання педагогіки» і «зверненню до педагогіки безперечно сприяв перехід П. Юркевича 1864 року на кафедру педагогіки Московського університету» [2, с. 33]. Та вона зазначає, що все-таки «безпосередньою причиною повороту П. Юркевича від філософії до педагогіки у московський період його діяльності... був тодішній суспільно-духовний клімат у центрі Російської імперії» [2, с. 34].

Річ у тім, що в Київській духовній академії існувала свобода мислення, що сприяло формуванню у Памфіла Юркевича власного філософського бачення. Характеризуючи духовну атмосферу, що оточувала Памфіла Юркевича у Москві, Дмитро Чижевський писав: «Уся прогресивна російська журналістика... накинута на Юркевича як на політичного ворога. Цю полеміку, що її розпочав Чернишевський, важко назвати інакше, як хрестовим походом темноти і некультурности, яка, не маючи сили боротися з думкою силою думки, підмінила полеміку лайкою, брехнею і особистими нападами. Проти цього зняряддя у Юркевича не було сили, і він замовк на довгі роки: "боротьба велася нерівними зняряддями – на боці Юркевича було знаття, тонке розуміння, самостійна думка, і боровся він за правду, що не гине, а стоїть над часом" (Шпет). Перемогли ж – "неуцтво, нерозуміння, наслідування і інтереси моменту". Чи може бути життя трагічніше?» [7, с. 134].

Ідеться про ганебну кампанію погроз, наклепів і образ, розгорнутою проти Памфіла Юркевича представниками табору російських радикалів у відповідь на критичні зауваження, висловлені українським мислителем щодо статті російського публіциста і письменника Миколи Чернишевського (1828–1889) «Антропологічний принцип у філософії» та представленого ним матеріалістичного напрямку у філософії. Юркевич вступив у полеміку з автором статті, піддавши цей світогляд толерантній і виваженій критиці в опублікованій 1860 року праці «3 науки про людський дух».

Уже згадана Марина Ткачук зазначила, що саме Чернишевський «особливо "відзначився" у хрестовому поході войовничого матеріалізму проти мислителів київської духовно-академічної школи», праці яких в його оцінці «постають зразком відсталості й шкідливої "семінарської філософії"», а його «писання – інакше й не назвеш – ...на адресу П. Юркевича, що склали початок багаторічного цькування видатного мислителя "демократичною" пресою», просякнуті «зухвалістю й неймовірним філософським невіглаством» [6, с. 93–94]. До речі, у своїй відповіді Юркевичу Чернишевський зізнався, що праці свого опонента не читав, бо й так знає, що може писати представник «семінарської філософії». Власне, до кінця життя Юркевич так і не почув жодних змістовних аргументів з боку своїх критиків.

Досить влучно висловився філософ і богослов Степан Ярмусь (1925–2015), вказавши, що «трагедія Юркевича не залежала тільки від популярного в той час радикалізму; вона полягала в нездібності його сучасників зрозуміти, чого він навчав» [12, с. 66]. Не слід забувати, що Памфіл Юркевич – представник духовно-академічної філософії, тобто він був релігійним філософом і дослідником його творчості єдині в думці, що глибоке коріння його філософії знаходиться у християнському віровченні. Памфіл Юркевич був творцем вчення про ідею, що ґрунтувалось на системі об'єктивного ідеалізму Платона та здобутках засновника німецької класичної філософії Іммануїла Канта. Вчення цих мислителів Юркевич вважав найпродуктивнішими в історії філософії, а порівняльний аналіз філософії Платона і Канта, здійснений ним, був, очевидно, одним із найглибших у вітчизняній філософії. У цілому ж у філософії Юркевича простежуються глибокі й оригінальні думки з проблем історії філософії, філософської антропології, гносеології, етики, філософії релігії.

Поняття ідеї пронизує всю творчість Памфіла Юркевича, який вважав, що ідея виступає «в значенні... об'єктивного творця, який володіє виникненням і представленням явищ спостерегаючої нами дійсності», «ідея – це початок і кінець, основа і ціль усіх явищ у світі і в людстві» [9, с. 20, 34], тобто ідея визначає усю діяльність і творчість людини. При цьому ідея існує не так, як існують матеріальні об'єкти – вона має ідеальне буття. Як вказував Юркевич, «ідея не є що-небудь дійсне, а тільки мислиме; вона є взірцевою формою дійсності, а не самою дійсністю» [10, с. 129]. Отже, ідея – це прообраз реальності, це те, чим предмети повинні бути. В ідеї ототожнюється мислення і буття: «В ідеї мислення і буття одне з одним збігаються; думка чи розум визнається об'єктивною сутністю речей; ідея пізнається як основа, закон і норма явища; одним словом розум уважається дійсним, а дійсність – розумною» [9, с. 21]. Між ідеями і явищами, як вважав Юркевич, стоять творча воля Бога і люди.

Виокремлюючи три сфери буття – «царство ідей, зразків, чи вічної правди, далі царство істот розумних, які покликані пізнавати цю правду й окормлюватися нею, і накінець привидне існування всього

тілесного, – або ноуменон, реальне і феноменон» [10, с. 130], Памфіл Юркевич стверджував, що «Бог творить світ, споглядаючи на ідеї, як на первообрази речей» [10, с. 121]. Тобто ці три світи не рівноцінні – світ ідей є визначальним стосовно двох інших, однак між ними існує активна взаємодія, що й становить гармонію світу.

Проте у центрі філософського вчення Памфіла Юркевича постає людина з двома найважливішими проявами – розумом і серцем. Розглядаючи співвідношення сфери розуму і сфери серця у людському житті, Юркевич визначав серце як основу душевного життя людини, а розум – лише як світло, яке цю основу освітлює. У праці «Серце та його значення у духовному житті людини, згідно з ученням слова Божого», в якій викладено «філософію серця» Памфіла Юркевича, він писав: «Серце – це охоронець і носій усіх тілесних сил людини. Серце – це осереддя душевного й духовного життя людини» [11, с. 75]; «Серце – це місце всіх пізнавальних дій душі» [11, с. 76]; «Серце – це зосередження різноманітних душевних почуттів, хвилювань і пристрастей. Нарешті, серце – це осереддя морального життя людини. В серці зводяться всі моральні сили людини... Серце – це джерело всього доброго і злого в словах, думках і вчинках людини; це скарбниця добра, або зла людини... Серце – це таблиця, на якій написаний природний моральний закон» [11, с. 77-78].

Тобто пріоритет серця над розумом (ірраціонального над раціональним) у філософії Юркевича виражено досить явно – серце, на його думку, не тільки дає витoki моральному розвитку людини, а й виступає тим центром, де міститься моральний закон її життя і діяльності. Отже, в основі філософського вчення Памфіла Юркевича лежить ідея про необхідність розуміння сутності людини через людський дух, ядром якого стає людське серце. Варто зазначити, що принцип переваги серця над розумом, характерний для «філософії серця» Памфіла Юркевича, наприкінці XIX століття «заново відкрив» американський філософ, засновник прагматизму Чарльз Сандерс Пірс (1839–1914), який стверджував, що «у ставленні до найголовніших життєвих турбот людина мудра йде за своїм серцем й не довіряє своїй голові. Такий метод повинен взяти на озброєння кожен, яким би могутнім інтелектом він не володів» [1, с. 17].

Памфіл Юркевич відіграв величезну роль у становленні вітчизняної філософії, проте за своєю значимістю виходить за національні межі. Зокрема, його філософське вчення вплинуло на російську релігійну філософію, яка розвинулася в кінці XIX – на початку XX століття, а через розвиток ідей Юркевича представниками цієї філософської школи – і на західноєвропейську філософську думку. За оцінкою українського філософа Анатолія Тихолаза, у творчості Памфіла Юркевича увиразнено характерну особливість київської духовно-академічної філософії: «Спираючись на багатовіковий досвід розвитку світової філософії, П. Юркевич поєднує його з традиціями православного умоспоглядання, створюючи своєрідну національну форму релігійної філософії» [5, с. 150]. Учений наголосив, що «найкращим свідченням життєздатності ідей П. Юркевича став не лише розвиток закладених ним основ численними представниками релігійної філософії, а те “друге пришествя” його ідей, яке вони переживають сьогодні» [5, с. 179]. Дійсно, філософські питання, які підняв видатний український мислитель, можна вважати вічними.

Література:

1. Гнатюк Я. С. Український кордоцентризм у конфлікті міфологій та інтерпретацій: монографія. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2010. 184 с.
2. Головченко О. В. Філософія серця П. Юркевича і його педагогіка // Філософські обрії. 2012. № 28. С. 33-41.
3. Документи Памфіла Юркевича з фондів Інституту рукописів Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського // Памфіл Юркевич. З рукописної спадщини / упорядкув., пер. укр. й комент. М. Ткачук. Київ: Вид. дім «KM Academia»; Універ. вид-во «Пульсари», 1999. С. 282-295.
4. Нечуй-Левицький І. С. Хмари // І. С. Нечуй-Левицький. Зібрання творів: у 10 т. Т. 2. Київ: Наукова думка, 1965. С. 5-337.
5. Тихолаз А. Г. Філософія в Київській духовній академії // Київ в історії філософії України / В. С. Горський, Я. М. Стратій, А. Г. Тихолаз, М. Л. Ткачук. Київ: Вид. дім «KM Academia»; Універ. вид-во «Пульсари», 2000. С. 130-181.
6. Ткачук М. Л. Київська академічна філософія XIX – початку XX ст.: методологічні проблеми дослідження: монографія. Київ: ЗАТ «ВІПОЛ», 2000. 248 с.
7. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні // Д. Чижевський. Філософські твори: у 4 т. Т. 1. Київ: Смолоскип, 2005. С. 3-162.
8. Юркевич А. Д. Замітка про життя й діяльність покійного професора філософії Памфіла Даниловича Юркевича // Памфіл Юркевич. З рукописної спадщини / упорядкув., пер. укр. й комент. М. Ткачук. Київ: Вид. дім «KM Academia»; Універ. вид-во «Пульсари», 1999. С. 298-299.
9. Юркевич П. Д. Ідея // П. Д. Юркевич. Вибрані твори: ідея, серце, розум і досвід. Вінніпег: Колегія Св. Андрея, 1984. С. 19-72.
10. Юркевич П. Д. Розум згідно з наукою Платона і досвід згідно з наукою Канта // П. Д. Юркевич. Вибрані твори: ідея, серце, розум і досвід. Вінніпег: Колегія Св. Андрея, 1984. С. 111-167.
11. Юркевич П. Д. Серце і його значення в духовному житті людини згідно з наукою слова Божого // П. Д. Юркевич. Вибрані твори: ідея, серце, розум і досвід. Вінніпег: Колегія Св. Андрея, 1984. С. 75-107.
12. Ярмусь С. Памфіл Данилович Юркевич та його філософська спадщина. Вінніпег: Волинь, 1979. 78 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

- Авдєєва Тетяна Володимирівна** – викладач фізичного виховання та фізичної культури ВСП «Технологічно-економічний фаховий коледж Білоцерківського НАУ».
- Бақытжол Динара** – студентка Інститута наук о животных и ветеринарии Казахского агротехнического исследовательского университета имени С. Сейфуллина.
- Березна Вікторія Олегівна** – магістр факультету початкової освіти та мистецтва Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.
- Борисенко Лариса Леонідівна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана.
- Британ Ольга** – вчитель англійської мови Дублянської гімназії Новокалінівської міської ради Самбірського району Львівської області.
- Буцук Марта Олегівна** – магістр факультету початкової освіти та мистецтва Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.
- Василенко Любов Миколаївна** – викладач КЗ КОР «Богуславський гуманітарний фаховий коледж імені І.С.Нечуя-Левицького».
- Гавдан Марія** – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка.
- Джаханов Данияр Сайдазимович** – студент Казахского Национального Педагогического университета имени Абая.
- Дужева Олена Григорівна** – викладач циклової комісії соціальної роботи, психології та фізичної культури ВСП Кам'янець-Подільського фахового коледжу НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут».
- Жалгасова Дамира** – студентка Інститута наук о животных и ветеринарии Казахского агротехнического исследовательского университета имени С. Сейфуллина.
- Жигайло Оксана** – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка.
- Загалевиц Валентина Леонідівна** – голова циклової комісії соціальної роботи, психології та фізичної культури ВСП Кам'янець-Подільського фахового коледжу НРЗВО «Кам'янець - Подільський державний інститут».
- Іванюта Павло Васильович** – доктор наук з державного управління, професор кафедри менеджменту, маркетингу та підприємництва Вінницького кооперативного інституту.
- Каленська Алла Володимирівна** – викладач спецдисциплін, спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії Відокремленого структурного підрозділу «Технологічно-економічний фаховий коледж Білоцерківського національного аграрного університету».
- Кириченко Тарас Григорович** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спортивних дисциплін і туризму Університету Григорія Сковороди в Переяславі.
- Кириченко Тетяна Василівна** – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Університету Григорія Сковороди в Переяславі.
- Ковальов Денис Сергійович** – Вінницький кооперативний інститут.
- Ковальчук Володимир Юльянович** – доктор педагогічних наук, професор кафедри фундаментальних дисциплін початкової освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.
- Ковтун Наталія Олексіївна** – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри журналістики, реклами та PR-технологій, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького.
- Кокоша Вікторія Миколаївна** – викладач спецдисциплін, спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії, викладач-методист Відокремленого структурного підрозділу «Технологічно-економічний фаховий коледж Білоцерківського національного аграрного університету».
- Кулеба Галина** – вихователь ЗДО «Казковий світ» Зимноводівської сільської ради Львівського району Львівської області.

- Курин (Надич) Ангеліна** – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка.
- Қалмахамбет Аяжан Бекмұратқызы** – студентка Інститута наук о животных и ветеринарии Казахского агротехнического исследовательского университета имени С. Сейфуллина.
- Магзер Віра Михайлівна** – асистентка кафедри екології Відокремленого підрозділу Національного університету біоресурсів і природокористування України «Бережанський агротехнічний інститут».
- Матвієнко Валентина Михайлівна** – викладач економічних дисциплін, методист. ВСП «Технологічно-економічний фаховий коледж Білоцерківського НАУ».
- Мойко Оксана Степанівна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фундаментальних дисциплін початкової освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.
- Муратова Лаззат Бахтияровна** – студент Казахстанского Национального Педагогического университета имени Абая.
- Османова Софія Олександрівна** – КЗ КОР «Богуславський гуманітарний фаховий коледж імені І.С. Нечуя-Левицького».
- Паньковецький Олексій Ігорович** – Вінницький кооперативний інститут.
- Пелипенко Юрій Леонідович** – ВСП «Технологічно-економічний фаховий коледж Білоцерківського НАУ».
- Петрова Аміна Олександрівна** – студентка ВСП «Технологічно-економічний фаховий коледж Білоцерківського НАУ».
- Пиріжок Стелла Євгеніївна** – кандидат економічних наук, в.о. завідувача кафедри менеджменту, маркетингу та підприємництва Вінницький кооперативний інститут.
- Поліщук Віталій Валентинович** – кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент кафедри спортивних дисциплін і туризму Університету Григорія Сковороди в Переяславі.
- Помаз Віта Миколаївна** – викладач ВСП «Технологічно-економічний фаховий коледж Білоцерківського НАУ».
- Постовітюк Олексій Юрійович** – Вінницький кооперативний інститут.
- Радченко Марина Ігорівна** – кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології Київського національного економічного університету.
- Рой Наталія Михайлівна** – спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії, викладач-методист, викладач математики та вищої математики ВСП «Технологічно-економічний фаховий коледж Білоцерківського національного аграрного університету».
- Романчук Людмила Матвіївна** – спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії, старший викладач географії ВСП «Технологічно-економічний фаховий коледж Білоцерківського національного аграрного університету».
- Сенів Іванна Романівна** – магістр Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.
- Стеценко Володимир Анатолійович** – викладач філософії КЗ КОР «Богуславський гуманітарний фаховий коледж імені І. С. Нечуя-Левицького».
- Тарлецький Олександр Олегович** – Вінницький кооперативний інститут.
- Ткачук Олексій Олегович** – викладач кафедри спортивних дисциплін і туризму Університету Григорія Сковороди в Переяславі.
- Федоряка Андрій Вікторович** – старший викладач кафедри гімнастики Українського державного університету науки і технологій ННІ Придніпровської державної академії фізичної культури і спорту.
- Яцків Діана Ігорівна** – магістр факультету початкової освіти та мистецтва Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

НАСТУПНІ КОНФЕРЕНЦІЇ / СЛЕДУЮЩИЕ КОНФЕРЕНЦИИ**Уважаемые преподаватели, аспиранты, студенты!****Университет Григория Сковороды в Переяславе»,****молодежная общественная организация «Независимая ассоциация молодежи»,****студенческое научное общество «Комитет исследования истории и современности»****Информируют Вас, что 30 ноября 2025 г. проводится XXIII Международная научно-практическая интернет-конференция
«Проблемы и перспективы развития современной науки в странах Евразии».****Планируется работа по секциям:****I. БИОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ**

1. Систематика и география высших растений.
2. Структурная ботаника и биохимия растений.
3. Микология и альгология.
4. Ресурсоведение и интродукция растений.
5. Молекулярная биология, микробиология.
6. Зоология.
7. Физиология человека и животных.
8. Биохимия и биофизика.
9. Генетика и цитология.
10. Биоинженерия и биоинформатика.

II. ГЕОГРАФИЯ И ГЕОЛОГИЯ

1. Регионоведение и региональная организация общества.
2. Наблюдение, анализ и прогноз метеорологических условий.
3. Гидрология и водные ресурсы.
4. Биогеография, биоресурсоведение, биоразнообразие.
5. Картография и геоинформатика.
6. Природопользование и экологический мониторинг.
7. Техника и технологии геологоразведочных работ.
8. Почвоведение.
9. Экономическая география.

III. ГОСУДАРСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ

1. Повышение роли государственного служащего на современном этапе развития общества.
2. Современные технологии управления.
3. Взаимодействие различных ветвей власти.
4. Подготовка государственных служащих.

IV. ЭКОЛОГИЯ

1. Состояние биосферы и его влияние на здоровье людей.
2. Экологические и метеорологические проблемы больших городов и промышленных зон.
3. Радиационная безопасность и социально-экологические проблемы.
4. Промышленная экология и медицина труда.
5. Проблемы экологического воспитания молодежи.
6. Экологический мониторинг.

V. ЭКОНОМИКА

1. Банки и банковская система.
2. Внешнеэкономическая деятельность.
3. Финансовые отношения.
4. Инвестиционная деятельность и фондовые рынки.
5. Управление трудовыми ресурсами.
6. Маркетинг и менеджмент.
7. Учет и аудит.
8. Математические методы в экономике.
9. Экономика промышленности.
10. Экономика предприятия.
11. Логистика.
12. Экономика АПК.
13. Региональная экономика.
14. Экономическая теория.
15. Государственное регулирование экономики.
16. Макроэкономика.

VI. ИСТОРИЯ

1. История Украины.
2. Всемирная история.
3. История науки и техники.
4. Этнография.
5. Устная история.

6. История стран СНГ.

VII. МАТЕМАТИКА

1. Дифференциальные и интегральные уравнения.
2. Перспективы систем информатики.
3. Теория вероятностей и математическая статистика.
4. Прикладная математика.
5. Математическое моделирование.

VIII. ИСКУССТВО

1. Музыкальное искусство.
2. Искусство танца.
3. Театральное искусство.
4. Фото и киноискусство.
5. Искусство дизайна.

IX. ПЕДАГОГИКА

1. Дистанционное образование в высшей школе.
2. Проблемы подготовки специалистов.
3. Методические основы воспитательного процесса.
4. Стратегические направления реформирования системы образования.
5. Современные методы преподавания.
6. Социальная педагогика.

X. ПОЛИТОЛОГИЯ

1. Избирательные технологии.
2. Проблемы интеграции Украины в мировое сообщество.
3. Отношения Украины с НАТО.
4. Отношения Украины со странами СНГ.

XI. ПРАВО

1. История государства и права.
2. Административное и финансовое право.
3. Охрана авторских прав.
4. Трудовое право и право социального обеспечения.
5. Уголовное право и криминология.
6. Борьба с экономическими преступлениями.
7. Экологическое, земельное и аграрное право.
8. Конституционное право.
9. Гражданское право.
10. Хозяйственное право.
11. Криминалистика и судебная медицина.
12. Предпринимательское и банковское право.
13. Уголовно-процессуальное право.

XII. ПСИХОЛОГИЯ

1. Место психолога на производстве.
2. Формы работы психолога-практика.
3. Современные тенденции в методологии психологических исследований.
4. Психология терроризма.
5. Психолого-педагогические проблемы развития личности в современных условиях.
6. Клиническая психология.
7. Общая психология.
8. Педагогическая психология.
9. Психология развития.
10. Психология труда.
11. Психофизиология.
12. Социальная психология.

XIII. СОЦИОЛОГИЯ

1. Кадровый менеджмент.
2. Современные технологии социального опроса.

XIV. СОВРЕМЕННЫЕ**ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ**

1. Компьютерная инженерия.
2. Вычислительная техника и программирование.
3. Программное обеспечение.

4. Информационная безопасность.

XV. ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЙ СПОРТ

1. Физическая культура и спорт: проблемы исследования, предложения.
2. Развитие физкультуры и спорта в современных условиях.

XVI. ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

1. Методика преподавания языка и литературы.
2. Риторика и стилистика.
3. Теоретические и методологические проблемы исследования языка.
4. Синтаксис: структура, семантика, функция.
5. Методы и приемы контроля уровня владения иностранным языком.
6. Актуальные проблемы перевода.
7. Язык, речь, речевая коммуникация.
8. Украинский язык и литература.
9. Русский язык и литература.
10. Этно-, социо-и психолингвистика.

XVII. ФИЛОСОФИЯ

1. Философия литературы и искусства.
2. Социальная философия.
3. История философии.
4. Философия культуры.
5. Философия религии.
6. Философия науки.

XVIII. ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ

1. Металлургия.
2. Горное.
3. Литейная Дело.
4. Машиноведение.
5. Электротехника.
6. Теплотехника.
7. Гидротехника.
8. Радиотехника.
9. Строительство

XIX. СОЦИАЛЬНЫЕ КОММУНИКАЦИИ. МЕДИА.

1. Журналистика. Теория и история журналистики.
2. Книговедение, библиотекосведение, библиографосведение.
3. Социальная информатика. Прикладные социально-коммуникационные технологии

XX. ФИЗИКА

1. Общая физика
2. Экспериментальные физика
3. Астрономия и физика космоса
4. Молекулярна физика
5. Ядерная физика
6. Физика металлов
7. Физика функциональных металлов
8. Нанотехника

XXI. ХИМИЯ

1. Аналитическая химия
2. Неорганическая химия
3. Органическая химия
4. Физическая химия
5. Химия высокомолекулярных соединений

XXII. МЕДИЦИНСКИЕ НАУКИ

1. Фармацевтические науки
2. Клиническая медицина
3. Профилактическая медицина
4. Теоретическая медицина

XXIII. КУЛЬТУРОЛОГИЯ**XXIV. СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫЕ НАУКИ**

Оргкомитет конференції планує розміщати доповіді на Web-сторінці по адресу: <http://conferences.neasmo.org.ua>.

По результатах конференції буде сформований електронний збірник матеріалів, який можна буде завантажити в PDF-форматі на головній сторінці конференції по адресу: <http://conferences.neasmo.org.ua/>.

Робочі мови конференції – українська, польська, російська, англійська, французька, білоруська, грузинська, армянська, азербайджанська, казахська, узбекська, таджицька, киргизська, молдавська, туркменська.

Останній термін подання матеріалів – 29 листопада 2025 р. (включительно).

Вартість участі в конференції та розміщення статті в електронному збірнику становить:

Організаційні витрати - 10 USD США або 10 Євро (в організаційні витрати входить оплата за розміщення на сайті, верстка макету, редактування текстів).

Обсяг статті – не більше 7 сторінок. Завантажити збірник можна буде **через тиждень** на головній сторінці конференції.

Для учасників країн Європи та Азії (за виключенням України) кошти перечисляються наступним чином:

ВНИМАНИЕ!!! В Україні працюють тільки такі системи переводу.

1. СПОСІБ ПЕРЕВОДУ

Почтовим переводом на Ф.І.О.: Бобровник Юрій Вікторович, 08401, Україна, Київська обл, г. Переяслав, ул. Сухомилинського, 34, к. 908. РЕКОМЕНДУЄМО почтовим переводом!

2.

ПриватБанк			
Получатель платежа			
Организация банка	МФО банка	КОД ЕГРПОУ получателя	КОД ЕГРПОУ банка
ПриватБанк	305299	14360570	14360570
Счет получателя	IBAN	Дата	Сумма
29244825509100	UA743052990000026202675019272	01.10.2019	
Пополнение текущего счета 4731219650655586, БОБРОВНИК ЮРИЙ ВИКТОРОВИЧ, 3048907279			

3. **СПОСІБ ПЕРЕВОДУ MEEST Transfer Бобровник Юрій Вікторович (BOBROVNIK JURIY VIKTOROVICH)** (вказуйте код переводу Ф.І.О того, хто переводить організаційні витрати)

4. **СПОСІБ ПЕРЕВОДУ Sigue Бобровник Юрій Вікторович (BOBROVNIK JURIY VIKTOROVICH)** (вказуйте код переводу Ф.І.О того, хто переводить організаційні витрати)

5. **СПОСІБ ПЕРЕВОДУ Moneygram на Бобровник Юрій Вікторович (BOBROVNIK JURIY VIKTOROVICH)** (вказуйте код переводу Ф.І.О того, хто переводить організаційні витрати)

6. **СПОСІБ ПЕРЕВОДУ** (якщо оплата йде в одному платежі за дві та більше наукових робіт) **Western Union на Бобровник Юрій Вікторович (Bobrovnik Yuriy Viktorovich)** (вказуйте код переводу, Ф.І.О того, хто переводить організаційні витрати)

7. **ПЕРЕВОД С КАРТИ НА КАРТУ.**

8. **СПОСІБ SWIFT-ПЕРЕВОДУ.**

BENEFICIARY: Получатель (Ф. И. О. владельца счета латиницей и адрес)	BOBROVNIK JURIJ 08401, Ukraine, region Kyivska, district Pereiaslav-Khmelnytskyi, city Pereiaslav, street Sukhomlynskohe, building 34, flat 905
ACCOUNT: Счет в банке получателя (номер пластиковой карты или текущего счета в ПриватБанке)	4731219650655586
BANK OF BENEFICIARY: Банк получателя	JSC CB PRIVATBANK, 1D HRUSHEVSKOHO STR., KYIV, 01001, UKRAINE SWIFT CODE/BIC: PBANUA2X
CORRESPONDENT ACCOUNT: Счет банка получателя в банке-корреспонденте	36445343
INTERMEDIARY BANK: Банк-корреспондент	Citibank N.A., NEW YORK, USA SWIFT CODE/BIC: CITIUS33
IBAN:	UA743052990000026202675019272

ОБРАЗЕЦ ОФОРМЛЕНИЯ СТАТЕЙ

Научная степень и ФИО автора
по образцу Иван Петренко (Киев, Украина)

Секция, подсекция по образцу (Филологические науки
Методика преподавания языка и литературы.)

НАЗВАНИЕ СТАТЬИ (БОЛЬШИМИ БУКВАМИ)

Текст статьи

(Ссылки на литературу по тексту в квадратных скобках по образцу [1, с. 23])

Литература:

1. Евремов С. Михаил Коцюбинский / / Ефремов С. Избранное: Ст. науч. разведки. Монографии - К.: Наук. мысль, 2002. – 760 с.

Научный руководитель:

кандидат исторических наук Бобровник Юрий Викторович

Внимание!

После литературы (в правом углу указывается научный руководитель (для студентов и аспирантов)) подаются сведения об авторах (Ф.И.О. (полностью), телефон, E-mail, место работы или учебы, должность, ученое звание, ученая степень.

К участию в конференции принимаются статьи объемом до 7 страниц набранных в редакторе **WORD** в виде компьютерного файла с расширением *.doc. Шрифт Times New Roman 14. Междустрочный интервал 1,5. Поля со всех сторон 20 мм. Материалы на конференцию принимаются по электронной почте по адресу: neasmo@gmail.com (тема сообщения: 30.11.2025 г.) (в случае если Ваш почтовик выбрасывает ошибку не отправления, отправляйте на адрес neasmo@ukr.net) или на CD-дисках (дискеты не принимаются) с добавлением печатных материалов + отсканированную копию или ксерокс квитанции об оплате оргвзноса. **В случае отправки научной статьи по электронной почте**, печатные материалы присылать не надо, а к статье, нужно прикрепить отсканированную копию квитанции об оплате оргвзноса.

Адрес оргкомитета:

08401, Украина, Киевская обл., г. Переяслав, ул. Сухомлинского, 34, к. 908.

Контактное лицо в Украине и за рубежом: Бобровник Юрий Викторович

Контактный телефон: +38 (097) 923 16 58

E-mail: neasmo@gmail.com

ВНИМАНИЕ!

После того, как мы получили от Вас статью, Вы обязательно должны получить ответное сообщение: **«Вашу статью получили и приняли»**. Если такой ответ не поступил, через день после отправки, тогда обязательно позвоните в оргкомитет и сообщите о ситуации.

ВНИМАНИЕ! В случае если Вам нужен электронный сертификат, то в сведениях об авторе, укажите об этом. И мы Вам его вышлем по электронной почте в течение двух недель после завершения проведения конференции.

РАБОТЫ ОБЪЕМОМ более 7 страниц не принимаются!

Тексты, набранные межстрочным интервалом 1,0 **НЕ ПРИНИМАЮТСЯ!**

С результатами и форматом проведения подобных мероприятий можно ознакомиться по адресу <http://conferences.neasmo.org.ua/>

Участие в конференции – это отличная возможность осветить свои научные работы для студентов, аспирантов и преподавателей!

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ УЧАСНИКІВ З УКРАЇНИ

Шановні викладачі, аспіранти, студенти!
 Університет Григорія Сковороди в Переяславі,
 молодіжна громадська організація «Незалежна асоціація молоді»,
 студентське наукове товариство
 «Комітет дослідження історії та сучасності»

Інформують Вас, що 30 листопада 2025 р. проводиться XXIII Міжнародна науково-практична інтернет-конференція
 «Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Євразії».

Планується робота за секціями:

I. БІОЛОГІЧНІ НАУКИ

1. Систематика та географія вищих рослин.
2. Структурна ботаніка та біохімія рослин.
3. Мікологія та альгологія.
4. Ресурсоведення та інтродукція рослин.
5. Молекулярна біологія мікробіологія.
6. Зоологія.
7. Фізіологія людини та тварин.
8. Біохімія та біофізика.
9. Генетика та цитологія.
10. Біоінженерія та біоінформатика.

II. ГЕОГРАФІЯ ТА ГЕОЛОГІЯ

1. Регіоноведення і регіональна організація суспільства.
2. Спостереження, аналіз та прогноз метеорологічних умов.
3. Гідрологія та водні ресурси.
4. Біогеографія, біоресурсоведення, біорізноманітність.
5. Картографія та геоінформатика.
6. Природокористування та екологічний моніторинг.
7. Техніка та технологія геологорозвідувальних робіт.
8. Ґрунтознавство.
9. Економічна географія.

III. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

1. Підвищення ролі державного службовця на сучасному етапі розвитку суспільства.
2. Сучасні технології управління.
3. Взаємодія різних гілок влади.
4. Підготовка державних службовців.

IV. ЕКОЛОГІЯ

1. Стан біосфери та його вплив на здоров'я людей.
2. Екологічні та метеорологічні проблеми великих міст і промислових зон.
3. Радіаційна безпека та соціально-екологічні проблеми.
4. Промислова екологія і медицина праці.
5. Проблеми екологічного виховання молоді.
6. Екологічний моніторинг.

V. ЕКОНОМІКА

1. Банки та банківська система.
2. Зовнішньоекономічна діяльність.
3. Фінансові відносини.
4. Інвестиційна діяльність та фондові ринки.
5. Управління трудовими ресурсами.
6. Маркетинг та менеджмент.
7. Облік та аудит.
8. Математичні методи в економіці.
9. Економіка промисловості.
10. Економіка підприємства.
11. Логістика.
12. Економіка АПК.
13. Регіональна економіка.
14. Економічна теорія.
15. Державне регулювання економікою.
16. Макроекономіка.

VI. ІСТОРІЯ

1. Історія України.
2. Загальна історія.
3. Історія науки і техніки.
4. Етнографія.
5. Усна історія.

VII. МАТЕМАТИКА

1. Диференціальні та інтегральні рівняння.
2. Перспективи систем інформатики.
3. Теорія ймовірностей та математична статистика.
4. Прикладна математика.
5. Математичне моделювання.

VIII. МИСТЕЦТВО

1. Музичне мистецтво.
2. Мистецтво танцю.
3. Театральне мистецтво.
4. Фото і кіномистецтво.
5. Мистецтво дизайну.

IX. ПЕДАГОГІКА

1. Дистанційна освіта у вищій школі.
2. Проблеми підготовки фахівців.
3. Методичні основи виховного процесу.
4. Стратегічні напрями реформування системи освіти.
5. Сучасні методи викладання.
6. Соціальна педагогіка.

X. ПОЛІТОЛОГІЯ

1. Вибірчі технології.
2. Проблеми інтеграції України у світове співтовариство.
3. Відносини України з НАТО.
4. Відносини України з країнами СНД.

XI. ПРАВО

1. Історія держави та права.
2. Адміністративне і фінансове право.
3. Охорона авторських прав.
4. Трудове право та право соціального забезпечення.
5. Карне право та кримінологія.
6. Боротьба з економічними злочинами.
7. Екологічне, земельне та аграрне право.
8. Конституційне право.
9. Цивільне право.
10. Господарське право.
11. Криміналістика та судова медицина.
12. Підприємницьке та банківське право.
13. Кримінально-процесуальне право.

XII. ПСИХОЛОГІЯ

1. Місце психолога на виробництві.
2. Форми роботи психолога-практика.
3. Сучасні тенденції в методології психологічних досліджень.
4. Психологія тероризму.
5. Психолого-виховні проблеми розвитку особистості в сучасних умовах.
6. Клінічна психологія.
7. Загальна психологія.
8. Педагогічна психологія.
9. Психологія розвитку.
10. Психологія праці.
11. Психофізіологія.
12. Соціальна психологія.

XIII. СОЦІОЛОГІЯ

1. Кадровий менеджмент.
2. Сучасні технології соціального опитування.

XIV. СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

1. Комп'ютерна інженерія.
2. Обчислювальна техніка та програмування.
3. Програмне забезпечення.
4. Інформаційна безпека.

XV. ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ

1. Фізична культура і спорт: проблеми дослідження, пропозиції.
2. Розвиток фізкультури і спорту в сучасних умовах.

XVI. ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

1. Методика викладання мови та літератури.
2. Риторика і стилістика.
3. Теоретичні та методологічні проблеми дослідження мови.
4. Синтаксис: структура, семантика, функція.
5. Методи та прийоми контролю рівня володіння іноземною мовою.
6. Актуальні проблеми перекладу.
7. Мова, мовлення, мовна комунікація.
8. Українська мова та література.
9. Російська мова і література.
10. Етно-, соціо- та психолінгвістика.

XVII. ФІЛОСОФІЯ

1. Філософія літератури та мистецтва.
2. Соціальна філософія.
3. Історія філософії.
4. Філософія культури.
5. Філософія релігії.
6. Філософія науки.

XVIII. ТЕХНІЧНІ НАУКИ

1. Металургія
2. Гірництво
3. Ливарна Справа
4. Машинознавство
5. Електротехніка
6. Теплотехніка
7. Гідротехніка
8. Радіотехніка
9. Будівництво

XIX. СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ. МЕДІА.

1. Журналістика. Теорія та історія журналістики
2. Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство.
3. Соціальна інформатика. Прикладні соціально-комунікаційні технології

XX. ФІЗИКА

1. Загальна фізика
2. Експериментальна фізика
3. Астрономія та фізика космосу
4. Молекулярна фізика
5. Ядерна фізика
6. Фізика металів
7. Фізика функціональних металів
8. Нанофізика

XXI. ХІМІЯ

1. Аналітична хімія
2. Неорганічна хімія
3. Органічна хімія
4. Фізична хімія
5. Хімія високомолекулярних сполук

XXII. МЕДИЧНІ НАУКИ

1. Фармацевтичні науки
2. Клінічна медицина
3. Профілактична медицина
4. Теоретична медицина

XXIII. КУЛЬТУРОЛОГІЯ

XXIV. СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ НАУКИ

Оргкомітет конференції планує розміщувати доповіді на web-сторінці за адресою: <http://conferences.neasmo.org.ua/>

Робочі мови конференції: українська, польська, російська, англійська, французька, білоруська, грузинська, вірменська, азербайджанська, казахська, узбецька, таджицька, киргизька, молдавська, туркменська.

Останній термін подання статей – 29 листопада 2025 р. (включно).

Вартість участі в конференції та розміщення статті в електронному збірнику складає:

Оргвнесок – 100 грн. (в оргвнесок входить оплата за розміщення на сайті, верстака макету, редагування текстів, електронний сертифікат). Об'єм статті – не більше 7 сторінок. Скачати збірник можна буде через тиждень після закінчення роботи конференції за адресою <http://conferences.neasmo.org.ua/> натиснувши слова «ЗАВАНТАЖИТИ ЗБІРНИК».

Увага! Реквізити змінено. Кошти перераховуються на:

Картку Приват банку 4731 2196 5065 5586 (одержувач – **Бобровнік Юрій Вікторович**) та відправити SMS підтвердження про оплату на моб. 097 923 16 58 у повідомленні вказати прізвище учасника конференції.

Або на карту **MONOBANK 4441 1110 4615 7172** (одержувач – **Бобровнік Юрій Вікторович**) після переказу орг. внеску потрібно відправити SMS підтвердження про оплату на цей же номер, у повідомленні вказати **ЛИШЕ** прізвище учасника конференції.

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

ПІБ автора
Місто
за зразком *Іван Петренко*
(Київ, Україна)

Секція, підсекція за зразком **ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ**
(Методика викладання мови та літератури)

Назва статті (великими літерами)

Текст статті

(посилання на літературу по тексту у квадратичних дужках за зразком [1, с. 23])

Література:

1. Коцур В.П. Історія середніх віків: [у 2-х т.]. – Т.1. Раннє середньовіччя: курс лекцій. / В.П. Коцур, В.О. Балух. – Чернівці: Наші книги, 2009. – 496 с.
2. Пангелов Б.П. Організація і проведення туристсько-краєзнавчих подорожей: навч. посіб. / Б.П. Пангелов. – К.: Академвидав, 2010. – 248 с.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, Петренко Іван Петрович

Увага!

Після літератури (у **правому куті вказується науковий керівник (для студентів та аспірантів)**) подаються **відомості про авторів** (П.І.П. (повністю) телефон, Е-mail, місце роботи або навчання, посада, вчене звання, науковий ступінь).

До участі у конференції приймаються статті **обсягом від 5 до 7 сторінок** набраних у редакторі WORD у вигляді комп'ютерного файлу з розширенням *.doc. Шрифт Times New Roman 14. Міжрядковий інтервал 1,5. Поля з усіх сторін 20 мм. Матеріали на конференцію приймаються електронною поштою за адресою: **neasmo@gmail.com** (тема повідомлення: **30 листопада 2025 р.** (у разі якщо Ваш поштовик викидає помилку не відправлення відправляйте на адресу **neasmo@ukr.net**)).

У разі відправки коштів оргвнеску на картку Приватбанку ксерокопію квитанції не надсилається (достатньо відправити SMS вказавши прізвище **автора доповіді**).

Увага! У разі відправки статті та квитанції про оплату оргвнеску електронною поштою, надсилати друковані матеріали Укрпоштою не потрібно!

Увага! Після того, як ми отримали від Вас статтю, Ви обов'язково маєте отримати повідомлення-відповідь: **«Вашу статтю отримано та зараховано»**. Якщо така відповідь не надійшла через день після надсилання, тоді обов'язково зателефонуйте оргкомітету і повідомте про ситуацію.

Увага! Уразі якщо Вам потрібний електронний сертифікат, то у відомостях про автора, вкажіть про це, і ми Вам його надішлемо електронною поштою на протязі двох тижнів після завершення проведення конференції.

Адреса оргкомітету:

08401, Київська обл. м. Переяслав, вул. Сухомлинського, 34, гурт. 2, кім. 308.

Координатор – Бобровнік Юрій Вікторович

Контактний телефон: (097) 923 16 58.

РОБОТИ ОБ'ЄМОМ менше 3 сторінок НЕ ПРИЙМАЮТЬСЯ!

ТЕКСТИ, НАБРАНІ МІЖРЯДКОВИМ ІНТЕРВАЛОМ 1,0 НЕ ПРИЙМАЮТЬСЯ!!!

З результатами та форматом проведення попередніх конференцій можна ознайомитися за адресою <http://conferences.neasmo.org.ua/>

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ: БІОЛОГІЧНІ НАУКИ

Лариса Борисенко (Київ, Україна) МОЗОК І СОН: ЯК ПРАЦЮЄ МОЗОК ПІД ЧАС СНУ	5
---	---

СЕКЦІЯ: ЕКОЛОГІЯ

Віра Магзер (Бережани, Україна) ЕКОЛОГІЧНИЙ СТАН БІОСФЕРИ ЯК ФАКТОР РИЗИКУ ДЛЯ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ	7
Людмила Романчук, Наталія Рой (Біла Церква, Україна) РАДІАЦІЙНА БЕЗПЕКА ТА СОЦІАЛЬНО - ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ	9

СЕКЦІЯ: ЕКОНОМІКА

Денис Ковальов (Вінниця, Україна) ОСОБЛИВІ АСПЕКТИ ЦІНОУТВОРЕННЯ ЩОДО НОВОГО ТОВАРУ НА ПІДПРИЄМСТВІ	12
Вікторія Кокоша, Алла Каленська (Біла Церква, Україна) РОЛЬ БІЗНЕС-ПЛАНУВАННЯ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНИХ ГРАНТІВ «ЗРОБЛЕНО В УКРАЇНІ»	13
Валентина Матвієнко (Біла Церква, Україна) СТРАТЕГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ У СУЧАСНИХ УМОВАХ: ЕВОЛЮЦІЯ ПАРАДИГМ ТА НОВІ ВИКЛИКИ	17
Олексій Паньковецький (Вінниця, Україна) ВИЗНАЧЕННЯ СТРАТЕГІЧНОЇ ГРУПИ КОНКУРЕНТІВ НА ТОВАРНІМУ РИНКУ	19
Віта Помаз, Аміна Петрова (Біла Церква, Україна) МАРКЕТПЛЕЙСИ ЯК СУЧАСНА ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ ЕЛЕКТРОННОГО БІЗНЕСУ: ПЕРЕВАГИ ТА РИЗИКИ	20
Олексій Постовітюк (Вінниця, Україна) РОЛЬ СТРАТЕГІЇ У РОЗВИТКУ ТА УСПІШНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА	22
Олександр Тарлецький (Вінниця, Україна) БЕНЧМАРКІНГ ЯК МЕТОД ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ПРОВІДНИХ РИНКОВИХ ПОЗИЦІЙ У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	23

СЕКЦІЯ: ПЕДАГОГІКА

Ольга Британ (с.м.т. Дубляни, Україна) ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	26
Любов Василенко (Богуслав, Україна) СОЦІАЛЬНИЙ СУПРОВІД ЯК КЛЮЧОВИЙ МЕХАНІЗМ ПІДТРИМКИ СІМЕЙ У СЖО	28
Данияр Джаханов (Алматы, Казахстан) РАЗВИТИЕ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У ШКОЛЬНИКОВ ПРИ ИЗУЧЕНИИ МЕХАНИКИ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ЦИФРОВЫХ ЛАБОРАТОРИЙ И СИМУЛЯЦИЙ	29
Оксана Жигайло, Марія Гавдан (Дрогобич, Україна) РОЗВИТОК МАТЕМАТИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ В УМОВАХ НУШ	31
Оксана Жигайло, Ангеліна Курин (Надич) (Дрогобич, Україна) ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ У ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ.....	32
Леся Колток, Анастасія Заболотських (Дрогобич, Україна) КЛАСИФІКАЦІЯ НАВЧАЛЬНИХ ПРОЄКТІВ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ	34
Валентина Загалевиц, Олена Дужева (Кам'янець-Подільський, Україна) ПРАКТИЧНІ ВИКЛИКИ ТА МОРАЛЬНІ ДИЛЕМИ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ	35
Тетяна Кириченко (Переяслав, Україна) ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ПОЧУТТІВ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ НАРОДНОЇ ГРИ.....	36
Володимир Ковальчук, Іванна Сенів (Дрогобич, Україна) ВИКОРИСТАННЯ РОЗВИВАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ.....	39
Володимир Ковальчук, Діана Яцків (Дрогобич, Україна) РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ МАТЕМАТИКИ	41
Галина Кулеба (с. Зимна, Вода, Україна) СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНИЙ РОЗВИТОК І НАВЧАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	42
Оксана Мойко, Вікторія Березна (Дрогобич, Україна) КРЕАТИВНА ІНФОРМАТИКА: ЯК ГРА РОЗВИВАЄ МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ УЧНІВ	44

Оксана Мойко, Марта Буцяк (Дрогобич, Україна) ВИКОРИСТАННЯ ПРОЄКТНИХ МЕТОДІВ У НАВЧАННІ ІНФОРМАТИКИ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	47
Лаззат Муратова (Алматы, Казахстан) ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В МЕТОДИКЕ ОБУЧЕНИЯ РЕШЕНИЮ ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНЫХ ЗАДАЧ ПО ЭЛЕКТРОМАГНИТИЗМУ	49
Софія Османова (Богуслав, Україна) СПІВПРАЦЯ З БАТЬКАМИ ЯК УМОВА УСПІШНОГО НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА	51
Леся Колток, Марта Рубаш (Дрогобич, Україна) КОНЦЕПЦІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ У СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ	53

СЕКЦІЯ: ПСИХОЛОГІЯ

Лариса Борисенко (Київ, Україна) ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ ПРОЯВИ ДЕПРЕСИВНИХ СТАНІВ У ЧОЛОВІКІВ ТА ЖІНОК В УМОВАХ ВІЙНИ	56
Тетяна Кириченко, Олена Данілова (Переяслав, Україна) ДЕСТРУКТИВНИЙ ВПЛИВ ПТСР НА ТИПОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПСИХІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ	57
Тетяна Кириченко, Володимир Дубина (Переяслав, Україна) ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПІДВИЩЕННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ - УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ	60
Марина Радченко (Київ, Україна) ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ	62

СЕКЦІЯ: СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ. МЕДІА

Наталія Ковтун (Черкаси, Україна) ПРИНЦИПИ ПРОПАГАНДИ В ІСТОРИЧНОМУ ВИМІРІ	65
--	----

СЕКЦІЯ: СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Людмила Булана (Переяслав, Україна) МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА УРОКАХ ТЕХНОЛОГІЙ	68
Бексұлтан Жолдасбеков, Г.О. Сейдалиева (Алматы, Казахстан) РАЗРАБОТКА ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМЫ ДЛЯ КРЕСТЬЯНСКОГО ХОЗЯЙСТВА: ТЕКУЩЕЕ СОСТОЯНИЕ, ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ	70
Бексұлтан Жолдасбеков, Г.О. Сейдалиева (Алматы, Казахстан) ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЭЛЕКТРОННОЙ КОММЕРЦИИ В ФЕРМЕРСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ	71

СЕКЦІЯ: ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ

Тетяна Авдєєва (Біла Церква, Україна) ЯК ФІЗИЧНІ НЕЙРО ВПРАВИ ЗМЕНШУЮТЬ РІВЕНЬ СТРЕСУ ТА ТРИВОЖНОСТІ	74
Тарас Кириченко, Ігор Яцковець (Переяслав, Україна) СТРУКТУРА ТРЕНУВАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ ДЛЯ БОДІБІЛДЕРІВ-ПОЧАТКІВЦІВ	76
Юрій Пелипенко (Біла Церква, Україна) ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОЇ ПОЗИЦІЇ ДО ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНИМИ ВПРАВАМИ	78
Віталій Поліщук, Олексій Ткачук (Переяслав, Україна) ОСОБЛИВОСТІ ДИТЯЧИХ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОЇ СПРЯМОВАНOSTІ	80
Андрій Федоряка (Дніпро, Україна) РОЗВИТОК ГНУЧКОСТІ НА ЗАНЯТТЯХ ЧЕРЛІДЕНГОМ У ДІВЧАТОК 7-8 РОКІВ	82

СЕКЦІЯ: ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Іван Гостєв (Біла Церква, Україна) ГЕТЬМАН ІВАН МАЗЕПА І ЛІТЕРАТУРА УКРАЇНСЬКОГО БАРОККО	85
--	----

СЕКЦІЯ: ФІЛОСОФІЯ

Дамира Жалгасова, Динара Бақытжол (Астана, Қазақстан) БІЛІМ ЖӘНЕ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ: ЖАСАҒДЫ ИНТЕЛЛЕКТПЕН БӘСЕКЕ БАР МА?	89
Қалмахамбет Аяжан, Абдуали Алтай (Астана, Қазақстан) БИОЭТИКА: БИОТЕХНОЛОГИЯДАҒЫ АДАМҒЕРШІЛІК ПЕН ЖАУАПКЕРШІЛІК МӘСЕЛЕЛЕРІ	90
Володимир Стеценко (Богуслав, Україна) ПАМФІЛ ЮРКЕВИЧ – МИСЛИТЕЛЬ, ФІЛОСОФ, ПЕДАГОГ	93

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ	96
НАСТУПНІ КОНФЕРЕНЦІЇ / СЛЕДУЮЩИЕ КОНФЕРЕНЦИИ	
Информация для участников из зарубежных стран.....	98
Інформація для учасників з України	101

Українською, польською, російською, англійською, французькою, білоруською, грузинською, вірменською, азербайджанською, казахською, узбецькою, таджицькою, киргизькою, молдавською, туркменською мовами

Матеріали XXII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції **«Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Євразії»** // Збірник наукових праць. – Переяслав, 2025 р. – 106 с.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Ю.В. Бобровнік, кандидат історичних наук

Упорядники: Ю.В. Бобровнік, А.М. Вовкодав

Верстка та дизайн: Ю.В. Бобровнік, А.М. Вовкодав

Проведення XXII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції
«Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Євразії»
та видання збірника наукових матеріалів стало можливим завдяки організаційній підтримці
молодіжної громадської організації **«Незалежна асоціація молоді»**

Відповідальність за достовірність матеріалів несуть автори публікацій.

Матеріали конференції розміщені на сайті МГО «Незалежна асоціація молоді»
за адресою <http://conferences.neasmo.org.ua>

Адреса оргкомітету конференції:

08401, Київська обл. м. Переяслав, вул. Сухомлинського, 32, кім. 108.

